FRANTIŠEK ŠTAJGR

NĚKTERÉ TEORETICKÉ OTÁZKY CIVILNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO

ÜBER EINIGE THEORETISCHEN FRAGEN DES ZIVILPROZESSRECHTS

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

1969

UNIVERSITA KARLOVA PRAHA

FRANTIŠEK STAJGR

NĚKTERÉ TEORETICKÉ OTÁZKY CIVILNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO

ÜBER EINIGE THEORETISCHEN FRAGEN
DES ZIVILPROZESSRECHTS

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ
ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

1960

UNIVERSITA KARLOVA PRAHA

OBSAH

Úvod 7
Hmotné a procesní právo 11
Civilněprocesní právní poměr 24
Řízení sporné a nesporné 45
Skutečnosti a právo v civilním procesu 58
Resumé 80

INHALT

Einführung 7
Materielles und Prozessrecht 11
Das Zivilprozess-Rechtsverhältniss 24
Das Streitverfahren und das Verfahren ausser Streitsachen 45
Die Tatsachen und das Recht im Zivilprozess 58
Zusammenfassung 80

СОДЕРЖАНИЕ

Введение 7
Материальное и процессуальное право 11
Гражданские процессуальные правоотношения 24
Исковое и бесспорное судебное производство 45
Факты и право в гражданском процессе 58
Резюме 80

OBSAH

Úvod 7
Hmotné a procesní právo 11
Civilněprocesní právní poměr 24
Řízení sporné a nesporné 45
Skutečnosti a právo v civilním procesu 58
Resumé 80

INHALT

Einführung 7
Materielles und Prozessrecht 11
Das Zivilprozess-Rechtsverhältnis 24
Das Streitverfahren und das Verfahren ausser Streitsachen 45
Die Tatsachen und das Recht im Zivilprozess 58
Zusammenfassung 80

СОДЕРЖАНИЕ

Введение 7
Материальное и процессуальное право 11
Гражданское процессуальное правоотношение 24
Исковое и бесспорное гражданское производство 45
Факты и право в гражданском процессе 58
Резюме 80

NĚKTERÉ TEORETICKÉ OTÁZKY CIVILNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO

ÚVOD

Právní věda je soustava zobecněných poznatků o právním řádu a o jeho aplikaci v životě. Z tohoto jejího vymezení plyne, že logicky nejdůležitějším a v tomto smyslu prvým jejím poznatkem musí být odpověď na otázku, co je to právní řád, neboť právní řád je předmětem právní vědy. Odpověď na tuto otázku lze najít dvojím způsobem: buď na základě víceméně obšírných úvah filosofických, nebo volbou některé z odpovědí, které už byly na ni dány.

Prvý způsob by znamenal osvětlení toho, co je právní řád, z hlediska nějakého filosofického, světonázorového stanoviska, které by musilo být nutně zvoleno. Právní řád by zde byl začleněn do řady jiných jevů, byly by zde uvedeny a rozanalyzovány jeho souvislosti s nimi a jeho rysy ukázány z vnějšku. Druhý uvedený způsob by znamenal charakteristiku právního řádu podle jeho vlastních pojmových znaků, tedy v tomto smyslu zevnitř. Nelze však přehlédnout, že odpověď na otázku, co je to právní řád, nemůže být ničím jiným než jeho definicí ve smyslu logiky. Je přitom lhostejné, zda se k ní dospěje prvým nebo druhým uvedeným způsobem. Jako definice musí vždy obsahovat genus proximum, tj. druhový znak zařazující právní řád mezi jiné jevy stejné obecnosti, a diferentia specifica, tj. znaky, jimiž se právní řád od nich rozlišuje. Genus proximum je však znak, který víceméně zřetelně ukazuje světonázorové stanovisko autora definice i v případě, v němž autor bez filosofických úvah volil některou z odpovědí, které na otázku, co je to právní řád, už byly dány. V zájmu zjednodušení a zestručnění úvah volím druhý způsob.

Právní řád (čili tzv. právo v objektivním smyslu) je soubor právních norem,[1]) tj. takových pravidel chování, jejichž zachovávání je vynutitelné státní mocí a která jsou vyjádřena ve zvláštní státem uznané (právní) formě, ve formě tzv. právních pramenů,[2]) jimiž jsou u nás zákony, zá-

[1]) J. Boguszak a spol., Teorie státu a práva, díl I., Praha 1967, str. 278.
[2]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 287—288. Tamtéž na str. 277 a 282—287 jsou uvedena další hlediska a pojetí právního řádu.

konná opatření předsednictva Federálního shromáždění a shromáždění dvou národních republik, vládní nařízení, obecně závazné právní předpisy (vyhlášky) ústředních orgánů státní správy, nařízení národních výborů.[3])

Právní norma sestává ze tří, popřípadě jen ze dvou částí. Prvou její částí je tzv. hypotéza, v níž jsou stanoveny podmínky, za kterých se má uskutečnit pravidlo chování, obsažené ve druhé části právní normy, která se nazývá dispozice. Dispozice stanoví pravidlo chování jednoho subjektu vůči druhému subjektu, tedy vymezuje společenský vztah tím, že stanoví oprávnění jednoho a tomuto oprávnění odpovídající povinnost druhého. Třetí částí je sankce. V ní je stanovena újma, která postihne povinného v případě, že porušil povinnost, která mu byla uložena v dispozici. Sankce tedy předpokládá jak splnění podmínek vyslovených v hypotéze, tak stanovení oprávnění jednoho a povinnost druhého v dispozici a navíc porušení této povinnosti povinným.[4]) V tomto pojetí máme potom tam, kde se v právní normě uplatní též její sankční část, co činit s právní normou, která má jen hypotézu, ale s obsahem v obou těchto svých složkách částečně jiným, a to bohatším, než měly hypotéza a dispozice původní normy bez sankční složky.

Nejobecnější schéma právní normy je toto: „Je-li A, má býti B." Složka „je-li A" je hypotéza normy, „má býti B" je její dispozice. Ve složce „je-li A" je vyjádřeno jednak konstatování, že se cosi stalo, jednak že to, co se stalo, je podmínkou toho, co má býti. To ukazuje jen z jedné stránky povahu právní normy jako činitele tvořícího společenský řád, totiž jako toho, kdo pro jednoho stanoví určité oprávnění a pro druhého povinnost odpovídající tomuto oprávnění.

Druhá stránka této funkce právní normy se ukáže, jakmile od oprávnění jednoho a povinnosti druhého vyjdeme a zaměříme se k tomu, co se stalo, tedy postupujeme-li opačným směrem. Otázkou zde může být jen to, zda vznik oprávnění a jemu odpovídající povinnosti druhého může mít, popřípadě za jakých podmínek může mít nějaký vliv na to, co se stalo, na dotyčnou událost v její funkci podmínky vzniku zmíněného oprávnění a povinnosti. Na tuto událost samu to zřejmě mít žádný vliv nemůže, nemůže to způsobit ani její neexistenci, ani její změnu. Může to však ovlivnit budoucnost. Budou-li totiž ti, kdož znají obsah dotyčné právní normy, hodnotit jako pro sebe nebo pro jiné za žádoucí vznik těch oprávnění a povinností, jež podmiňuje událost dotyčného druhu, čili budou-li mít o ně zájem, budou patrně považovat za žádoucí i události podmiňující

---

[3]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 366.
[4]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 381—382.

jejich vznik a budou, pokud je to možné, mít zájem o vytváření těchto událostí, kdežto v opačném případě budou mít spíše zájem o to, aby ke vzniku takových událostí nedocházelo.

Na prvý pohled se tyto dvě stránky právní normy jeví jako subjektivní chápání této normy jejím adresátem a nikým jiným. Takto však by měl tuto normu chápat i zákonodárce, tedy stát, neboť nebude-li už při tvorbě normy přihlížet k tomu, aby obsah její hypotézy byl v naznačeném smyslu adekvátní obsahu dispozice a vice versa, bude to společensky nezdravým zjevem ať už v tom smyslu, že půjde o právní normu už od počátku obsoletní, nebo v tom smyslu, že norma bude právním zdůvodňováním útlaku jejích adresátů.

Obě tyto stránky právní normy, které ji zároveň ukazují jak v její obecně abstraktní myšlené podobě, tak v jejím konkrétním uskutečňování v lidské společnosti, ve společenském životě, svědčí o tom, že v obou těchto svých podobách je právní norma plodem nejen vůle, která je zde nápadnější, nýbrž i méně nápadného rozumového uvažování.[5])

Pojetí právního řádu, jak bylo zde stručně nastíněno, připomíná normativní teorii. I ona totiž vidí v právním řádu soubor norem. Přesto však nelze v jejím a našem pojetí spatřovat totéž. Kdežto ona chápe právní normu jen formálně logicky a za její obsah uznává stanovení pouze povinnosti, naše pojetí vidí v právní normě též sociologický, společenský obsah a v něm přihlíží nejen k stanovení povinnosti, nýbrž i k stanovení oprávnění.

Právní řád, zejména je-li chápán tímto naším, v poměru k formálně normativnímu rozšířeným způsobem, lze teoreticky zkoumat buď z hlediska jeho tvorby, nebo z hlediska jeho aplikace. Kdo jej zkoumá z hlediska jeho tvorby, nemůže se, nechce-li přitom nechat nepovšimnuty některé rozhodující momenty, obejít bez otázek z oblasti teorie též státu, který má legislativní monopol.[6]) Otázkám teorie státu však v této své práci nehodláme věnovat pozornost. Proto také nebudeme zkoumat problematiku tvorby právního řádu. Soustředíme se na právní řád jako soustavu už existujících právních norem určených především k tomu, aby použitím ve společenském životě ovlivňovaly chování lidí. Problematika tvorby právního řádu nás zajímá jen v souvislosti s konstatováním, že tvorbu právního řádu si vyhrazuje stát výlučně pro sebe. To je nám

---

[5]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 281.

[6]) Při přípravě právních předpisů u nás sice ve skutečnosti velmi intenzívně spolupůsobí různé skupiny odborníků, které však přitom neplní funkci orgánů státu. Skutečnost, že některé společenské organizace, zejména ROH a výrobní družstva, jsou u nás zmocněny vydávat právní předpisy a potud vykonávat funkci státu, úmyslně zde přehlížíme, protože ji považujeme za doklad o neschopnosti správně pochopit, že nynější doba je ještě pro takový experiment nezralá.

podnětem k otázce, zda to platí též pro oblast aplikace práva. Je i tato oblast výlučně doménou státu?[7])

Při zodpovídání této otázky nelze si nepovšimnout rozsahu, v jakém je společenské dění upraveno právními normami. Představíme-li si stát, který by veškeré společenské dění právně normoval a zároveň si vyhradil vůbec veškerou aplikaci právních norem, znamenalo by to, že žádný styk občana s občanem by nebyl bez současné spoluúčasti nějakého orgánu státu nebo aspoň bez jeho kontroly či dodatečného schválení přípustný. Možnost občanského soužití by tím byla prakticky vyloučena a všichni dospělí by museli vykonávat funkci nějakého orgánu státu. Stát v nynějším pojetí by přestal existovat. Tyto důsledky snad dost názorně ukazují absurdnost takové představy. Není myslitelný stát, který by právními normami upravoval vůbec veškeré společenské dění na svém území a zároveň by zmonopolizoval též veškerou aplikaci právních norem pro sebe.

Není však myslitelný ani stát, který by sice měl monopol tvorby právních norem a tohoto svého monopolu také skutečně použil — lhostejno, zda tak, že by v nich upravil veškeré společenské dění na svém území, nebo tak, že by v nich upravil jen některé jeho oblasti — ale do jejich aplikace v tomto dění by vůbec nezasahoval. Důsledek toho by mohl být totiž buď ten, že by jejich aplikací pověřil nějakou jinou organizaci, nebo ten, že by ji přenechal jen občanům samým. V prvém případě by byly myslitelné dvě eventuality, totiž buď ta, že by pověřená organizace byla ve skutečnosti při provádění aplikace orgánem státu, nebo ta, že by pověřená organizace prováděla aplikaci ve své vlastní, na státu nezávislé pravomoci, což by znamenalo, že zde máme co činit s organizací vykonávající v jedné oblasti nezávisle na státu část jeho pravomoci, tedy situaci neslučitelnou se suverenitou státu, k níž náleží též záruka zachovávání právních norem. Též druhý případ, tj. přenechání aplikace práva jen občanům samým, by ve svých důsledcích byl rezignací státu na poskytování záruk, že právní normy budou zachovávány při aplikaci.

---

[7]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 419, tvrdí, že „aplikace práva je zvláštní formou realizace práva, jež přísluší státním orgánům“.

HMOTNÉ A PROCESNÍ PRÁVO

1. Dilema, před kterým jsme se takto ocitli, není po mém soudu za takového pojetí státu, s jakým máme co činit u nás a ve státech, kde jsou přibližně stejné společenské a kulturní, tedy i právní poměry jako u nás, řešitelné jinak než způsobem, který může připomínat kompromis: Státu je nutné přiznat pravomoc zasahovat i do aplikace právních norem, ne však ve všech jejich oblastech a nikoli vždy, nýbrž jen v určitých oblastech a za určitých podmínek. Jedna část právních norem stanoví ty oblasti právních norem, do jejichž aplikace smí stát zasahovat při jejich aplikaci, dále podmínky, za kterých jsou jeho zásahy při tom přípustné, a konečně formy, v nichž se tyto zásahy mohou uskutečňovat. Tato část právních norem se běžně označuje jako právo procesní, formální. Hmotným čili materiálním právem se potom nazývá druhá část právních norem, tj. ta jejich část, do jejíchž norem při jejich aplikaci smí nebo je povinen stát zasáhnout způsobem a za podmínek stanovených normami procesního práva.

Běžně se procesní právo vymezuje jako ten právní obor, který upravuje proces. Rozumíme-li procesem cílevědomý postup, pak zmíněná naše definice procesního práva se liší od této běžné jeho definice, neboť podle naší definice procesní právo upravuje nejen proces, tj. stanoví formy, v nichž se mohou uskutečňovat zásahy státu při aplikaci (hmotného) práva, nýbrž i oblasti právních norem, v nichž jsou tyto zásahy přípustné, a podmínky jejich přípustnosti. Pouhým nahlédnutím do kteréhokoli kodexu procesního práva, který u nás nyní platí, se lze přesvědčit, že naše v uvedeném smyslu širší definice procesního práva lépe vystihuje skutečnost než ona užší definice běžná.

Tážeme-li se nyní, v čem spočívají zásahy státu při aplikaci norem hmotného práva, musíme si nejprve uvědomit, co je to aplikace právní normy. Že je to její konkrétní uskutečňování ve společenském životě, to jsme si už řekli. Její „konkrétní uskutečňování" se děje tím, že to, co je řečeno v její hypotézi obecně, stane se individuálně určitou skutečností smyslově postižitelnou, a to takovou skutečností, na níž mají ti individuálně určití občané nebo organizace, jimž má z toho vzniknout individuálně určitá povinnost a oprávnění obecně vymezené v dispozici

normy, takový podíl, jaký obecně stanoví hypotéza. „Konkrétní skutečností“ zde může být buď určitá událost, jež se týká zájmové oblasti dotyčného občana (či organizace), ale jež je nezávislá na jeho vůli, nebo je to určitý jeho (její) uskutečněné nebo předpokládané chování nebo určitý úkon orgánu státu. „Chováním“ se zde rozumí buď určitý čin, nebo jeho opominutí. Konkrétním uskutečněním dispoziční části právní normy je využití dotyčného oprávnění oprávněným občanem (organizací) a splnění povinnosti povinnou osobou.

Když si máme po tomto vysvětlení říci, v čem může spočívat „zásah státu při aplikaci norem hmotného práva“, pak nelze pochybovat o tom, že logicky nutnou podmínkou možnosti tohoto jeho „zásahu“ je provedení aplikace určité jeho normy občanem (organizací) dříve, než došlo k jeho zásahu, neboť „zasahovat“ lze jen do něčeho, co už zde je. Za této situace jsou myslitelny jen dvě možnosti vyplývající z různosti intenzity zásahu do toho, co už zde je, a to buď norma hmotného práva se spokojí s existencí toho, co už zde je a k čemu došlo ve smyslu plného uskutečnění hypotézy bez jakékoli účasti státu (jeho orgánů), anebo se s tím nespokojí. Nespokojí-li se tím, znamená to, že to, co se stalo bez účasti orgánu státu, podle ní nevyčerpává vše, co by se mělo stát, aby mohla pro občana (organizaci) vzniknout adekvátní povinnost, resp. oprávnění. Proto uloží určitému orgánu státu, aby v případě, že bude zjištěno, že se bez účasti tohoto orgánu uskutečnilo, co stanovila hypotéza, vyslovil konkrétní adekvátní právní důsledky, které podle dispozice nastávají pro občana (organizaci). Akt, kterým to orgán vyslovil, se nazývá aktem právně konstitutivním či právotvorným, protože bez něho nemohou pro občana (organizaci) podle hmotněprávní normy nastat zmíněné hmotněprávní důsledky, on je jejich spolutvůrcem.

To je zřejmě velmi intenzívní zásah státu, orgánu státu při aplikaci norem hmotného práva. Méně intenzívní je tento zásah tam, kde se podle příslušné právní normy musí orgán státu při svém zásahu při aplikaci hmotně právních norem omezit pouze na zjištění toho, zda se stalo bez jeho účasti skutečně vše to, co ve všeobecnosti stanoví hypotéza, a v kladném případě vyslovit jen, že dispozice dotyčné hmotněprávní normy přiznává občanovi určitá konkrétní oprávnění, resp. jemu odpovídající povinnost druhého. Takový akt orgánu státu nazýváme aktem deklaratorním, pouze prohlašujícím existenci subjektivního práva, resp. povinnosti, nikoli spolutvůrčím aktem. Zjistit, co se z dotyčné hypotézy materiálněprávní normy skutečně bez účasti orgánu státu stalo, je ovšem povinností orgánu státu zasahujícího při aplikaci nejen v procesu, jehož cílem je deklaratorní akt, nýbrž i v procesu, jehož cílem je konstitutivní akt.

2. Klademe-li si nyní otázku, kdy — tj. za jakých podmínek — jsou orgány státu oprávněny a povinny zasahovat při aplikaci norem hmot-

ného práva, nemůže odpověď na ni ve své obecné verzi dělat příliš mnoho obtíží. Jakmile si totiž uvědomíme, že všechny právní normy jsou vydávány v zájmu společnosti, pak obecně formulovanou odpovědí na tuto otázku musí být odkaz na zájem společnosti. Orgány státu jsou oprávněny a povinny zasahovat při aplikaci hmotného práva tehdy a tam, kde to vyžaduje zájem společnosti. S touto odpovědí však se nelze spokojit pro její naprostou neurčitost. Ke konkrétnější odpovědi se přiblížíme, když vzpomeneme toho, že se normy hmotného práva podle svého obsahu dělí na tři skupiny, a to normy zakazující, normy přikazující a normy dovolující.[8]) Zákazy, příkazy a povolení tvoří vždy obsah hypotéz.

a) V právním řádu je zakázáno zřejmě to, co je v rozporu se zájmy společnosti, co její zájmy poškozuje. Zákazy a zároveň sankce za jejich nedbání obsahují především normy trestního práva hmotného. Zakázané druhy činů jsou v nich sice obecně, zároveň však s dostatečnou přesností popsány, kdežto rozsah druhu sankce je v nich pro jednotlivé druhy zakázaných činů stanoven zpravidla jen rámcově, takže při aplikaci normy je třeba v mezích tohoto rámce přesný rozsah trestu určit s přihlédnutím k individuálním okolnostem případu. Někdy lze při určování individuálně určité sankce volit podle určitých znaků stanovených trestněprávní normou i druh trestu. Přitom platí obecný zákaz, že nikdo nesmí být uznán viným a potrestán za čin, který nespáchal, ani za čin, za který zákon neukládá žádný trest. Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege. Z toho plyne, že trestné činy občanů lze autoritativně a objektivně zjistit a vyslovit v jednotlivých případech určitou trestní sankci jen v trestním řízení konaném orgánem státu. Trestní proces je postupem, kterým je uskutečňováno trestní právo hmotné v zájmu ochrany společnosti před občany, kteří by páchali trestné činy, a zároveň v zájmu ochrany občanů nařčených z trestných činů, které nespáchali.

Normy přikazující se nejčastěji vyskytují v administrativním hmotném právu, pro něž jsou typické. Ukládají občanům povinnosti k činnosti, kterou však vymezují neurčitě, a to buď tak, že sice o jejím druhu nelze pochybovat, ale její rozsah je stanoven jen v mezích maxima a minima, nebo tak, že zmocňují orgány státu, aby její obsah určily v individuálních případech samy. V obou případech je uskutečnění normy (ve smyslu individuálního vymezení povinnosti) svěřeno výlučně orgánům státu. Máme zde co činit se situací podobnou té, se kterou se setkáváme v oblasti norem hmotného práva trestního, pokud v něm jde o vymezení trestu za zakázané činy občanů. Z hlediska občana, jemuž je adresována normou povinnost, je zde však podstatný rozdíl, neboť normou trestního práva hmotného o trestu je mu uložena povinnost trpět ukládaný trest, kdežto

---

[8]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 381 a 388.

přikazující normou administrativního práva hmotného je mu uložena povinnost být určitým způsobem činný. Závaznost aktu orgánu státu individualizujícího jeho povinnost, jakož i autoritativnost tohoto aktu pro něho je ovšem v obou případech stejná bez ohledu na to, zda jde v obou případech o orgán stejného druhu nebo v každém tom případě o orgán jiného druhu. Také cílem této právní úpravy v obou případech je především ochrana zájmu společnosti. Odchylné zájmy občana jsou touto právní úpravou respektovány především tím, do jaké míry přesně jsou v normě vymezeny povinnosti, které mu ona ukládá, a do jaké míry přesně jsou v ní vymezena oprávnění orgánu státu zasahujícího při její aplikaci.

Normy dovolující jsou typické pro třetí oblast hmotného práva, jíž je soukromé právo. Charakteristickým jejich rysem je jejich obsah, který umožňuje občanům, aby styky mezi sebou upravovali podle své vůle v individuálních situacích sami, a tak uspokojovali své soukromé zájmy. Meze, v nichž mohou svobodně uplatňovat svou vůli, jsou jim vytčeny především normami zakazujícími a přikazujícími, které jsou obsahem hmotného práva trestního a administrativního, a vedle toto i dalšími normami zakazujícími a přikazujícími, které nemají povahu norem ani hmotného práva trestního, ani hmotného práva administrativního, nýbrž hmotného práva soukromého, neboť sankce, které stanoví, nejsou tresty ani administrativními opatřeními a jejich uskutečňování se v zásadě může dít bez zásahu orgánů státu.

Občanům je umožněno počínat si ve vzájemných stycích v těchto mezích i způsobem, který není uskutečněním žádné hypotézy tvořící složku hmotněprávních norem soukromého práva, a stanovit si pro ně oprávnění a povinnosti, které nejsou realizací žádné dispozice tvořící složku hmotněprávních norem tohoto typu práva, a přece je to pro ně právně závazné, neboť plnění též takto vzniklých povinností občanů může být vynuceno za pomoci orgánů státu podle norem procesního práva.

Normy tvořící soukromé právo sice obsahují stejně jako normy trestního a administrativního hmotného práva četné hypotézy, na které navazují stejně četná ustanovení adekvátních dispozic, popřípadě ustanovení sankčních. Tyto normy však nevyčerpávají všechny eventuality styků možných mezi občany. Upravují jen styky v životě běžně se vyskytující. Jsou samozřejmě pro občany chovající se způsobem odpovídajícím dotyčným hypotézám závazné stejně jako normy jiných oblastí hmotného práva, ale obsah individuálních oprávnění a povinností plynoucích z dotyčných dispozic si pro jednotlivé případy stanoví občané sami podle svých okamžitých potřeb. Nutným důsledkem těchto rysů soukromého práva, které svědčí o tom, že stát má za to, že možnost iniciativních projevů vůle občanů je mnohdy v zájmu společnosti, je, že při aplikaci jeho norem mohou zásahy orgánů státu být jen výjimečným zjevem, a to tam,

kde oprávnění občana se bez nich nemůže prosadit buď pro odpor povinného, nebo pro jiné zvláštní důvody, pro něž se jeví zásahy orgánů státu žádoucí v zájmu společnosti. Podmínky a formy zásahů orgánů státu při uskutečňování hmotného práva soukromého stanoví normy civilního práva procesního.

b) Když máme obecně zjištěny podmínky, za kterých mohou přicházet v úvahu zásahy státních orgánů při aplikaci norem hmotného práva, a když jsou tyto podmínky trojího druhu podle rozlišování těchto norem rovněž na tři skupiny, očekávali bychom, že také orgány uskutečňující tyto zásahy budou trojího druhu, a to tak, že orgány jednoho druhu budou zasahovat při aplikaci norem zakazujících (trestněprávních), orgány druhého druhu při aplikaci norem přikazujících (administrativněprávních) a orgány třetího druhu při aplikaci norem dovolujících (soukromoprávních). Skutečnost u nás existující však neodpovídá v plném rozsahu tomuto očekávání.

Zásahy při aplikaci norem hmotného práva ve formách stanovených normami procesního práva provádějí totiž podle našich právních předpisů jen orgány dvou typů. Jsou to orgány typu administrativního a orgány typu soudcovského. O složité problematice orgánů typu administrativního a o formách jejich činnosti při aplikaci norem administrativního práva hmotného v dalším nebudeme uvažovat. Pro orgány typu soudcovského zbývají potom zásahy při aplikaci hlavně trestního práva hmotného s jeho normami zakazujícími a zásahy při aplikaci práva soukromého s jeho normami především dovolujícími. Z orgánů soudcovského typu jsou jen vojenské soudy u nás pověřeny výlučně trestněprávní agendou, kdežto ostatní orgány tohoto typu (s výjimkou, o níž bude později řeč) zasahují při aplikaci jak hmotněprávních norem zakazujících, tedy trestněprávních nebo jim podobných, tak soukromoprávních norem. Jak vysvětlit tuto dvojí pravomoc orgánů stejného typu?

K tomu je si třeba připomenout, že potřeba zásahu orgánu státu při aplikaci norem trestního práva hmotného je vyvolána nejen nutností rozhodnout o výměře a druhu trestu ukládaného občanovi, který se podle zjištěných skutečností dopustil trestného činu, nýbrž i nutností vyloučit uložení trestu občanovi, u něhož skutečnosti zakládající trestný čin nebyly zjištěny, čili nutností chránit občana před bezdůvodným nařčením, že spáchal trestný čin, a před nezákonným potrestáním. Pokud pak jde o zásah orgánu státu při aplikaci norem soukromého práva, je jeho potřeba vyvolána rovněž nutností poskytnout především občanovi možnost uskutečnit normou mu zaručené oprávnění, které by hlavně pro odpor druhého nemohl uskutečnit, ačkoli byly zjištěny skutečnosti zdůvodňující existenci jeho oprávnění. Tedy i tímto zásahem orgánu státu je poskytována, třebas za jiné situace než při aplikaci trestně právních norem,

občanovi ochrana. Tímto společným znakem — poskytováním ochrany občanovi — lze odůvodnit onu dvojí pravomoc orgánů soudcovského typu.

c) Z dosavadních úvah, které byly zde tlumočeny, lze vyvodit tuto definici civilního práva procesního: Je to ten úsek právního řádu, v němž jsou stanoveny podmínky a formy zásahů soudcovských orgánů státu do oblasti hmotného práva soukromého v případech, ve kterých při jeho uskutečňování se nemůže oprávnění občana či organizace prosadit pro odpor povinného občana či organizace nebo pro jinou překážku stanovenou normami hmotného práva soukromého.

Podle této definice jsou případy, ve kterých se může při uskutečňování hmotného práva soukromého uplatnit civilní právo procesní, dvojího druhu: jednak jsou to případy odporu povinného při prosazování oprávnění občana či organizace, jednak jsou to jiné případy. Charakteristika případů prvého druhu při vší své obecnosti je snad dost názorná, takže v dané souvislosti nepotřebuje bližšího vysvětlování. Způsob, jakým je zde charakterizován druh případů uvedených na druhém místě, však sotva lze označit, konfrontujeme-li jej s charakteristikou případů prvého druhu, za dostatečně názorný. Proto jej nutno blíže objasnit.

Normy soukromého práva hmotného mohou sice stanovit předem neurčitelný počet překážek bránících prosazení oprávnění občana či organizace, a proto i počet případů, v nichž se uplatní civilní právo procesní, ale přesto lze tuto neurčitelnost počtu kvalitativně a objektivně vymezit. Cestu k tomu najdeme, konfrontujeme-li druhý druh případů s prvým. Jestliže totiž tam je jedinou takovou překážkou odpor povinného občana či organizace proti prosazení oprávnění pramenícího z hmotného práva soukromého, pak druhý druh takových překážek zřejmě nelze přičítat povinnému a je jej třeba hledat jinde.

Překážka tohoto druhého druhu může spočívat předně v osobě oprávněného. Taková situace vzniká, ztratí-li oprávněný svůj cenný papír. Zde se mohou uplatnit civilněprocesní normy o umoření listin. Se stejnou situací máme co činit, odepře-li oprávněný přijmout od povinného věc nebo peněžitou částku, která je podle názoru povinného předmětem jeho povinnosti plnění. Zde se mohou uskutečnit civilněprocesní ustanovení o úschovách.

Jinou situaci, kterou lze považovat za překážku bránící možnosti, aby se uskutečnilo hmotné soukromé právo, je situace vzniklá v důsledku nezpůsobilosti občana nabýt určitého oprávnění nebo převzít určitou povinnost i tam, kde by ostatní hmotněprávní podmínky, stanovené v hypotéze normy, pro to byly splněny. Příčinou této nezpůsobilosti může být jednak jeho nezletilost, jednak jeho duševní choroba, jednak jeho smrt nebo nezvěstnost. Je-li příčinou občanovy nezpůsobilosti nezletilost, uplatní se civilněprocesní normy o péči soudu o nezletilé a eventuálně

i o nařízení o povolení uzavřít manželství. Je-li její příčinou občanova duševní choroba, jíž naše hmotné právo klade v určitých směrech na roveň nadměrné užívání omamných jedů a nápojů, uplatní se civilněprocesní předpisy o řízení o způsobilosti k právním úkonům a o řízení opatrovnickém. Stal-li se občan nezpůsobilým nabýt oprávnění, resp. povinností pro svou nezvěstnost, uplatní se civilněprocesní předpisy o řízení opatrovnickém a případně i předpisy o prohlášení za mrtvého. A zemřel-li občan, popřípadě byl-li prohlášen za mrtvého, může být provedeno řízení o projednání dědictví.

Bez zásahu soudu, tj. bez provedení řízení o osvojení upraveného ustanoveními civilněprocesního práva, není podle našeho práva možné uskutečnit ani osvojení, jež je rovněž institutem hmotného práva soukromého.

Konečně pouze výsledkem civilního procesu, tedy v důsledku zásahu soudu podle norem civilního práva procesního může být rozvod manželství, jeho prohlášení za neplatné, jakož i zjištění, zda tu manželství v daném případě je či není.

Zásah soudcovského orgánu státu v civilním procesu při uskutečňování soukromého práva hmotného, protože se oprávnění občana či organizace nemůže prosadit pro odpor povinného občana či organizace, se částečně podobá zásahu téhož orgánu provedeného umořením listiny, nebo úschovou věci či peněžité částky, nebo rozvodem manželství, nebo jeho prohlášením za neplatné, nebo zjištěním, že tu manželství v daném případě je či není, nebo osvojením nebo povolením uzavřít manželství. Částečná podobnost těchto všech případů spočívá v tom, že soud ve všech projednává a řeší hmotněprávní vztahy mezi dvěma osobami. Tím se všechny tyto případy zásahu soudcovského orgánu státu zároveň liší od všech jeho dalších zmíněných zásahů, tedy od zásahů ve formě péče soudu o nezletilé, řízení o způsobilosti k právním úkonům, řízení opatrovnického, řízení o prohlášení za mrtvého a řízení dědického. V těchto řízeních se totiž řeší právní situace sice jen jedné individuálně určité osoby, ale toto řešení má za cíl ovlivnit všechny její možné hmotněprávní vztahy v budoucnosti, popřípadě (dědickým řízením a prohlášením za mrtvého) zlikvidovat všechny dosud po právu trvající vztahy. Počet osob, které v důsledku těchto řízení a rozhodnutí, která jsou v nich vydána, mohou být ve své hmotněprávní situaci dotčeny, je předem nezjistitelný. V tom smyslu lze právní důsledky těchto řízení a rozhodnutí označit za důsledky zvýšeného společenského dosahu, což však jim nemusí nic ubírat z jejich soukromoprávní povahy.

Zvýšený společenský význam (zvýšený např. v poměru k majetkověprávnímu vztahu mezi dvěma občany) je v naší společnosti přiznáván též manželství. Proto také zásah soudu do vztahu manželů v procesu o rozvod manželství nebo o jeho neplatnost, nebo o zjištění, zda tu man-

želství v daném případě je či není, má své hlubší společenské důsledky než proces o majetkoprávní nárok, přestože v obou případech je řešen hmotně právní vztah dvou osob.

Na základě těchto úvah můžeme říci, že v případech, ve kterých se při uskutečňování soukromého práva hmotného nemůže oprávnění občana či organizace samo prosadit pro odpor povinného, uplatňuje se zásah orgánu soudcovského typu ve formě civilního procesu především v zájmu oprávněného občana, kdežto v ostatních případech se tento zásah děje především v zájmu společnosti. Tento rozdíl je však jen kvantitativní, nikoli kvalitativní povahy, neboť ve své podstatě se normy civilního práva procesního uplatňují v životě vždy jak v individuálním zájmu, tak v zájmu společnosti bez ohledu na důvod, pro nějž dojde k jejich uplatnění v jednotlivých případech. Za zájem společnosti lze v této souvislosti považovat potřebu právní jistoty.

Zatímní souhrnný závěr z těchto úvah o poměru soukromého práva hmotného k civilnímu právu procesnímu lze stručně formulovat konstatováním, že soukromé právo hmotné v převážné většině svých ustanovení se může v životě uskutečňovat samo, tj. bez uskutečňování norem civilního práva procesního, kdežto uskutečňování norem civilního práva procesního a sama jejich existence bez současného uskutečňování a existence norem soukromého práva hmotného je nemyslitelná. Civilní procesní právo je zde pro soukromé právo hmotné, nikoli naopak. Jen existence soukromého hmotného práva je s to dát smysl existenci civilního práva procesního a ono ovlivňuje jeho obsah, obsah soukromého hmotného práva není ovlivňován, tím méně určován obsahem civilního práva procesního. Soukromé právo hmotné je logické prius, civilní právo procesní posterius. Z marxisticky ideologického hlediska posuzováno je soukromé právo hmotné v rovině odrazu, v nadstavbě blíž ekonomické základně než civilní právo procesní, ono je jakoby prostředníkem mezi ekonomickou základnou a civilním právem procesním.

d) Tento závěr (a jde skutečně jen o jeden, který je však vyjádřen v několika slovních obměnách) charakterizuje vztah hmotného práva soukromého k civilnímu právu procesnímu myslitelně nejobecněji, což je důsledkem toho, že jsme k němu dospěli na základě srovnávání těchto dvou úseků právního řádu jako poměrně samostatných celků, popřípadě srovnávání některých institucí soukromého práva s jim odpovídajícími částmi civilního práva procesního, které se navzájem částečně liší. Stejný závěr, ale v konkrétnější a výraznější podobě vyplyne z obsahu některých civilněprocesních ustanovení. Mám tu na mysli stanovení náplně civilněprocesní instituce, tzv. procesní způsobilosti účastníka a — rovněž civilněprocesní instituce — způsobilosti být účastníkem.

Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít

práva a povinnosti (§ 19 osř.), a tzv. procesní způsobilost má každý v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (§ 20 osř.). V obou těchto případech je tedy civilněprocesní instituce definována hmotněprávními znaky, je jí civilněprocesním ustanovením dán obsah převzatý z hmotného práva. Stejně je tomu při rozlišování společenství samostatného a společenství nerozlučného (§ 91 osř.).

Ačkoli podle toho, co zde bylo dosud řečeno k problematice vztahu hmotného soukromého práva k civilnímu právu procesnímu, jeví se existence civilního práva procesního jakoby produktem hmotného práva soukromého potřebným pro situace, za kterých by se jinak toto hmotné právo nemohlo v životě prosadit, přece nelze nevidět i opačný vliv, tj. působení civilního práva procesního na soukromé hmotné právo. Výslovná ustanovení kodexů civilněprocesního práva o tom jsou však řídká. Lze k tomu uvést § 99, odst. 2 (§ 69) osř., zavazující soud rozhodnout vždy, tedy i v případech, ve kterých toho k uzavření platné smlouvy podle předpisů hmotného práva soukromého není třeba, o tom, zda účastníky uzavřený soudní smír (který je vždy smlouvou) schvaluje či neschvaluje, a neschválí-li jej, zavazuje soud pokračovat v řízení tak, jako by smíru nebylo. V § 352, odst. 3 osř. je stanoveno, že nařízením likvidace majetku zaniká bezpodílové spoluvlastnictví manželů, kterýžto důvod jeho zániku občanský zákoník nemá. Podle § 44, odst. 2 a 3 not. řádu, jsou-li na věcech, které při likvidaci dědictví připadnou státu, zajištěna věcná práva, břemena nebo omezení převodu nemovitosti, zanikají ke dni zůstavitelovy smrti a pravomocným skončením likvidace dědictví zaniknou proti dědicům neuspokojené pohledávky, ale vyjde-li potom najevo další zůstavitelův majetek, rozdělí jej státní notářství bez zřetele k tomuto majetku.

Uvažujeme-li zde o vzájemném vztahu soukromého hmotného práva na jedné straně a civilního práva procesního na druhé straně,[9]) dáváme tím zároveň najevo, že souhlasíme se stanoviskem zastávaným už mnoho desetiletí v právní vědě, totiž že jde o dvě různé, relativně samostatné právní oblasti, nikoli o jednu oblast soukromého či občanského práva, jak se předtím obecně tvrdilo vlivem římské actio a v důsledku závislosti legislativy i judikatury na římském právu. Vnějším znakem relativní

---

[9]) Srov. k tomu J. Hrdlička, Systematická a zejména funkční komplementárnost předpisů hmotného a procesního občanského práva, Právnické štúdie, 1966, str. 378 až 409.

E. Tilsch, Einfluss der Civilprozessgesetze auf das materielle Recht. Neuner, Privatrecht und Prozessrecht, Mannheim 1925.

V. Steiner, Československé mezinárodní občanské právo procesní. Časopis pro mezinárodní právo, 1960, str. 1—5.

G. Kleinfeller, Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts, III. Aufl., Berlin 1925, str. 29—31.

samostatnosti těchto dvou oblastí práva je skutečnost, že jsou pro každou z nich vydávány zvláštní kodexy. Tuto skutečnost však nelze chápat tak, že např. náš občanský zákoník, zákoník práce a zákon o rodině obsahují bezvýjimečně pouze hmotněprávní ustanovení a vůbec žádné ustanovení civilního práva procesního a na druhé straně občanský soudní řád a notářský řád bezvýjimečně pouze ustanovení civilního práva procesního a vůbec žádné ustanovení práva hmotného. Taková výlučnost obsahu ve skutečnosti neexistuje ani na straně kodexů hmotného práva, ani na straně kodexů civilního práva procesního, na což bylo už příkladmo poukázáno. Nelze proto tvrdit, že v pochybnostech o tom, zda určité ustanovení má hmotněprávní nebo naopak procesněprávní povahu, rozhoduje jeho umístění, takže je-li umístěno v kodexu hmotného práva, má nutně povahu hmotného práva, a naopak. Mám za to, že pochybnost tohoto druhu, pokud se u některého právního předpisu vyskytne, lze spolehlivě odstranit jen interpretací obsahu dotyčného právního předpisu, a to interpretací opírající se o výše nastíněnou úvahu, v níž byly vytčeny charakteristické rysy hmotného práva soukromého na jedné straně a civilního práva procesního na druhé straně. Při použití interpretace tohoto druhu však nelze vyloučit možnost ani takového jejího závěru, že interpretovaný právní předpis má znaky svědčící jak soukromému právu hmotnému, tak civilnímu právu procesnímu. Příkladem takových bipolárních právních předpisů mohou být ustanovení o náhradě nákladů vzniklých v civilním procesu. Rozbor tohoto případu však neprovedu, protože jde o detail přesahující tematiku této práce, zabývající se jen mnohem obecnějšími otázkami.

e) Hmotné právo, pokud o něm mluvím jako o protějšku civilního práva procesního, označuji jako právo „soukromé". Tím chci zároveň říci, že nerozlišuji pouze hmotné právo na jedné straně a procesní na druhé straně, nýbrž i soukromé právo jako protějšek práva veřejného. Vedle toho je z toho, že mluvím o hmotném právu soukromém jako o protějšku civilního práva procesního, vidět, že pojmy „hmotné právo" a „civilní právo procesní" nejsou srovnatelné, neboť nejsou na stejné rovině obecnosti, přičemž pojem „hmotné právo" je obecnější než pojem „civilní právo procesní"; co do obecnosti odpovídá pojmu „hmotné právo" pojem „procesní právo". Konečně vyplývá z pojmu „hmotné právo soukromé" v jeho funkci protějšku k „civilnímu právu procesnímu", že se pojmy „soukromé právo" a „veřejné právo" jako protějšky nekryjí s pojmy „právo hmotné" a „právo procesní" jako protějšky — přestože v obou případech jde o dichotomii téhož slova. Proto nelze z protějšku „hmotné právo soukromé" a „civilní právo procesní" samého vyvodit zdůvodněný závěr ani ten, že civilní právo procesní je soukromé právo, ani ten, že je to právo veřejné. Otázku, zda má tu či onu povahu, lze spolehlivě

zodpovědět jen na základě jiné úvahy, než je úvaha vycházející z rozlišování práva hmotného a procesního.

Donedávna bylo u nás vlivem známého Leninova nesprávně pochopeného výroku třídění objektivního práva na soukromé a veřejné zavrhováno s odůvodněním, že je nemarxistické. Nyní, když jsme se oprostili od slepě dogmatického chápání marxistických pouček, už snad není třeba obšírněji zdůvodňovat nesprávnost popírání toho třídění.[10]) Nynější u nás tradovaná právní teorie je toho názoru, že lze a nutno rozlišovat právo veřejné a právo soukromé. Tento názor považuji za správný.

Výše jsem řekl, že pro oblast soukromého práva jsou typické právní normy dovolující (v protějšku k zakazujícím a nařizujícím). Ty umožňují občanům, aby styky mezi sebou upravovali podle své vůle v individuálních situacích sami a tak uspokojovali své soukromé zájmy. To lze říci též konstatováním, že soukromé právo upravuje společenské vztahy dvou sobě rovných subjektů bez oprávnění jednoho vnucovat svoji vůli druhému. Naše právní teorie pak charakterizuje veřejné právo jako oblast, v níž jde o úpravu takových společenských vztahů, kde jeden ze subjektů může druhým diktovat a vnutit svou vůli, čili kde jde o úpravu mocenských vztahů, vztahů nadřízenosti a podřízenosti.

Klademe si nyní otázku, do které z těchto dvou oblastí práva patří civilní právo procesní. Částečně jsme si už tuto otázku zodpověděli, když jsme výše konstatovali, že civilní právo procesní není součástí hmotného práva soukromého. Z tohoto záporu totiž plyne, protože protějškem soukromého práva není nic jiného než pouze veřejné právo, s logickou nutností klad zjišťující, že civilní právo procesní patří a nemůže nikam jinam patřit než do oblasti veřejného práva.

O správnosti tohoto závěru svědčí též tato pozitivněprávní úvaha: Pojmově nezbytně nutnými subjekty civilního procesu podle naší (a nejen naší) úpravy normami civilního práva procesního jsou justiční orgán státu, jímž je zpravidla soud, a účastníci řízení. Povinností soudu podle čl. 97 ústavy je chránit socialistický stát, jeho společenské zřízení i práva a oprávněné zájmy občanů a organizací a celou svou činností mimo jiné vychovávat občany k zachovávání zákonů a pravidel socialistického soužití. Soud je nepochybně vykonavatelem státní moci na justičním úseku. Má donucovací pravomoc v civilním procesu zcela zřejmou při výkonu rozhodnutí (v exekuci), a sice méně zřetelnou, ale přesto stejně právně účinnou při vydávání rozhodnutí závazných pro subjekty zúčastněné na řízení a někdy (např. ve věcech osobního stavu) i pro subjekty nezúčastněné na řízení. Proto civilněprocesní předpisy, které jsou adresované

---

[10]) Normativní teorie popírá oprávněnost tohoto třídění. Viz např. F. Weyr, Teorie práva, Orbis 1936, str. 179—189.

soudu a jsou jen konkretizací zmíněné ústavní normy, jež má nepochybně veřejnoprávní povahu, jsou rovněž součástí veřejného práva.

Mluvím zde o civilněprocesních předpisech, „které jsou adresované soudu". To lze vykládat dvojím různým způsobem, a to buď tak, že veškeré civilněprocesní předpisy jsou adresovány soudu, nebo tak, že vedle těch civilněprocesních předpisů, které jsou adresovány soudu, jsou i takové civilněprocesní předpisy, které jsou adresovány někomu jinému, zejména účastníkům. Protože právní předpisy buď něco přikazují, nebo něco zakazují, nebo povolují, je jejich odresátem především ten, jemuž něco přikazují nebo zakazují nebo povolují. V civilněprocesním právu se setkáváme jak s ustanoveními, která soudu přikazují, jak si za určitých okolností má počínat, tak s ustanoveními, která mu dovolují počínat si za určitých okolností určitým způsobem, ba i s ustanoveními zakazujícími mu počínat si za určitých okolností určitým způsobem. V civilněprocesním právu se však setkáváme vedle toho též s ustanoveními všech těchto tří druhů adresovanými účastníkům řízení a ve velmi omezeném rozsahu i s takovými ustanoveními adresovanými jiným osobám nějak zúčastněným na řízení. Chápeme-li adresnost civilněprocesních předpisů takto, pak to znamená, že ono pochybné rčení vykládáme způsobem uvedeným výše na druhém místě.

Nesmíme však přehlédnout zároveň tu skutečnost, že soud — vedle meritorního rozhodování — řídí proces, tj. pohotově reaguje svými opatřeními a rozhodnutími na všechny počiny účastníků a jiných osob zúčastněných na řízení, což předpokládá jeho znalost všech civilněprocesních předpisů. Iura novit curia. V tom smyslu, tj. ve smyslu povinnosti seznámit se se všemi těmito předpisy musíme zmíněné rčení vykládat způsobem uvedeným na prvém místě: Všechny civilněprocesní předpisy jsou adresovány soudu. Toto konstatování musíme však — vzhledem k tomu, co jsme řekli předtím o adresátech civilněprocesních předpisů — doplnit dalším konstatováním, že některé z nich jsou adresovány též jiným subjektům, které se mohou, resp. mají účastnit na řízení, zejména účastníkům řízení.

Ale — je otázka adresáta civilněprocesních norem vůbec v nějaké souvislosti s problémem jejich veřejnoprávní či soukromoprávní povahy a v kladném případě v jaké souvislosti?

V § 6 osř. je řečeno, že „v řízení postupuje soud v součinnosti se všemi, kteří se účastní řízení". Ve světle tohoto ustanovení se účastníci řízení, svědci, znalci a jiné subjekty, které mají aktivní podíl na řízení, jeví, protože soud je s nimi „v součinnosti", jako subjekty jemu rovnocenné. Jeho součinnost s nimi spočívá v tom, že pohotově reaguje na všechny jejich počiny způsobem stanoveným (ne vždy do podrobností) v civilněprocesních normách. Lze proto i o nich říci, že svými počiny — podobně

jako soud svými opatřeními a rozhodnutími — „řídí" proces. Tato podobnost povahy jejich činnosti v procesu s povahou činnosti soudu v něm dává tušit, že též jejich subjektivita v procesu se něčím podobá subjektivitě soudu. Podobá se zde subjektivitě soudu tím, že i oni všichni jsou, třebas nikoli ve stejném rozsahu jako soud, adresáty civilněprocesních norem. U svědků, znalců a tzv. třetích osob, kteří jsou mimo proces nemyslitelní, je nepochybné, že už sama ta skutečnost, že jsou adresáty některých civilněprocesních norem, je činí civilněprocesními právními subjekty, a proto veřejnoprávními subjekty. U účastníků se situace zdá být složitější. Oni se totiž stávají účastníky řízení a zůstávají jimi až do jeho pravomocného skončení nejen proto, že jsou adresáty značné části civilněprocesních norem, ale spíše a především proto, že v procesu jde o jejich hmotněprávní povinnost či oprávnění nebo o jejich hmotněprávní situaci, která pravomocným meritorním rozhodnutím soudu může být utvořena, a to o soukromoprávní povinnost či oprávnění nebo situaci. Otázka tedy zní: Jsou účastníci řízení civilněprocesními, a proto veřejnoprávními subjekty nebo jsou v procesu subjekty soukromého práva hmotného?

Uvážíme-li, že účastníci jsou vždy v procesněprávním vztahu k soudu, dále že bez nich je civilní proces pojmově nemyslitelný, mimoto že jsou si v procesu rovni, což je — mimo jiné — výrazem nejistoty o tom, zda bude zjištěna nebo popřena existence oprávnění či povinnosti, o něž jde v procesu, nebo nejistoty o tom, zda bude nebo nebude meritorním rozhodnutím soudu vytvořena nová soukromoprávní účastníkova situace, konečně že meritorní rozhodnutí soudu o předmětu řízení je vždy závěrečným aktem soudu v procesu, kdežto veškerá aktivita účastníků v procesu, který tomuto rozhodnutí předchází, se řídí a je uskutečňováním norem civilního práva procesního, nemůžeme dospět k jinému závěru než k tomu, že účastník řízení je subjekt civilněprocesního, tudíž veřejného práva. Tento závěr samozřejmě nevylučuje možnost, že se ukáže, že je zároveň subjektem toho oprávnění či povinnosti, jež je předmětem procesu, ani možnost, že v některých procesech (např. v manželských věcech) podle civilněprocesních norem je způsobilost být v nich účastníkem vázána na dotyčnou soukromoprávní subjektivitu. Neméně samozřejmé je i to, že tím, že se občan stal účastníkem civilního procesu a že tím nabyl na dobu tohoto procesu veřejnoprávní subjektivity (jiné, než je jeho veřejnoprávní subjektivita např. příslušníka státu), se ještě nestává orgánem státu, přestože jeho povinnost součinnosti se soudem z něho činí jeho jakéhosi partnera. Na druhé straně je rovněž nepochybné, že tím, že se stal účastníkem určitého civilního procesu, nepozbývá své mocenské veřejnoprávní subjektivity, kteroužto vlastnost ovšem nemůže v procesu uplatnit, nechce-li porušit princip soudcovské nezávislosti.

CIVILNĚPROCESNÍ PRÁVNÍ POMĚR

1. „Právním poměrem" rozumíme vztah mezi lidmi čili společenský vztah, v němž lidé vystupují jako nositelé, jako subjekty oprávnění a povinností stanovených právní normou a zajištěných státem. Prostřednictvím právních poměrů se právní normy uskutečňují v životě. Tím, že se takto uskutečňují, odlišují jednání lidí.[11])

Ke vzniku právního poměru je tedy nezbytně nutná existence právní normy. Civilněprocesní právní poměr je proto myslitelný jen za předpokladu existence civilněprocesní právní normy. Civilněprocesní právo jako soustava civilněprocesních právních norem stanoví soukromé (hmotné) právo jako oblast, do které smí zasahovat orgán státu. Ono stanoví též podmínky a formy, za kterých a ve kterých může docházet k těmto zásahům. Formy, ve kterých může k těmto zásahům docházet, lze souhrnně označit jako civilní proces. Civilní proces se v životě uskutečňuje v řadě vnitřně souvislých civilněprocesních úkonů, popřípadě jiných právních skutečností, které jsou zpravidla smysly poznatelné a jejichž vnitřní souvislost — nikoli kauzální, nýbrž normativní povahy[12]) — stanoví civilněprocesní normy. Podle nich jsou k těmto úkonům oprávněni: orgán, jímž je především soud, a ostatní subjekty zúčastněné na procesu, z nichž nezbytně nutnými jsou (podle našeho práva) tzv. účastníci řízení. Normativní souvislost jejich procesních úkonů trvající od začátku až do konce procesu je civilněprocesním poměrem. V odstupňování co do abstraktnosti a obecnosti můžeme z toho vyvodit toto pořadí: 1. Právní normy, které ve svém souhrnu tvoří civilní právo procesní, 2. jejich konkretizace v civilněprocesním právním poměru, který sám je jen smysly nepostižitelnou myšlenkovou konstrukcí, a 3. uskutečnění tohoto právního poměru v procesních, zpravidla smysly postižitelných normativně souvisících úkonech orgánu státu (soudu) a především účastníků řízení — čili v civilním procesu.

„Normativnost" souvislostí civilněprocesních úkonů, popřípadě i jiných právních skutečností civilněprocesně rozhodujících spočívá v tom, že je

[11]) J. Boguszak a spol., c. d., str. 405.

[12]) V. Knapp, Filosofické problémy socialistického práva. Academia, Praha 1967, str. 211.

to v životě uskutečněná souvislost hypotézy a dispozice civilněprocesní právní normy. Jako je v právní normě její dispozice nevyhnutelným důsledkem její hypotézy, tak je při uskutečňování civilněprocesní právní normy vznik určitého oprávnění a jemu odpovídající povinnosti nevyhnutelným důsledkem provedení těch procesněprávních úkonů, popřípadě vzniku jiných právních skutečností, které jsou podle hypotézy civilněprocesní právní normy rozhodné pro její dispozici.

Toto je normativní souvislost po její objektivní stránce. Je zde charakterizováno, které jevy jsou v normativní souvislosti. Na objektivní stránku je bezvýhradně vázána subjektivní stránka normativní souvislosti. Civilněprocesní úkony jsou vždy úkony určitých subjektů a také ostatní možné druhy procesněprávně relevantních skutečností musí mít určitý vztah k určitým subjektům. Ani oprávnění a povinnosti nejsou myslitelné bez jejich nositelů. V civilním procesu je to vždy jednak (zjednodušeně řečeno) soud, jednak jsou to vždy účastníci a mohou to vedle nich být ještě svědkové, znalci, tzv. třetí osoby, dále prokurátor, národní výbor a konečně společenská organizace.

Tyto samozřejmosti bylo nutné zde uvést, protože pro toho, kdo by si je — spolu s dalšími samozřejmostmi, o nichž se hned zmíním — neuvědomil, mohla by problematika civilněprocesního právního poměru zůstat nevyjasněna. Dalšími samozřejmostmi důležitými pro její objasnění jsou totiž fakta, jež jsou spjata se samozřejmostmi právě zmíněnými:

Právní poměr, tudíž i procesněprávní poměr nemůže být ničím jiným než vztahem aspoň mezi dvěma subjekty. Civilněprocesní právní poměr může být vztahem pouze mezi těmi subjekty, které se způsobem stanoveným v normách civilního práva procesního jedině mohou účastnit na civilním procesu, a nikým jiným. Před okamžikem jsme je vypočetli. Účast všech těchto subjektů na civilním procesu však není kvalitativně ani kvantitativně stejná. Bylo už naznačeno, že je pojmově nemožný civilní proces bez soudu (nebo jiného justičního orgánu oprávněného a povinného podle platného práva projednávat a autoritativně rozhodovat soukromoprávní věci; kvůli stručnosti mluvím v dalším jen o soudu) a účastníků řízení, kteří proto musí na něm mít určitý podíl nepřetržitě od začátku až do konce. Naproti tomu je pojmově možný a v praxi není nijak zvlášť řídkým zjevem civilní proces, na kterém nemá žádný z ostatních v úvahu eventuálně přicházejících subjektů účast nebo ji má jen některý z nich, a to někdy jen v určitém jeho úseku, jindy po celou dobu jeho trvání. Proto je nezbytné považovat civilněprocesní právní poměr soudu k účastníkům a naopak za základní a existující ve všech civilních procesech bezvýjimečně, kdežto ostatní civilněprocesní právní poměry za druhotné, za právní poměry, které sice mohou, ale nutně nemusí obsahově ovlivňovat základní poměr.

Tak lze po subjektivní stránce zdůvodnit tvrzení, že civilněprocesní právní poměr jako vzájemný právní vztah účastníků řízení k soudu je jedním vztahem trvajícím od začátku procesu do jeho skončení — přes možnost rozdílů v jeho obsahu mezi jednotlivými procesy. Tuto jeho jednotnost lze však zdůvodnit i objektivně poukazem na vnitřní souvislost procesních úkonů.

Z toho, co zde bylo dosud řečeno o normativní povaze souvislosti mezi procesními úkony, lze vyvodit jen to, že vznik povinnosti, popřípadě oprávnění jednoho subjektu v civilním procesu možno podmínit, činit závislým na procesním úkonu druhého, neboť procesní úkon jednoho je uskutečněním, konkretizací hypotézy civilněprocesní právní normy, kdežto vznik oprávnění či povinnosti rezultující z jejího uskutečnění může být vázán na jiný subjekt, má-li mezi nimi být procesněprávní poměr. Tak je tomu především u soudu na jedné straně a u účastníků na druhé straně. Ale normativnost souvislosti procesně právních úkonů není jen takto jednostranná. Jde dál. Má-li totiž být procesněprávní poměr účastníků a soudu vzájemný, neboť jinak by mezi nimi nebylo možné mluvit o součinnosti (§ 6, § 101, odst. 1 osř.), musí se splnění povinnosti jednoho z nich, jejíž vznik byl podmíněn procesním úkonem druhého, stát podmínkou pro vznik určité jiné povinnosti prvého, čili splnění povinnosti a v tom smyslu realizace určité dispozice jedné normy se musí podle jiné civilněprocesní normy přetvořit na její hypotézu, z jejíhož uskutečnění vznikne nová povinnost, resp. oprávnění.[13]) Tak se normativní souvislost civilněprocesních úkonů zpevní, neboť nabude povahy zřetězení těchto úkonů. Teprve toto jejich zřetězení činí z procesněprávního vzájemného vztahu soudu a účastníků jediný jejich vzájemný civilněprocesní právní poměr, jehož pojmová jednotnost nemůže být narušena růzností obsahu procesních úkonů v jednotlivých procesech.

2. Když je řeč o civilněprocesním právním poměru „účastníků" k soudu a vice versa, vtírá se otázka, zda v procesu, v němž je spor mezi účastníky, máme co činit s jediným, nijak po subjektivní stránce nediferencovaným a nediferencovatelným procesněprávním poměrem anebo se dvěma takovými poměry, tj. na jedné straně s poměrem žalobce k soudu a vice versa a na druhé straně s poměrem žalovaného k soudu a vice versa.

Nelze popřít, že za takové situace jde žalobci o to, aby on ve sporu

---

[13]) Názorným příkladem toho může být důsledek podání žaloby, jež je nepochybně žalobcovým procesním úkonem adresovaným soudu. Soud (předseda senátu) je povinen přezkoumat žalobu především po stránce jejích náležitostí. Zjistí-li její nedostatky, je povinnen vrátit ji žalobcovi k doplnění nebo k opravě s poučením, tedy provést procesní úkon (§ 43 osř.). Z tohoto jeho procesního úkonu vzniká žalobci povinnost opravit či doplnit žalobu. Nezjistí-li předseda senátu nedostatky žaloby, připraví jednání (§ 114 osř.) a stanoví rok k němu, přičemž dá předvolat účastníky, popřípadě i další osoby, pro něž tím vzniká povinnost dostavit se k jednání.

zvítězil, kdežto žalovanému že jde o opak a že v tom smyslu se každý z nich obrací na soud se svou žádostí. To vypadá na prvý pohled jako argument svědčící pro dva různé procesněprávní poměry. Do určité míry se zdá svědčit pro totéž i skutečnost, že civilní proces je zahájen ve chvíli, kdy došla soudu žaloba, tedy žalobcovo podání, o kterém se žalovaný doví až později ve chvíli, kdy je mu žaloba z rozkazu soudu doručena poštou nebo jiným zprostředkovatelem.

Žádný z těchto dvou argumentů však není s to objektivně správně zdůvodnit závěr, pro který se zdá svědčit.

Slabost prvého argumentu spočívá v tom, že se snaží podepřít ryze procesněprávní jev, jímž nepochybně je civilněprocesní právní poměr, skutečností ryze hmotněprávní, neboť různost stanovisek, která je hájena účastníky vůči soudu, je důsledkem jen toho, že každý z nich vykládá jinak svou hmotněprávní pozici.

Pokud pak jde o druhý argument, je nepřesvědčivý, protože je v rozporu s naším platným civilněprocesním právem, podle něhož (§ 82, odst. 1 osř.) je řízení zahájeno, a proto vzniká civilněprocesní právní poměr obou účastníků k soudu, v okamžiku, tj. dnem, kdy došel soudu návrh na jeho zahájení (žaloba); je přitom lhostejné, zda a kdy se o tom účastníci dozvěděli.

Rozhodné jsou pro řešení dané otázky dvě skutečnosti, které svědčí jednoznačně pro závěr, že i tam, kde je mezi dvěma účastníky řízení spor, vzniká dnem zahájení řízení jediný civilněprocesní právní poměr, v němž na jedné straně jsou oba účastníci a na druhé straně je soud. Jsou to tyto dvě skutečnosti: princip rovnosti účastníků v řízení (§ 18 osř.) a ústavněprávní povinnost soudu postupovat v řízení a rozhodovat podle právních předpisů nestranně a objektivně. To jinými slovy znamená povinnost soudu chovat se vůči oběma (a je-li jich více, vůči všem) účastníkům stejně. Z toho plyne, že i jejich procesněprávní poměr k soudu musí být stejný, neboť jinak by nemohl být vzájemný. Stejný je u všech, protože je vztahem téhož druhu, neboť je procesněprávním vztahem (v protějšku k hmotněprávnímu vztahu). V tom smyslu je také jednotný, procesněprávně nediferencovatelný.

Jde-li o spor, může se na téže procesní straně podílet na řízení více účastníků nazývaných společníky. Zajímáme-li se o odpověď na otázku, zda u společníků jde o jediný procesněprávní poměr k soudu anebo zda zde máme co činit s tolika procesněprávními poměry, kolik je společníků, nesmíme zapomenout, že existují dva typy společenství, a to společenství nerozlučné a společenství samostatné či obyčejné.

Vzájemný vztah společníků v nerozlučném společenství se řídí zásadou „jeden za všechny, všichni za jednoho". Nerozluční společníci tvoří nerozlišitelně jedinou procesní stranu. Procesní aktivita jednoho má stejné

procesní účinky, jaké by jindy mohly nastat jen v důsledku aktivity všech, ledaže by jeden prohlásil, že uznává nárok uplatněný odpůrcem ve sporu nebo že se zříká nároku uplatněného společníky; taková prohlášení by bylo procesněprávně a hmotněprávně účinné jen tehdy, kdyby je schválili všichni nerozluční společníci. Jejich souhlasu anebo společného prohlášení všech by bylo třeba také ke změně žaloby, k jejímu zpětvzetí a k uzavření soudního smíru (§ 91, odst. 2 osř.). O věci samé nemůže soud v případě nerozlučného společenství rozhodnout jinak leč jediným rozsudkem vůči všem téhož obsahu. Tato data ukazují, že s nerozlučným společenstvím se lze setkat jen v takovém soudním sporu, ve kterém nemohou mít společníci hmotněprávní vztah k věci samé jiný než nerozlišitelně jediný. Proto ani jejich procesněprávní poměr k soudu nemůže být jiný než stejný.

Jiná je situace u samostatného společenství. Toto společenství vzniká spojením několika sporů ke společnému projednání buď z vůle žálobce, nebo z vůle soudu a může vzniknout buď současně (z vůle žalobce, který podá žalobu uplatňující různé nároky proti různým žalovaným), nebo postupně (spojením několika už zahájených sporů soudem). Vždy zde jde o více různých nároků. Odpůrcem společníků zde může být jeden účastník nebo více účastníků, takže potom máme co činit se samostatným společenstvím na obou procesních stranách. Každý společník je v případě samostatného společenství samostatný v tom smyslu, že jeho procesní úkony jsou účinné jen pro něho, nikoli i pro některého jeho společníka, že rozhodnutí soudu o věci samé může mít jiný obsah ohledně každého společníka, že je lze vydat pro každého společníka zvláštním rozsudkem, a to i když řízení se vztahem na ostatní společníky ještě neskončilo. Tato samostatnost společníků nedovoluje dát na zmíněnou otázku jinou odpověď než tu, že i procesněprávní poměr každého společníka k soudu je samostatný, tedy pojmově jiný než poměr kteréhokoli jiného.

Protože také v nesporném řízení (péče soudu o nezletilé, řízení o osvojení, řízení o způsobilost k právním úkonům, řízení opatrovnické, řízení umořovací, řízení o dědictví, řízení o registraci smluv, řízení o úschovách, řízení o prohlášení za mrtvého) může se vyskytnout pluralita účastníků, není ani v něm nemístná otázka, zda jejich civilněprocesní poměr k soudu, resp. k státnímu notářství je stejný nebo u některých rozdílný. Nelze popřít, že v některých podrobnostech se formy řízení nesporného liší od forem řízení sporného a že se v podrobnostech liší též formy nesporného řízení o jednotlivých typech věcí. Spory stejné jako ve sporním řízení mohou se vyskytnout i v nesporném řízení. Protože však přesto, že tyto spory jsou pro sporné řízení typické, neshledali jsme důvodu pro rozlišování mezi procesním poměrem žalobce k soudu a procesním poměrem žalovaného k soudu, nemůže tato skutečnost ani v nesporném řízení, pro

něž ostatně není typická, být přesvědčivým důvodem pro závěr, že v něm není procesní poměr účastníků k soudu, resp. státnímu notářství stejný. Za přesvědčivý důvod stejnosti tohoto jejich poměru považuji skutečnost, že se i v nesporných věcech soud či státní notářství řídí zásadou materiální pravdy, která v těchto věcech vyžaduje od soudu či státního notářství víc iniciativy než ve sporném řízení.

Změna v osobě účastníka řízení nemá po mém soudu za následek vznik nového procesněprávního poměru k soudu pro nového účastníka, přestože dosavadní účastník přestává v okamžiku změny být účastníkem, a proto i subjektem onoho poměru k soudu. Rozhodující je zde skutečnost, že procesněprávní účinky toho, co se stalo v procesu za trvání procesněprávního poměru, jehož subjektem byl původní, zaměňovaný účastník, zůstávají změnou nedotčeny. Nový účastník vstupuje do řízení v tom stavu, v jakém bylo v okamžiku změny, a v řízení pokračuje tak, jak by v něm pokračoval jeho předchůdce v případě, že by ke změně nebylo došlo. Pokračuje tudíž i v procesněprávním poměru k soudu. To platí jak v případě, že důvodem změny byla smrt (u organizace likvidace) zaměňovaného účastníka a vstup jeho právních nástupců do řízení, tak v případě změny na návrh dosavadního účastníka ve smyslu § 92, odst. 2 osř. Jestliže však přistupuje do řízení nový účastník nikoli na místo dosavadního účastníka, nýbrž vedle něho (§ 92, odst. 1, § 94, odst. 2 osř.), vzniká pro něho procesněprávní poměr k soudu sice nový, ale obsahově pro budoucnost stejný, jako je procesněprávní poměr dosavadního účastníka k soudu, neboť i on přistupuje v takovém stavu procesu, v jakém je v okamžiku přístupu, a pokračuje v něm, aniž by měl právní možnost něco na tomto stavu změnit.

Mám za to, že neexistuje žádný civilněprocesní právní poměr mezi účastníky řízení samými. Může, ale nemusí mezi nimi být hmotněprávní poměr. O takový poměr mezi nimi patrně jde ve sporném řízení, a to v tom smyslu, že cílem tohoto řízení je autoritativně rozhodnout, zda skutečně mezi nimi existuje tvrzený poměr nebo zda soud může svým rozhodnutím vytvořit mezi nimi nový, dosud neexistující hmotněprávní poměr, resp. zrušit takový mezi nimi existující právní poměr. Přiznávám však, že může být pochybné, zda existuje nebo neexistuje civilněprocesní právní poměr zejména mezi nerozlučnými společníky, jakož i mezi účastníkem a vedlejším intervenientem. Lze totiž říci, že jak nerozluční společníci jsou povinni navzájem si v procesu pomáhat, protože mají všichni stejný zájem, aby v něm zvítězili, tak má vedlejší intervenient povinnost pomáhat v procesu účastníkovi, k němuž přistoupil, protože má na jeho vítězství v něm právní zájem. Zdůvodníme-li v obou těchto případech skutečnost, že ona povinnost pomáhat, která je procesněprávní povinností, je pouhým důsledkem zájmu na vítězství, který je hmotněprávní povahy,

pak musíme říci, že zde je jen hmotněprávní, nikoli procesněprávní poměr. Naproti tomu přiznáme pravdu zastánci procesněprávního poměru mezi dotyčnými subjekty, jestliže nebudeme přihlížet k hmotněprávnímu původu vzniku procesněprávní povinnosti pomáhat v procesu. Sám se kloním k tomuto druhému závěru, neboť nemohu přehlédnout skutečnost závislosti všech civilněprocesních norem a jejich prostřednictvím i procesněprávních poměrů na hmotněprávních normách, resp. poměrech.

3. Vzájemný procesněprávní poměr trvá od zahájení řízení do jeho pravomocného skončení. To platí i v případě, že v důsledku odvolání pokračuje řízení u jiného orgánu (u soudu vyššího stupně, nebo rozhodoval-li v prvém stupni jiný orgán než soud, u soudu). Procesněprávní poměr trvá i po dobu přerušení řízení. Ani změna žaloby (návrhu na zahájení řízení) učiněná se souhlasem soudu nemá vliv na jeho trvání, neboť když je její přípustnost podmíněna tím, že výsledky dosavadního řízení mohou být podkladem pro řízení o změněném návrhu (§ 95, odst. 2 osř.), znamená to, že řízení o změněné žalobě navazuje na předchozí řízení o původní žalobě, což předpokládá nepřerušené plynulé trvání procesněprávního poměru.

Nový procesněprávní poměr vzniká podáním návrhu na obnovu řízení nebo podáním stížnosti pro porušení zákona a trvá do pravomocného skončení dotyčného řízení. Požadavek, aby rozhodnutí povolující obnovu řízení nabylo právní moci dříve, než lze věc znovu projednat, neznamená přetržení procesněprávního poměru, neboť jak to období řízení, které předchází rozhodnutí povolujícímu obnovu (iudicium rescindens), tak po něm následující řízení o věci samé (iudicium rescissorium) se týká téže věci.

Nový procesněprávní poměr vzniká také podáním návrhu na nařízení výkonu rozhodnutí (exekuce) a končí pravomocným skončením vykonávacího řízení.

Je-li předběžné opatření (§ 74 a násl. osř.) nařízeno před zahájením řízení (o věci samé), vzniká tím zvláštní, od poměru v řízení o věci samé odchylný procesněprávní poměr trvající do pravomocného skončení dotyčného řízení, resp. do zániku předběžného opatření podle § 77, odst. 1 osř. Je-li však nařízeno teprve po zahájení řízení ve věci samé, stává se součástí tohoto řízení. Relativně samostatný je v tomto případě jen ten vedlejší procesněprávní poměr, který se utvořil mezi soudem a třetí osobou, které byla předběžným opatřením uložena určitá povinnost podle § 76, odst. 2 osř. I tento vedlejší procesněprávní poměr zaniká skončením řízení o předběžném opatření, popřípadě zánikem tohoto opatření.

4. Jinou povahu než právní poměr účastníků řízení k soudu má právní poměr prokurátora nebo národního výboru, který podal návrh na zahájení řízení nebo vstoupil do řízení už zahájeného, nebo společenské organizace

vstoupivší do řízení, nebo svědka, nebo znalce k soudu. Tento právní poměr může sice ovlivnit obsah právního poměru účastníků k soudu, ba — v případě podání návrhu na zahájení řízení prokurátorem nebo národním výborem — způsobí jeho vznik, ale protože jeho existence není pojmově pro civilní proces ani pro existenci procesněprávního poměru účastníků k soudu nezbytně nutná a v praxi se v každém civilním procesu nevyskytuje, není třeba se o něm šířit. Stačí jen kvůli dokreslení naší tematiky tato zmínka o něm.

5. Obsahem právního vztahu, jak bylo výše řečeno, je oprávnění jednoho a jemu odpovídající povinnost druhého. Opomenutí splnit tuto povinnost nemá za následek její zánik, nýbrž právní sankci, újmu za nesplnění. Jak je tomu v případě civilněprocesního právního poměru?

V r. 1945 byla vydána má monografie „Vady v civilním soudním řízení". V ní jsem dovozoval, že úkony procesních stran ve sporném soudním řízení nemohou být vadné, neboť civilněprocesní právo těmto stranám neukládá jednoznačně povinnost provádět v tomto řízení procesní úkony určitého druhu a určitých náležitostí, takže nelze poznat, zda a které jejich úkony vyhovují náležitostem předepsaným civilněprocesními předpisy, a jsou proto bezvadné a které jim nevyhovují, a jsou tudíž vadné. Z toho plyne též důsledek, že strany v civilním sporu nemohou postihnout žádné zákonné sankce za nesplnění procesních povinností.

Lze tento závěr obhájit také nyní za platnosti našeho osř. č. 99/1963 Sb.? Čili: Mají nebo nemají subjekty, které tento osř. označuje jako účastníky řízení, podle něho v řízení nějaké povinnosti, a v případě, že je mají, postihují je nějaké civilněprocesní sankce za jejich nesplnění? Přitom civilněprocesní sankcí rozumím újmu spočívající ve zhoršení účastníkova postavení v procesu.

Osř. č. 99/1963 Sb. rozlišuje v §§ 79—82 případy, v nichž lze řízení zahájit jen na návrh, a případy, v nichž lze řízení zahájit i bez návrhu. Toto rozlišování se sice podobá rozlišování mezi řízením, jež bylo lze podle civilněprocesních předpisů platných v naší republice v r. 1945 zahájit jen podáním žaloby, a řízením, jež podle nich bylo přípustné zahájit soudem z úřední moci, ale není s ním totožné. K podání žaloby byla totiž tehdy oprávněna pouze procesní strana, tedy podle nynějšího označování účastník, kdežto podle nynějšího osř. je k podání návrhu na zahájení řízení oprávněn nejen účastník, ale také místo něho prokurátor nebo národní výbor, nejde-li o ryze osobní právo občana, a vedle toho jsou tyto orgány a eventuálně i společenské organizace oprávněny kdykoli vstoupit do řízení už zahájeného. Zpětvzetí žaloby žalobcem mělo podle tehdejších předpisů bez dalšího za následek zastavení řízení, kdežto vezme-li podle nynějších našich civilněprocesních předpisů navrhovatel, který je účastníkem řízení, zpět svůj návrh na zahájení řízení poté, když se začalo

jednání a nejde o rozvod nebo neplatnost manželství nebo o určení, zda tu manželství je nebo není, je ke zpětvzetí návrhu třeba souhlasu soudu, který je nepřipustí, jestliže je to v rozporu se zájmem společnosti. V zájmu zjištění skutečného stavu věci čili objektivní pravdy je v § 6 osř. č. 99/1963 Sb. uložena účastníkům součinnost se soudem.

Předpisy osř. č. 99/1963 Sb., pokud se vztahují na takové případy, ve kterých je zahájení řízení podmíněno podáním návrhu na jeho zahájení, se tedy liší od odpovídajících jim předpisů, které u nás platily v r. 1945. Liší se od nich významně, neboť jednak ukládají účastníkům povinnost v řadě sporů trpět, aby místo nich, popřípadě vedle nich dokonce proti jejich vůli se na řízení činně účastnil prokurátor nebo národní výbor, eventuálně společenská organizace, jednak je navrhovatel omezen ve volnosti účinně nakládat se svým návrhem na zahájení řízení a jednak je jim uložena povinnost aktivně se svými úkony podílet na řízení, třebas v zákoně nejsou tyto úkony — s výjimkou povinnosti odpovídat na dotazy soudu, povinnosti dostavit se na předvolání k soudu a povinnosti dbát o to, aby jejich podání adresovaná soudu měla předepsané náležitosti a aby v případech předepsaných v zákoně podali soudu určité návrhy — ani druhově uvedeny. Uvědomíme-li si tuto situaci, nemůže nám dělat obtíže odpověď na otázku sankcí za nesplnění povinností účastníků řízení.

Porušit povinnost trpět zásah prokurátora nebo národního výboru, popřípadě společenské organizace do řízení může účastník, pokud by si to vůbec dovolil, jen určitou svou aktivitou namířenou proti zásahu, došlo-li k němu. Kdyby tato jeho aktivita měla povahu hrubého ztížení postupu řízení nebo porušení pořádku nebo hrubě urážlivého podání ve smyslu § 53, odst. 1 osř., mělo by to za následek, že by mu předseda senátu uložil pokutu podle téhož ustanovení nebo by ho vykázal z místa jednání podle § 54 osř. Toto však nejsou procesněprávní sankce, nýbrž pořádková, kázeňská opatření. Sankce procesněprávní povahy za porušení této povinnosti osř. nestanoví v žádné formě a sotva si lze nějakou i jen představit.

Ani o nějaké sankci za porušení povinnosti účastníka k součinnosti se soudem v zájmu zjištění objektivní pravdy se osř. výslovně nezmiňuje, ale přesto lze její povahu vyvodit z obecného postavení účastníků v řízení, k jehož zahájení je nutné podání návrhu na toto zahájení. Ať už tento návrh podává účastník či jeho zástupce, nebo ať jej podává prokurátor, popřípadě národní výbor, vždy v něm a v řízení, jež po jeho podání následuje, jde o nějaké subjektivní hmotné právo tohoto účastníka nebo o jeho hmotněprávní zájem a na straně jeho odpůrce o povinnost odpovídající tomuto subjektivnímu právu nebo zájmu. Je proto možné očekávat, že účastník, který podává návrh na zahájení řízení nebo místo něhož jej podává prokurátor či národní výbor, má zájem na tom, aby soud rozhodl podle jeho návrhu, tedy v jeho prospěch, a že účastník,

který je jeho odpůrce, má zase zájem na soudním rozhodnutí opačném, neboť takové rozhodnutí je pro něho příznivé. Ukládá-li jim tedy zákon povinnost součinnosti se soudem, vychází vlastně z existence těchto jejich vzájemně rozporných procesních zájmů a očekává, že každý se v řízení svou aktivitou přičiní o takový jeho výsledek, který by byl pro něho příznivý. Vlastní, zákonem nevyslovená procesněprávní sankce za porušení této povinnosti, tedy za nečinnost účastníka v řízení spočívá v nebezpečí, že pro tuto jeho nečinnost soud rozhodne pro něho nepříznivě. Tuto sankci zákon výslovně nevzpomíná právě proto, že tu jde o pouhé nebezpečí, o eventualitu, jež se může, ale nemusí vždy stát skutečností, a stane-li se skutečností přesto, že oba účastníci splnili svoji povinnost součinnosti se soudem, zpravidla plně, v celém rozsahu nepříznivé může být rozhodnutí soudu ve věci samé jen pro jednoho účastníka, nikoli pro oba.[14]) Proto nelze za sankci pro porušení účastníkovy povinnosti k součinnosti se soudem považovat ustanovení § 142 osř., podle něhož je povinen, když soud rozhodl ve věci samé pro něho nepříznivě, nahradit svému odpůrci náklady řízení. Nejde zde o takovou sankci ani z toho důvodu, že zde máme co činit s porušením povinnosti, která by vyplývala z procesněprávního vztahu mezi účastníkem a soudem, nýbrž s hmotněprávní povinností k majetkovému plnění jednoho účastníka druhému účastníkovi. O majetkovou hmotněprávní povinnost jednoho účastníka vůči druhému, popřípadě třetí osoby vůči účastníkovi řízení, nikoli tedy o sankci za porušení procesněprávní povinnosti součinnosti účastníka se soudem, jde též v případě § 143 osř. (odpůrcovo právo na náhradu nákladů řízení vůči navrhovateli, protože svým chováním z doby před zahájením řízení nezavdal příčinu k podání návrhu na zahájení řízení), jakož i v případech § 146, odst. 2 a § 147 osř. (povinnost nahradit účastníkům náklady způsobené zaviněním). Totéž konečně platí i v případě povinnosti účastníka nebo někoho jiného, kdo se účastnil řízení jinak než účastník (svědek, znalec, osoba mající nějakou povinnost při dokazování), nahradit státu náklady (§ 148 osř.).

Můžeme tedy závěrem tohoto stručného rozboru konstatovat totéž, co už jsme výše řekli, totiž že nyní u nás platný osř. nestanoví žádnou obecnou procesněprávní sankci za porušení obecné povinnosti účastníků k součinnosti se soudem. To však neznamená, že je vyloučena možnost stanovit sankce za porušení jednotlivých forem této součinnosti.

Obecná povinnost účastníků k součinnosti se soudem (§ 6 osř.) je poněkud konkrétněji stanovena především v § 101, odst. 1 osř.: „Účastníci

---

[14]) Ani za příznivé, ani za nepříznivé pro oba nelze považovat rozhodnutí soudu vyslovující zastavení řízení, protože žádný účastník nepožádal do jednoho roku ode dne, kterého bylo řízení z vůle obou účastníků přerušeno, o pokračování v řízení (§ 111, odst. 3 osř.); zde totiž nemáme žádné rozhodnutí ve věci samé.

jsou povinni přispět k tomu, aby bylo dosaženo účelu řízení" (tj. zjištění skutečného stavu věci a rychlé a účinné ochrany práv, o něž jde v řízení) „zejména tím, že pravdivě a úplně vylíčí všechny potřebné skutečnosti, označí důkazní prostředky a že dbají pokynů soudu." Ve 2. odst. § 101 je potom řečeno, že „soud pokračuje v řízení, i když jsou účastníci nečinní". Nemá-li se toto ustanovení (§ 101, odst. 2) dostat do rozporu s ustanoveními §§ 110 a 111, odst. 3, jež nepochybně platí pouze pro řízení, jež lze zahájit jen podáním návrhu na jeho zahájení a které soud přeruší, resp. později zastaví, navrhnou-li to účastníci shodně nebo nedostaví-li se bez předchozí omluvy k jednání, nelze ho v takovém řízení použít. V takovém řízení je třeba místo něho aplikovat tato dvě právě citovaná ustanovení o přerušení, resp. pozdějším zastavení řízení. Toto přerušení, resp. zastavení řízení však nelze považovat za sankci pro nesplnění povinnosti účastníků uložené jim v § 101, odst. 1, neboť je to pro ně nikoli újma, nýbrž důsledek — třebas i jen mlčky učiněného — souhlasného projevu jejich vůle.

Jinou z forem součinnosti se soudem je povinnost účastníků řízení dbát u písemných podání předepsaných náležitostí. Předloží-li účastník nesprávné nebo neúplné písemné podání, poučí ho předseda senátu o tom, jak je má opravit nebo doplnit, a stanoví mu k tomu přiměřenou lhůtu s poučením o právním důsledku neuposlechnutí výzvy. Neprovede-li v ní účastník dotyčnou opravu podání, popřípadě nedoplní-li je, jak byl poučen, a nelze-li pro tento nedostatek v řízení pokračovat, soud (senát) řízení zastaví (§ 43 osř.). To je procesněprávní sankce. Je však nutné zdůraznit, že tato sankce má místo pouze pro takový nedostatek podání, pro který nelze v řízení pokračovat. Nedostatkem tohoto dosahu však nemohou trpět vůbec všechna podání, která jsou myslitelná v řízení zahajovaném jen podáním návrhu na jeho zahájení, nýbrž jen některá, a to taková, která obsahují návrh podle zákona nutný k tomu, aby bylo možné a přípustné pokračovat v řízení. Takovým podáním je zejména návrh na zahájení řízení.[15]) Není jím však návrh na pokračování v řízení přerušeném podle § 110 osř., není-li z něho vidět, kdo jej podává; v tomto případě jde totiž o neodstranitelný nedostatek podání, s jakým § 43 osř. nepočítá, a proto soudu nezbývá, než nepřihlížet vůbec k tomuto podání. Soud nepřihlédne též k podání účastníka, které sice obsahuje návrh na výslech svědka, jehož adresa však přes výzvu předsedy senátu nebude uvedena; zastavení řízení ve smyslu § 43, odst. 2 osř. zde nepřichází v úvahu, protože návrh na výslech svědka není nezbytně podle zákona nutný k tomu, aby bylo možné a přípustné pokračovat v řízení.

---

[15]) Jeho dojitím k soudu je řízení podle zákona zahájeno, i když dotyčná podání trpí nedostatky zmíněnými v § 43, odst. 2 osř.

Sporné je, jak si má počínat odvolací soud v případě podání odvolání, které trpí nedostatkem některé takové náležitosti — např. nedostatkem odůvodnění — která je podmínkou možnosti a přípustnosti pokračování v řízení a jejíž nedostatek lze doplnit, ale která přes výzvu a poučení předsedy senátu nebyla doplněna. Podle jednoho názoru, který se odvolává na ustanovení § 43, odst. 2 a na to, že pro odvolací řízení, pokud není stanoveno něco jiného, platí přiměřeně ustanovení o řízení před soudem prvého stupně (§ 211 osř.), je povinností odvolacího soudu řízení v takovém případě zastavit. Mám za to, že tento názor není správný. Přehlíží totiž, že procesněprávní situace vzniklá v důsledku podání byť i vadného odvolání je podstatně jiná, než situace vzniklá podáním třebas vadného návrhu na zahájení řízení. Zákonným důsledkem podání tohoto návrhu je pouze zahájení řízení v prvém stupni spojené s povinností soudu, resp. předsedy zkoumat — mimo jiné — zda návrh má předepsané náležitosti, kdežto zákonným důsledkem podání odvolání je nejen povinnost soudu zkoumat, zda odvolání má předepsané náležitosti, ale i suspenze právní moci a případně i vykonatelnosti odvoláním napadeného, ale jinak nedotčeného rozhodnutí soudu prvého stupně, suspenze, která trvá do té doby, dokud není rozhodnuto o odvolání. Zastavil-li by odvolací soud řízení pro neodstraněný nedostatek náležitostí odvolání, znamenalo by to jen konstatování, že odvolání má tento nedostatek, pro který nelze v řízení pokračovat, ale nebylo by tím rozhodnuto o odvolání ani o jeho účincích na napadené rozhodnutí a tím méně o osudu tohoto rozhodnutí. Vznikla by tím procesněprávně neudržitelná situace, která by znamenala pro budoucnost trvalou nejistotu o tom, zda toto rozhodnutí je nebo není v právní moci. Vzniku této nejistoty lze čelit jen tím, že odvolací soud nezastaví řízení, ale zamítne odvolání, přestože § 218, odst. 1 osř. mezi důvody, pro které lze pro nedostatek procesněprávních podmínek odvolání zamítnout, neuvádí též nedostatek formálních náležitostí odvolání. Zamítnutím odvolání pro tento jeho nedostatek nabývá napadené rozhodnutí právní moci. Zamítnutí odvolání v tomto případě je procesněprávní sankcí za porušení povinnosti účastníka předložit odvolání mající předepsané náležitosti. — Pochybnost o tom, jak má odvolací soud rozhodnout v případě neodstraněného nedostatku náležitostí odvolání, pro který nelze v řízení pokračovat, vznikla jednak neúplným výčtem důvodů zamítnutí odvolání v § 218, odst. 1 osř., jednak tím, že — na rozdíl od osř. č. 142/1950 Sb. — nynější náš osř. nezná „odmítnutí" formálně vadného nebo nepřípustného podání, nýbrž místo něho v § 43, odst. 2 zavedl „zastavení řízení". Toto legislativní řešení je ve svých důsledcích pro odvolací řízení nevyhovující a mimoto je vlastně v rozporu s taxativním výčtem důvodů „zamítnutí odvolání" v § 218, odst. 1.

Řízení, k jehož zahájení je nutný návrh na jeho zahájení, soud na

prvém stupni zastaví nejen v případě § 43, odst. 2 osř., nýbrž i — vedle případů vzpomínaných v § 107, odst. 2, § 108 a § 111, odst. 3 osř., které nás na tomto místě nezajímají — pro nedostatek procesních podmínek (podle §§ 103 a 104 podmínek řízení). Též zastavení řízení pro nedostatek tohoto druhu je procesněprávní sankcí za nesplnění účastníkovy povinnosti procesněprávní povahy. Povinnost dbát o zachování procesních podmínek, jež musí být dány už při zahájení řízení, má samozřejmě jen účastník, který podává návrh na zahájení řízení, nikoli jeho odpůrce. A přesto zastavení řízení pro jejich nedostatek postihuje i jeho, tedy oba účastníky. Tato skutečnost je v jednom aspektu potvrzením správnosti poznatku, že existuje jen jeden procesněprávní poměr, a to poměr na jedné straně soudu a na druhé straně obou účastníků nedílně, tedy nikoli jeden poměr soudu k navrhovatelovi nebo naopak a druhý poměr soudu k navrhovatelovu odpůrci, a v jiném aspektu je tato skutečnost logickým důsledkem jednotnosti, nedělitelnosti procesněprávního poměru soudu k účastníkům nebo naopak.

Zjistí-li teprve odvolací soud při projednávání odvolání proti rozsudku o věci samé nedostatek procesních podmínek, je v jiné situaci, než v jaké je odvolací soud rozhodující v případě zjištění nedostatku takové náležitosti odvolání proti rozsudku, pro který nelze v řízení pokračovat. Když odvolací soud zjistí takový nedostatek odvolání, stojí před otázkou, jaké účinky má tento nedostatek pouze pro odvolání. Naproti tomu si musí odvolací soud zjistivší nedostatek určité procesní podmínky uvědomit, že procesněprávní účinky nedostatku tohoto druhu (s výjimkou už v řízení v prvé stolici podle § 105, odst. 1 osř. zhojeného nedostatku místní příslušnosti) vznikají zpravidla už v okamžiku zahájení řízení a trvají po celý dosavadní průběh řízení. Proto musí rozhodnout nikoli tak, jak bylo konstatováno u případu nedostatku náležitostí odvolání, nýbrž způsobem stanoveným v §§ 104 a 106 osř. podle toho, o kterou procesní podmínku jde, a vedle toho vždy zrušit odvoláním napadený rozsudek.

Jestliže odvolací soud zamítne odvolání proti rozsudku o věci samé pro neodstraněný takový nedostatek jeho náležitostí, pro který nelze v řízení pokračovat, je tím pro oba účastníky i pro dotyčný soud řízení pravomocně ukončeno. Zastavení řízení pro nedostatek procesních podmínek však nemá vždy tento účinek. Má jej jen v případě, že řízení bylo zastaveno pro překážku rei iudicatae, nebo litis pendentis, nebo v případě § 104, odst. 2 nebo § 106. Bylo-li zastaveno pro nedostatek způsobilosti být účastníkem existující na jedné procesní straně (je sotva představitelný případ tohoto nedostatku na obou stranách), bylo pravomocně skončeno jen pro účastníka, který tuto způsobilost má, a pro dotyčný soud; o druhém účastníkovi zastaveného řízení nelze zde mluvit, protože ten, kdo tu jako takový vystupoval, po právu jím nebyl. Pro nedostatek pravomoci

nebo věcné příslušnosti soudu zastaví sice soud řízení, ale tím je řízení ukončeno jen pro něho, neboť se v řízení pokračuje u toho jiného orgánu nebo soudu, jemuž on věc po právní moci usnesení zastavujícího řízení postoupí a pro nějž, jakož i pro oba účastníky řízení zůstávají právní účinky řízení dosud konaného zachovány (§ 104, odst. 1 osř.).

V subjektivním směru nejsou tedy účinky zastavení řízení, k jehož zahájení je třeba návrhu, vždy stejné, čili termín „zastavení řízení" nemá v osř. vždy totožný význam, což nesvědčí o legislativní dokonalosti osř.

Nejde-li o usnesení zastavující řízení v prvém stupni buď podle § 43, odst. 2 osř. pro nedostatek takové náležitosti návrhu na zahájení řízení, pro který nelze v řízení pokračovat, nebo pro nedostatek procesní podmínky zjištěný soudem prvého nebo druhého stupně, nýbrž jde o jiné usnesení soudu prvého nebo druhého stupně, podmíněné však podáním návrhu (např. návrhu na předběžné opatření, návrhu na osvobození od soudních poplatků), nemůže jím být zastaveno řízení pro žádný nedostatek náležitostí příslušného návrhu. Zde jde totiž vždy o návrh na řešení určité otázky, jež není způsobilé ovlivnit průběh ani výsledek řízení o věci samé nebo o procesních podmínkách umožňujících, popřípadě zabraňujících vydání rozhodnutí o věci samé. Je-li totiž vysloveno, že se řízení zastaví, znamená to, že už v daném procesu nebude o ničem jednáno ani rozhodováno, tedy ani o věci samé, ani o procesních podmínkách, ani o jakékoli dílčí otázce, jež se může, ale nemusí vyskytnout během řízení o těch podmínkách nebo o věci samé. Jen tato dvě jsou témata, bez nichž je civilní proces pojmově nemyslitelný. K takovému návrhu soud prostě nepřihlédne nebo jej zamítne. V tom zde spočívá sankce za porušení procesní povinnosti.

Podle § 101, odst. 1 osř. je mimoto povinností účastníků vylíčit „všechny potřebné skutečnosti". To předpokládá jednak, že jsou jim všechny tyto skutečnosti známy, jednak že si uvědomují, které skutečnosti jsou v daném případě skutečnostmi rozhodnými a v tom smyslu potřebnými pro rozhodnutí soudu. V obou těchto směrech jsou často přednesy účastníků kusé. Leckdy jeden účastník doplní svými údaji kusé líčení druhého. V tom případě vyzve předseda senátu účastníka, jehož vylíčení skutečností bylo kusé, aby se vyjádřil o pravdivosti odpůrcových doplňujících údajů. Nedoplní-li druhý kusé údaje prvého, vyzve předseda senátu toho z nich, kterého za dané situace tíží důkazní břemeno, aby chybující údaje doplnil. Máme-li si tedy odpovědět na otázku, jak je to se sankcí za porušení povinnosti účastníků vylíčit všechny potřebné skutečnosti, musíme ji zároveň spojit s otázkou sankce za nesplnění další povinnosti účastníků vzpomínané v § 101, odst. 1 osř., totiž jejich povinnosti dbát pokynů soudu, tedy též odpovídat na jeho výzvy a dotazy.

Povinnost doplnit skutkové údaje na výzvu soudu má, jak naznačeno,

především účastník, kterého tíží důkazní břemeno za dané situace. Ze zásady materiální pravdy, která podle osř. platí také pro řízení, jež lze zahájit pouze podáním návrhu na jeho zahájení, vyplývá, že tuto povinnost má též jeho odpůrce. Kdyby tedy účastník, kterého zatěžuje důkazní břemeno, nevyhověl výzvě soudu k doplnění skutkových údajů buď vůbec, nebo ne zcela, bylo by povinností soudu obrátit se se stejnou výzvou na jeho odpůrce. Teprve kdyby ani ten nedal na výzvu soudu uspokojivou odpověď, vydal by soud rozhodnutí, pro které potřeboval znát „všechny potřebné skutečnosti", a to rozhodnutí nepříznivé pro účastníka, kterého za dané situace zatěžovalo důkazní břemeno. Toto rozhodnutí by bylo pro něho sankcí za porušení povinnosti vylíčit všechny potřebné skutečnosti a zároveň povinnosti odpovědět uspokojivě v tom směru na výzvu (dotaz) soudu. Tato sankce by ho stihla jak v případě, že vědomě ve své odpovědi něco zamlčel, tak v případě, že mu nebylo známo víc, než co soudu ve své odpovědi sdělil. Institut důkazního břemene, který se stává živým a aktuálním teprve v civilním procesu, totiž činí účastníka, kterého tíží, objektivně odpovědným za úplnou a spolehlivou znalost všech dotyčných skutečností, takže jeho neznalost v tomto směru ho nezbavuje povinnosti uložené též jemu v § 101, odst. 1. Jeho odpůrce nezatěžuje důkazní břemeno, a proto nemá ani objektivní odpovědnost za znalost všech potřebných skutečností. Proto by mu bylo možné přičítat porušení povinnosti vylíčit všechny potřebné skutečnosti jen v případě, že by soudu vědomě zamlčel něco z nich. Žádnou procesní sankci za to pro něho zákon nestanoví, ani si nelze nějakou představit. Pro něho je rozhodnutí soudu opírající se o neúplnost skutečností příznivé.

Plnění účastníkovy povinnosti líčit potřebné skutečnosti „pravdivě" je v řízení kontrolováno dokazováním. V tom rozsahu, v jakém účastníka tíží důkazní břemeno, je účastník objektivně odpověden i za výsledek dokazování. Je-li pravdivost účastníkových údajů o potřebných skutečnostech potvrzena dokazováním, popřípadě uvádí-li účastník jako rozhodné to, co je notoricky známé nebo co je soudu známo z jeho úřední činnosti, splnil tím povinnost uloženou mu důkazním břemenem, jakož i ustanovením § 101, odst. 1 osř. a rozhodnutí soudu, pokud se opírá o dotyčné skutečnosti (přesněji: o zjištění jejich existence), vyzní pro něho příznivě, kdežto v opačném případě nepříznivě. Takto zdůvodněné pro účastníka nepříznivé rozhodnutí je procesněprávní sankcí za to, že — objektivně posuzováno — nesplnil povinnost vylíčit rozhodné skutečnosti pravdivě.

Výsledek dokazování mnohdy závisí na kvalitě důkazních prostředků, jichž bylo při něm použito. Jejich kvalitu může účastník do určité míry ovlivnit, navrhuje-li je sám. Zákon mu to umožňuje tím, že mu ukládá povinnost označit důkazní prostředky použitelné k důkazu pravdivosti

údajů o skutečnostech „potřebných", tj. rozhodných. Účastníkovo opominutí splnit tuto povinnost však nemusí mít vždy za následek rozhodnutí pro něho nepříznivé, tedy postih sankcí. Nemá tento následek v případě, že bylo provedeno dokazování prostředky navrženými odpůrcem nebo zjištěnými soudem jinak a výsledek tohoto dokazování potvrdil pravdivost účastníkových rozhodných skutkových tvrzení. Mimoto může účastník svoje opominutí napravit tím, že na výzvu soudu navrhne potřebné důkazní prostředky. Tímto ani žádným jiným návrhem tohoto obsahu samým ovšem není nikdy jednoznačně předurčen výsledek dokazování provedeného za použití navrhovaných důkazních prostředků.

6. V řízení, které lze podle zákona zahájit i bez návrhu, je situace účastníků jiná. Ve hmotněprávních vztazích, které jsou předmětem řízení, které lze zahájit jen na návrh, jsou rozhodujícím momentem vždy nějak spolu souvisící — někdy souhlasné, jindy vzájemně rozporné — projevy vůle těch subjektů, které jsou legitimovanými účastníky řízení. Proto také v řízení, které lze zahájit jen na návrh, přes všechna omezení, která v tom směru u nás zavedl osř. č. 99/1963 Sb., mají projevy vůle účastníků koneckonců rozhodující význam. Naproti tomu ve hmotněprávních vztazích, které jsou předmětem řízení, jež lze zahájit i bez návrhu, tedy soudem z jeho vlastní iniciativy, jsou rozhodujícím činitelem vždy jen osobní vlastnosti či vztahy těch, kdož jsou subjekty těchto vztahů, popřípadě nedostatky určitých jejich osobních vlastností či osobních vztahů.[16]) Proto se v řízení tohoto typu soustředí pozornost na zjišťování existence, popřípadě nedostatku těch určitých vlastností či vztahů jeho účastníků, které podle hmotného práva mají rozhodující význam. Důsledek toho je ten, že v řízení tohoto typu jsou jeho účastníci více jeho objekty než subjekty, protože jejich projevy vůle jsou pro průběh a výsledky řízení téměř lhostejné. Protože právnické osoby nemohou nikdy být subjekty takových vlastností či vztahů, jaké předpokládají hmotněprávní předpisy tohoto druhu, takže nemá smyslu ani pokoušet se o zjišťování nedostatku těchto vlastností či vztahů, nemohou být ani účastníky (výjimka v § 186, odst 1 osř.) řízení, které lze zahájit i bez návrhu. Jeho účastníky mohou být pouze lidé, fyzické osoby, ledaže by šlo o dědice; u těch jde o určení rozsahu dědického podílu, tedy majetkového vztahu.

Pokud jde o zahájení řízení, může v případech uvedených v § 81, odst. 1 ve spojitosti s § 80, písm. a) osř. vzniknout tam, kde byl podán návrh

---

[16]) Předpokladem péče o nezletilce je jeho nezletilost a ústředními otázkami dotyčného řízení jsou jeho výchova, jeho výživa, styk jeho rodičů s ním, omezení nebo zbavení rodičů jejich práv. V opatrovnickém řízení jde o péči o osobu zbavenou způsobilosti k právním úkonům. V řízení o prohlášení za mrtvého jde o zjištění, zda nezvěstný žije či nežije. V řízení dědickém jde o to, v jakém vztahu byl zůstavitel k účastníkům.

na zahájení řízení, pochybnost o vzájemném vztahu věcí, v nichž lze řízení zahájit jen na návrh, a věcí, v nichž je lze zahájit i bez návrhu. Jaké právní účinky má podání návrhu na zahájení řízení ve věcech, ve kterých lze podle doslovu § 81, odst. 1 řízení zahájit „i bez návrhu", když § 81, odst. 2 říká, že „o zahájení řízení bez návrhu vydá předseda senátu usnesení, které doručí účastníkům", ale v § 80, písm. a) je řízení o způsobilosti k právním úkonům, jakož i řízení o prohlášení za mrtvého uvedeno mezi řízeními, jež lze zahájit jen na návrh, kdežto v § 81, odst. 1 jsou obě tato řízení uvedena mezi těmi, která lze zahájit „i bez návrhu"?

Domnívám se, že k odstranění této pochybnosti přispěje, vyjmeme-li nejprve obě tato řízení z řízení o věcech, o nichž lze jednat i bez návrhu, a všimneme-li si zatím jen zbytku těchto věcí. O tomto jejich zbytku lze bez podrobnějšího rozboru říci, že je v nich řízení zahájeno jak v případě podání návrhu na jeho zahájení kýmkoli s výjimkou soudu, tak v případě jeho zahájení vydáním usnesení předsedy senátu o jeho zahájení. To jasně plyne z doslovu: „i bez návrhu". Byl-li tedy podán návrh na zahájení řízení, je tím vyloučeno oprávnění předsedy senátu vydat usnesení zahajující řízení, neboť tomu brání překážka litispendence (§ 83 osř.), což ovšem platí i naopak.

Ale nic jiného nemůže platit ani pro zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům a řízení o prohlášení za mrtvého. Důvod toho, že tato dvě řízení jsou uváděna jak v té skupině věcí, o nichž lze řízení zahájit jen na návrh, tak v té skupině věcí, o nichž lze řízení zahájit i bez návrhu, lze po mém soudu spatřovat jen v tom, že osř. klade na návrh na zahájení řízení ve zmíněných dvou případech zvláštní požadavky.

V § 186, odst. 2 totiž stanoví, že nepodal-li návrh na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům státní orgán nebo zdravotnické zařízení, může soud uložit navrhovateli, aby do určité přiměřené lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu osoby, o jejíž způsobilost k právním úkonům jde, a není-li v této lhůtě lékařské osvědčení předloženo, soud zastaví řízení. Podle § 195, odst. 1 pak návrh na zahájení řízení o prohlášení určité osoby za mrtvou je oprávněn podat, kdo má na věci právní zájem, a soud zastaví řízení, zjistí-li během něho, že nejsou splněny podmínky prohlášení za mrtvého (§ 197 osř.), kdežto uzná-li, že podle návrhu jsou tu takové podmínky, ustanoví nezvěstnému opatrovníka (§ 195, odst. 2), tedy začne jednat o věci. Je-li v těchto dvou věcech soud povinen zastavit řízení vlastně a v případě § 197 osř. také pro nedostatek předepsaných náležitostí návrhu na zahájení řízení, plyne z toho, že toto řízení bylo po zákonu zahájeno podáním tohoto předpisům nevyhovujícího návrhu, neboť nelze zastavovat řízení, které ještě nebylo po zákonu zahájeno. Zároveň si však nelze nevšimnout, že požadavky, které v těchto dvou případech klade zákon na návrh na zahájení řízení, jsou ve zvlášť úzké

souvislosti s věcí, která má být projednána, neboť do určité míry činí pravděpodobným, že výsledek řízení bude takový, jaký si přeje návrh: lékařské vysvědčení je jedním z důkazních prostředků o duševním stavu osoby, o jejíž způsobilost k právním úkonům jde, o duševním stavu, který má rozhodující význam pro vyřešení otázky této způsobilosti, a data, jež má obsahovat ve druhé věci návrh na zahájení řízení, data o tom, z čeho se usuzuje, zda a jak dlouho je dotyčná osoba nezvěstná, jsou data rozhodujícího významu pro zodpovězení otázky, zda lze nebo nelze tuto osobu prohlásit za nezvěstnou. Kdyby v těchto případech mělo mít podání návrhu na zahájení řízení za následek tytéž právní účinky jako v případech, ve kterých lze řízení zahájit pouze podáním návrhu, musil by soud pro nedostatek lékařského vysvědčení podle § 186, odst. 2 nebo pro nedostatek údajů o nezvěstnosti osoby podle § 197 osř. nikoli řízení zastavit, tedy odepřít rozhodnutí o věci, nýbrž návrh pro bezdůvodnost zamítnout, tedy rozhodnout záporně o věci samé. Skutečnost, že zákon ukládá soudu povinnost za situace vzpomínané v § 186, odst. 2, resp. v § 197 řízení zastavit, lze považovat za doklad toho, že podání návrhu má zde sice účinky zahájení řízení, ale jinak jím soud není vázán právě proto, že jde o věc, o níž lze řízení zahájit i bez návrhu. Čili zvláštní požadavky na náležitosti návrhů na zahájení řízení stanovené v § 186, resp. v § 195 nečiní z dotyčných dvou druhů záležitostí věci, o nichž lze podle zákona řízení zahájit jen na návrh. Usnesení zastavující řízení podle § 186, odst. 2 nebo podle § 197 nevytvoří překážku rei iudicatae. Proto může soud kdykoli později z vlastního podnětu zahájit se vztahem na tutéž osobu řízení o způsobilosti k právním úkonům, resp. o prohlášení za mrtvého nebo může být takové řízení zahájeno na návrh, přičemž je lhostejno, zda návrh má či nemá náležitosti § 186, odst. 2, resp. § 195, odst. 1 osř.

V řízení, které lze zahájit jen podáním návrhu na zahájení řízení, činí účastník, který tento návrh podává tím, že jej podává, prvý krok k obhajobě svého subjektivního práva, jehož existenci tvrdí. On však může také rozhodnout, že návrh nepodá, což plyne z toho, že může nárokem, o který jde, podle předpisů hmotného práva, a tudíž i jeho obhajobou volně nakládat. Podal-li návrh na zahájení řízení, volil aktivitu, kdežto nepodal-li jej, volil pasivitu. Obdobně měl navrhovatelův odpůrce dříve, než byl podán návrh na zahájení řízení, možnost uznat svou povinnost odpovídající navrhovatelovu nároku, popřípadě ji splnit, a tak volit aktivitu, nebo ji popřít, odmítnout uznat či plnit, a tak volit pasivitu. Ustanovení § 100 a § 101, odst. 2 osř. nejsou ničím jiným než odrazem této možnosti účastníků řízení, k jehož zahájení je třeba návrhu.

Jednodušší než v tomto řízení je postavení účastníka v řízení, které lze zahájit i bez návrhu. V něm je eventuální účastníkova volba mezi aktivitou a pasivitou právně lhostejná. Nezletilec, opatrovanec, nezvěstný,

osoba, o jejíž způsobilosti k právním úkonům jde, manželé v procesu o neplatnosti manželství, pokud lze tento proces podle zákona zahájit i bez návrhu, jsou v dotyčných procesech, jak už bylo řečeno, de facto spíše objekty než subjekty řízení, neboť zde všude jde o takové hmotněprávní otázky, jejichž řešení není na jejich vůli závislé. Ostatně někteří z těchto účastníků (nezletilec, nezvěstný, někdy opatrovanec a osoba, o jejíž způsobilost k právním úkonům se jedná) jsou v takové faktické situaci, že od nich vůbec nelze žádat rozhodování mezi procesněprávní aktivitou a pasivitou. Jsou neschopni takového rozhodování. Proto jim osř. ukládá zpravidla jen povinnost trpět, aby jim byl ustanoven opatrovník (§ 176, odst. 2, § 187, odst. 1, § 195, odst. 2 osř.), resp. aby se podrobili zdravotnímu šetření (§ 187, odst. 3 osř.). V tom směru se jejich postavení v procesu liší od postavení event. jiných účastníků.

Těmito jinými účastníky jsou rodiče, popřípadě opatrovník nebo i výchovný ústav či osoba, do jejíž výchovy je svěřen nezletilec v řízení týkajícím se péče o nezletilce; opatrovník v opatrovnickém řízení, zdravotnické zařízení, které podalo návrh na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům, osoba, která podala návrh na prohlášení jiného za mrtvého, protože má na tom právní zájem; manželé v řízení o neplatnosti manželství, které lze zahájit i bez návrhu; dědici v řízení o dědictví, popřípadě zůstavitelovi věřitelé. Tito účastníci nejsou neschopni vyvíjet v řízení aktivitu. A zákon jim ukládá povinnost vyvíjet ji v určitých směrech. Její zaměření, obsah a rozsah však není ve všech zmíněných řízeních stejný.

Je jasné, že např. činnost opatrovníka spravujícího opatrovancův majetek je zcela jiné povahy než činnost zdravotnického zařízení, které podalo návrh na zahájení řízení o způsobilosti určité osoby k právním úkonům a potom je soud na návrh znalce pověřil vyšetřováním jejího zdravotního stavu (§ 187, odst. 3 osř.), nebo činnost manželů v procesu o neplatnosti manželství, který lze zahájit i bez návrhu. Kdežto v prvém případě je jejím objektem opatrovancův majetek a soud ji sleduje jako kontrolní orgán se zvláštním zájmem na jejím výsledku, ve druhém případě je jejím objektem osoba vyšetřovaného, soud do jejího průběhu nemůže nijak zasahovat, nestará se o něj, ale má zájem o její výsledek, který má povahu znaleckého posudku,[17]) ve třetím případě je objektem způsob, jakým si manželé v určitém směru v minulosti počínali, popřípadě

[17]) Máme zde co činit se zvláštností nikde jinde v procesu se nevyskytující, totiž že v témž řízení může subjekt, který je po zákonu účastníkem řízení, vykonávat znaleckou funkci. Zdravotnické zařízení tuto funkci vykonává už podáním návrhu na zahájení řízení ve smyslu § 186, odst. 1 osř. Jeho návrh totiž nahrazuje lékařské vysvědčení o duševním stavu vyšetřovaného, vysvědčení, které § 186, odst. 2 osř. žádá předložit s návrhem na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům, podává-li jej občan.

určité jejich vlastnosti, a soud se zajímá o každý procesní úkon jak toho, tak onoho manžela. V prvém a druhém případě je pro rozhodnutí soudu (které v prvém případě je jen dílčí, neboť v něm jde jen o schválení či odepření schválení činnosti opatrovníka, popřípadě zbavení jeho funkce) směrodatný průběh a výsledek činnosti dotyčného účastníka za řízení, kdežto ve třetím případě to, co se stalo před zahájením řízení a o čem se soud dozvídá zejména ze skutkových údajů manželů za procesu. Trvání manželství, o jehož neplatnost jde, v řízení i v průběhu procesu je ovšem samozřejmostí. Manželé v tomto procesu a opatrovník v opatrovnickém řízení jsou nejen účastníky řízení, nýbrž i hmotněprávními subjekty: opatrovník je zákonným zástupcem opatrovance a jako takový spravuje jeho majetek, což je rovněž hmotněprávně relevantní činnost, stejně jako manželé ve své funkci subjektů práv a povinností plynoucích z manželství. K jejich hmotněprávní subjektivitě přibývá v civilním procesu ještě procesněprávní subjektivita, která ovšem trvá jen za trvání procesu. Pokud však jde o spojení těchto dvou druhů subjektivity v jedné osobě, je mezi opatrovníkem na jedné straně a manželi na druhé straně rozdíl. V osobě opatrovníka jsou oba tyto druhy právní subjektivity vždy spojeny nerozlučně v tom smyslu, že vznikne-li nebo zanikne-li subjektivita účastníka řízení, zároveň tím vzniká, resp. zaniká subjektivita zákonného zástupce, a naopak, kdežto manželé byli hmotněprávními subjekty před zahájením řízení, zůstávají jimi i po dobu celého řízení o neplatnost manželství, a nebylo-li jejich manželství prohlášeno za neplatné, zůstávají jimi být i po skončení tohoto řízení.

V tomto rozboru není třeba u ostatních případů řízení, která lze podle zákona zahájit i bez návrhu, pokračovat. Jeho výsledek snad dost spolehlivě a zřetelně prokázal, že postavení účastníků v těchto řízeních se liší od jejich postavení v řízení, které lze podle zákona zahájit jen na návrh, dále že se jejich postavení liší i tehdy, srovnáváme-li mezi sebou jednotlivé druhy řízení, která všechna lze zahájit podle zákona i bez návrhu, ba že se v některých případech řízení, jež lze zahájit i bez návrhu, liší postavení jednotlivých účastníků v řízení o tomtéž. Na prvý pohled se zdá, že to svědčí o tom, že civilněprocesní právní poměr, tj. právní poměr účastníků k soudu či k jinému orgánu státu konajícímu řízení v občanskoprávních věcech, přece jen není pojmově jediný a že je těchto právních poměrů více druhů. A přesto nelze s tímto závěrem souhlasit. On totiž přehlíží, že už samo rozlišování řízení, k jehož zahájení je třeba návrhu, a řízení, které lze zahájit i bez návrhu, je důsledkem rozdílů v hmotněprávní úpravě společenských vztahů, především nestejné intenzity veřejného, společenského zájmu na ní. A téhož původu jsou i ostatní právě zmíněné rozdíly v postavení účastníků řízení. Jednotnost civilněprocesního právního poměru, jeho nediferencovanost musíme posuzovat

nikoli podle hmotněprávního postavení účastníků řízení, nýbrž podle práv a povinností, a proto postavení orgánu státu konajícího řízení v občanskoprávních věcech.

Ve všech řízeních — bez ohledu na to, zda jejich zahájení je nebo není podmíněno podáním návrhu na jejich zahájení — mají účastníci v důsledku zásady materiální pravdy (§ 6 osř.) povinnost trpět, aby soud prováděl dokazování i takovými důkazními prostředky, které žádný z nich nenabídl. Bylo-li by porušení této povinnosti hrubým ztížením postupu řízení, mohla by dotyčnému účastníkovi být za to uložena pořádková pokuta podle § 53 osř. Ani v tomto případě není pořádková pokuta civilněprocesní sankcí, nýbrž pořádkovým opatřením, jež může postihnout nejen účastníka řízení, ale i jiné osoby zúčastněné na řízení s výjimkou soudců.

7. Postavení soudu v civilním procesu je jiné než postavení účastníků řízení. Účastníkům řízení se soud jeví jako činitel, který má jen práva, nikoli povinnosti, což je důsledkem toho, že jen on a nikdo jiný je oprávněn určovat postup řízení a autoritativně rozhodovat o všech otázkách, které se během řízení vyskytnou, a hlavně o věci samé, pro niž k procesu došlo. Ale jejich oprávnění projevovat použitím opravných prostředků nespokojenost s rozhodnutím soudu a domáhat se tak změny nebo zrušení rozhodnutí, jež považují za chybné, je zároveň dokladem toho, že správné rozhodování soudu považují za jeho povinnost, jejíž plnění od něho očekávají, když se na něho obracejí s žádostí o poskytnutí ochrany subjektivního práva.

Neméně výrazně se ukazuje povinností povaha činnosti soudu v civilním procesu, když si uvědomíme, že zde soud vykonává funkci orgánu státu.

Stejně zřetelné jsou i sankce, které postihují soud, poruší-li své procesní povinnosti. Rozhodl-li totiž nesprávně, je sankcí, jež mu za to hrozí, změna nebo zrušení nesprávného rozhodnutí. To je procesněprávní sankce. Hmotněprávní, majetková újma mu zato hrozí, způsobil-li nezákonným rozhodnutím škodu (§ 426 obč. zák. č. 40/1964 Sb.). A počínal-li si jinak v rozporu se zákonem, hrozí mu kárné nebo i trestní řízení a sankce.

Postavení soudu v civilním procesu je tedy ve své obecnosti, která jedině může být momentem charakterizujícím civilněprocesní právní poměr, jednoznačné a nediferencovatelné. Skutečnost, že zákon svěřuje konání řízení v některých civilních věcech jiným orgánům než soudu, nic na tom nemění.[18])

---

[18]) K tomu viz Fr. Štajgr, Civilněprocesní právní poměr, Acta Universitatis Carolinae — Iuridica č. 2/1968, str. 3—21.

ŘÍZENÍ SPORNÉ A NESPORNÉ

1. Do r. 1950 včetně se u nás rozlišovalo civilní řízení sporné a civilní řízení nesporné. Civilní řízení sporné bylo upraveno — vedle tzv. jurisdikční normy (zák. č. 111/1895 ř. z.) — hlavně civilním soudním řádem (zák. č. 113/1895 ř. z.) s jeho uvozovacím zákonem (č. 112/1895 ř. z.) a na Slovensku hlavně občianskym sporovým poriadkom (zák. čl. I/1911) s jeho uvozovacím zákonem (zák. čl. LIV/1912). V letech 1918—1938 (léta tzv. první republiky) bylo sice vydáno několik dalších zákonů, které se však podstatně nedotkly těchto základních zákonů. Jde zejména o tyto zákony: zákon č. 3/1918 Sb. o nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů; zákon č. 216/1919 Sb. o nejvyšším soudě; zákon č. 161/1921 Sb., jímž byla novelizována některá procesněprávní ustanovení; zákon č. 217/1925 Sb. o provedení § 105 ústavní listiny; zákon č. 131/1931 Sb. o pracovních soudech; zákony č. 251/1934 Sb. a č. 161/1936 Sb., jimiž byla novelizována některá civilněprocesní ustanovení. V prvých letech po osvobození z nacistické okupace byly v této právní oblasti vydány jen tyto normy: zákon č. 8/1946 Sb. o řízení v některých sporech z rodinného práva; zákon č. 76/1946 Sb. o zrušení a změně soudních rozhodnutí v občanských věcech právních z doby nesvobody; zákon č. 105/1947 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení o soudní organizaci a o příslušnosti a řízení v občanských věcech právních; zákon č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví.

Obecné předpisy o nesporném řízení byly původně obsaženy v cís. patentu č. 208/1854 ř. z. o soudním řízení v nesporných právních věcech a později vtěleny do zákona č. 100/1931 Sb. o základních ustanoveních soudního řízení nesporného. Citovaný císařský patent obsahoval vedle obecných předpisů také zvláštní předpisy o nesporném řízení, a to ve věcech pozůstalostních, ve věcech poručenských a opatrovnických, o legitimaci a propuštění z otcovské moci, o dobrovolném odhadu a dražbě, o soudním osvědčení, o ověřování opisů a podpisů. Další zvláštní předpisy nesporného řízení byly v zák. č. 275/1915 ř. z. (nahrazený zákonem č. 250/1934 Sb.) o umoření listin, v zák. č. 207/1916 ř. z. o zbavení svéprávnosti, v zák. č. 20/1883 ř. z. (nahrazený zákonem č. 252/1921 Sb. a dekretem č. 117/1945 Sb.) o prohlášení za mrtvého, v zák. č. 256/1921

Sb. o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, v zákoně č. 56/1928 Sb. o adopci, v zák. č. 7/1946 Sb. o hromadném poručenství. Na Slovensku až do účinnosti zákona č. 100/1931 Sb. nebylo obecných ustanovení o nesporném řízení. Řízení poručenské a opatrovnické tam bylo upraveno v zák. čl. XX/1877 a zák. čl. VI/1885, resp. zák. č. 391/1922 Sb. a řízení pozůstalostní v zák. čl. XVI/1894. V občianskom sporovom poriadku, tj. v zák. čl. I/1911, byla upravena tato řízení: o prodloužení nezletilosti a jeho zrušení; o postavení pod kuratelu a jeho zrušení; o zastavení výkonu otcovské moci; o prohlášení za mrtvého; o umoření listin.

Sjednocený občanský soudní řád č. 142/1950 Sb. zrušil zákon o základních ustanoveních soudního řízení nesporného. Zařadil však do svého obsahu jako „zvláštní ustanovení" předpisy o těchto věcech: manželské věci a ostatní věci týkající se manželů; věci poručenské, opatrovnické a věci dětí v rodičovské moci; osvojení; uznání otcovství; zjištění otcovství; popření otcovství; zbavení svéprávnosti; povolení zadržení v ústavu; prohlášení za mrtvého; důkaz smrti; projednání dědictví; soudní umoření listin; soudní úschova; nechráněné nájmy; chráněné nájmy; věci národního pojištění; ostatní věci občanskoprávní.

Ani nynější občanský soudní řád č. 99/1963 Sb. nezná žádná obecná ustanovení o nesporném řízení. Ve „zvláštních ustanoveních" §§ 176—200 tvořících hlavu pátou části třetí nadepsané „řízení v prvním stupni" má však předpisy o péči soudu o nezletilé; o řízení o osvojení; o řízení o způsobilosti k právním úkonům; o řízení opatrovnickém; o řízení o povolení uzavřít manželství; o řízení o prohlášení za mrtvého. Do notářského řádu, tj. zák. č. 95/1963 Sb., jsou pojata ustanovení o těch řízeních, jež jsou svěřena státnímu notářství. Nepřihlížíme-li k tomu, že státní notářství provádí také výkon (exekuci) prodeje nemovitých věcí, jsou to: řízení o dědictví; řízení o umoření listin; řízení o registraci právních úkonů; řízení o úschovách.

Problematika řízení sporného a nesporného je aktuální jen v oblasti nalézacího řízení, nikoli též v oblasti řízení exekučního (nyní zvaného „výkon rozhodnutí"), ani v oblasti řízení konkursního (nyní zvaného „likvidace majetku"), tím méně v oblasti řízení vyrovnacího, které ostatně u nás už neexistuje. Proto o těchto řízeních zde není uvažováno. Důvody, pro které o nich není v souvislosti s problematikou řízení sporného a nesporného třeba uvažovat, budou objasněny později.

V posledních asi 20 letech se u nás neuvažovalo o sporném a nesporném řízení. Vládlo totiž mínění, že u nás už není rozdílu mezi těmito dvěma druhy civilního soudního řízení, neboť občanský soudní řád č. 142/1950 Sb. zrušil zákon o základních ustanoveních soudního řízení nesporného a tím, že uzákonil zásadu materiální pravdy, kterou převzal i občanský soudní řád č. 99/1963 Sb. a která platí pro veškeré civilní soudní řízení,

učinil z tohoto řízení nediferencovaný a nediferencovatelný celek. Toto stanovisko stojí za to, aby bylo přezkoumáno. Je ovšem třeba podívat se nejprve na to, v čem cizí a i dřívější naše odborná literatura vidí rozdíl mezi sporným a nesporným řízením.

2. Menger[19]) spatřuje účel sporného řízení v represi, tj. v potlačení už se objevivšího civilního bezpráví, kdežto nesporné řízení je mu preventivní justicí, která má zabránit budoucímu eventuálnímu porušení práva. Wach[20]) tvrdí, že ve sporném řízení se soukromoprávní řád chrání, kdežto v nesporném řízení se zakládá a rozvíjí. Podle něho nelze rozdíl mezi oběma druhy řízení vyjádřit protějškem represe a prevence, neboť každý proces působí preventivně a nezbytným předpokladem sporného řízení není vždy porušení práva.

Jinak formuluje hledaný rozdíl Fitting.[21]) Podle něho jsou věcmi sporného soudnictví případy, v nichž jde o ochranu soukromoprávního zájmu jednoho účastníka proti odporujícímu zájmu jiného, kdežto věcmi nesporného soudnictví ty případy, v nichž jsou státní orgány součinny při ochraně soukromoprávních zájmů, třebas mezi různými zájmy není rozpor, protože buď není více účastníků, nebo činnost státního orgánu se děje ve společném a souhlasném zájmu účastníků.

Ott[22]) charakterizuje rozdíl v účelu řízení sporného a nesporného stejně

---

[19]) System des österreichischen Zivilprozessrechts I, str. 21. Mengerovo pojetí si osvojil Günzel, System des tschechoslowakischen Zivilprozessrechtes in Böhmen, Mähren und Schlesien, str. 7; Sander, Das zivilgerichtliche Verfahren ausser Streitsachen, str. 3—4; Stein, Grundriss des Zivilprozessrechts, str. 64.

[20]) Handbuch des deutschen Civilprozessrechts I, str. 47. Podobně věc charakterizuje Schmidt (Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts, 2. vyd., str. 162—163), když praví o nesporném řízení, že při něm jde o „Mitwirkung staatlicher Organe bei der Entstehung, Fortentwickelung und Endigung der Privatrechte". Sperl, Lehrbuch der bürgerlichen Rechtspflege I, str. 9, praví o nesporném řízení, že „hier ist die Aufgabe und die Absicht des Richters darauf gerichtet, durch seine Verfügungen die vorhandene Rechtslage zu ändern... weiterentwickeln", kdežto „die Ermittlung und unanfechtbare Festsetzung der vorhandenen Privatrechte erfolgt im Rechtsstreite", Gaupp—Stein, Die Civilprozessordnung für das Deutsche Reich, 8. a 9., vyd. I, str. 11, dává spornému řízení za úkol „Aufrechterhaltung, Bewährung der Rechtsordnung durch Schutz gegen Störung und Gefährdung", nespornému řízení pak „ihre Gestaltung durch Schaffung von Rechten, durch Mitwirkung zu ihrer Begründung, Entwicklung und Beendigung". Engelmann, Der Civilprozess I, str. 6—7: „Unter freiwilliger Gerichtsbarkeit versteht man die Mitwirkung des Staates bei der Gestaltung der Privatrechtsverhältnisse... Die streitige Gerichtsbarkeit dient der Aufrechterhaltung der bestehenden Rechtsordnung." Günzel, cit. System, str. 7: „Im ausserstreitigen Verfahren tritt die rechtsgestaltende Tätigkeit des Gerichtes in den Vordergrund, im streitigen Verfahren bildet sie die Ausnahme." Z poslední doby pochází ještě neuveřejněná kandidátská disertace Fr. Zoulíka, Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu, v níž autor přijímá Wachovo kritérium rozdílu mezi sporným a nesporným řízením a v níž jsou v přehledu vylíčeny dějiny tohoto rozlišování a uvedeny i některé další názory na toto rozlišování, názory, které zde neuvádíme, protože jsou buď svého druhu variantami Mengerova nebo Wachova názoru, nebo jsou od nich svým způsobem odvozeny.

[21]) Der Reichs-Civilprozess, 11. vyd., str. 1—2.

[22]) Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního I, str. 33; Geschichte und Grundlehren des österreichischen Rechtsfürsorgeverfahrens, str. 70.

jako Menger, ale považuje za nutné zdůraznit vedle toho ještě rozdíly tkvící v účastnících (podmětech) obou řízení i ve vnitřní výstavbě obou řízení. V prvém směru uvádí, že spor nezbytně předpokládá dvě strany s kolidujícími právními zájmy, kdežto v oblasti nesporného řízení vystupuje často jen jediný účastník, a i tam, kde je více účastníků, jsou jejich právní zájmy v souladu.[23]) Spor je mu jednotou organicky spojených úkonů stran za vedení soudu, nesporné řízení naproti tomu pouhým komplexem, agregátem porůzných, mezi sebou nesouvisících úkonů soudce nebo notáře a účastníků k zvláštním, samostatným útvarům formálního práva, které sleduje různé účely a jsou jednotné jen v tom, že je lze všechny podřídit hledisku preventivní ochrany soukromoprávní.[24])

Podle Hory[25]) sporné řízení nikdy nevychází z myšlenky prevence, kdežto o nesporném řízení lze říci, že — pozorováno jako pravidlo — nevychází z myšlenky represe, nýbrž z myšlenky prevence.

V poměru k citovanému Wachovu názoru je jasným opakem mínění Carsteinovo.[26]) Podle něho totiž „zjištění soukromoprávních nároků civilním procesem je konstitutivní, kdežto zjištění v nesporném řízení je pouze deklarativní povahy".

Jsou tedy neshody v názorech na to, jak obecně, ale přitom věcně charakterizovat, co je řízení sporné a co řízení nesporné. To vedlo některé autory[27]) k tomu, že se vzdali pokusu najít rozhodné znaky rozdílu mezi těmito dvěma druhy řízení, a ke konstatování, že pozitivní zákonodárství rozhoduje, kdy je tu řízení sporné a kdy řízení nesporné.

3. To bylo u nás ve své době zákonem skutečně stanoveno. V § 1 cís. pat. č. 208/1854 ř. z. bylo řečeno: „V nesporných právních záležitostech má soud z úřední moci nebo na žádost stran jen tehdy postupovat, když to zákony nařídí." Podobně stanovil § 1, odst. 1 zák. č. 100/1931 Sb.: „Ustanovení tohoto zákona budiž užito jen, má-li býti podle zákonných předpisů postupováno v soudním řízení nesporném."

Bylo by omylem domnívat se, že tato ustanovení definují, pojmově vymezují, co je řízení sporné a co řízení nesporné, nebo že udávají, čím se oba tyto druhy řízení vzájemně od sebe liší. Nic takového nelze z nich poznat. Ona odpovídají jen na otázku, kdy, tj. za jakých podmínek, byl soud oprávněn a povinen postupovat podle předpisů o nesporném řízení. Byl k tomu oprávněn a povinen jen v případě, že mu to nařizovala buď jiná ustanovení cit. cís. patentu než ustanovení jeho §§ 1—19 obsahující

---

[23]) Úvod, str. 33; Rechtsfürsorgeverfahren, str. 76—77.
[24]) Úvod, str. 33; Rechtsfürsorgeverfahren, str. 79—80.
[25]) Soudní řízení nesporné, str. 7.
[26]) Lehrbuch des österreichischen Civilprozessrechtes, 2. vyd., str. 47.
[27]) Uvádí je Hora, Soudní řízení nesporné, str. 6, a Ott, Rechtsfürsorgeverfahren, str. 67.

obecné předpisy o nesporném řízení, nebo ustanovení obsažená v takových technicky v poměru k tomuto cís. patentu samostatných zákonných předpisech, které upravovaly řízení jen ve věcech určitého druhu. Obdobně tomu bylo s ustanoveními §§ 1—52 zák. č. 100/1931 Sb. obsahujícími obecné předpisy o nesporném řízení — na jedné straně a jeho ostatními ustanoveními, jakož i ustanoveními obsaženými v takových technicky v poměru k tomuto zákonu samostatných předpisech, které upravovaly řízení jen ve věcech určitého druhu — na druhé straně. Projednával-li soud individuálně určitou věc patřící k takovému druhu záležitostí, jež se měla buď podle speciálních (v §§ 20—293 cís. pat., resp. v §§ 53—60 zák. č. 100/1931 Sb. obsažených) ustanovení, anebo podle ustanovení jiných technicky samostatných zákonných předpisů projednávat v nesporném řízení, byl povinen postupovat především podle dotyčných speciálních ustanovení, kdežto obecných ustanovení o nesporném řízení, tedy ustanovení §§ 1—19 cís. pat., resp. §§ 1—52 zák. č. 100/1931 Sb. směl použít jen subsidiárně.

Druhý závěr vyplývající z cit. ustanovení § 1 cís. pat. a § 1, odst. 1 zák. č. 100/1931 Sb. je poznatek o vztahu předpisů o sporném řízení na jedné straně a o nesporném řízení na druhé straně. Není-li zvláštního ustanovení o určité speciální otázce ani ve zvláštním zákoně nařizujícím projednávat věc v nesporném řízení ani v obecných předpisech o nesporném řízení, je podpůrně použít předpisů o sporném řízení. Tuto subsidiaritu sice zákon č. 100/1931 Sb. ve svých §§ 34 a 49 omezuje, a to jednak tím, že použití předpisů o sporném řízení připouští jen „obdobně", jednak tím, že ji připouští jen, pokud jde o strany, zmocněnce, právo chudých, řízení, ústní jednání, důkazy, usnesení, navrácení k předešlému stavu, důvody a podmínky obnovy řízení, ale toto omezení nic nemění na faktu, že zákon dával přednost řízení spornému před nesporným, čili že považoval řízení sporné a normy, kde je upravovaly, za primární v poměru k sekundárním normám o nesporném řízení.

Konečně z § 1 cís. pat. a z § 1, odst. 1 zák. č. 100/1931 Sb., jakož i z toho, co jsme zde řekli o těchto ustanoveních a o jejich důsledcích, zcela jasně plyne, že tato ustanovení předpokládala existenci řízení sporného a řízení nesporného jako dvou různých jevů a jako dvou pojmů nestejného obsahu. To ovšem není definice každého z těchto dvou pojmů, ani charakteristika každého dotyčného jevu. Není však přesto pro nás bezvýznamné poznání, že obě zmíněná ustanovení považují předpisy o sporném řízení ve zmíněném smyslu za primární. Za primární je považují nepochybně i v tom smyslu, že ukládají soudu, aby pokračoval podle předpisů o sporném řízení všude tam, kde mu vznikne, když má projednávat záležitost určitého druhu, pochybnost, zda ji má projednávat podle předpisů o sporném řízení nebo podle předpisů o nesporném řízení.

Ale kde je důvod této přednostnosti sporného řízení a předpisů, které je upravovaly?

Domnívám se, že správnou cestu k odpovědi na tuto otázku naznačil Ott tím, že prohlásil sporné řízení za organický, nediferencovaný celek, kdežto nesporné řízení za konglomerát různých samostatných procesněprávních útvarů. Tím zároveň de facto charakterizoval i předpisy o sporném a nesporném řízení. Když vedle toho poukazoval i na rozdíl subjektivní povahy spočívající v tom, že ve sporném řízení máme co činit s dvěma subjekty (stranami), jejichž právní zájmy jsou v rozporu, kdežto v nesporném řízení jde buď jen o jednoho účastníka, nebo sice o několik účastníků, ale se shodnými právními zájmy, svým způsobem dokreslil charakteristiku obou druhů civilního řízení. Z ní lze dovodit, že primárnost, kterou cit. zákonné ustanovení přiznávalo spornému řízení, byla dána větší dokonalostí úpravy tohoto řízení. Přesto, že předmětem tohoto řízení byl snad ještě větší počet druhů hmotněprávních vztahů než předmětem řízení nesporného, přece úprava sporného řízení, ač byla obecnější a zároveň podrobnější, byla pro všechny ty druhy hmotněprávních vztahů jednotná a v tom smyslu i jednodušší než pestrá, a přece ne všechny eventuality postihující úprava nesporného řízení vtělená do celé řady zvláštních, technicky samostatných právních norem. Máme-li na mysli dobu, ve které vznikl cit. cís. patent a potom cit. zákon č. 100/1931 Sb., můžeme se snad odvážit říci, že upřednostňování sporného řízení před nesporným bylo odrazem jejího liberalismu, který v úpravě sporného řízení vystupoval výrazně do popředí.

Když nám ani rozbor zmíněných u nás už v r. 1950 zrušených zákonů nedal odpověď na otázky, co je to sporné řízení a co nesporné řízení a jaké jsou mezi nimi rozdíly, nehodláme rezignovat. Klademe si otázku, zda podle nynějšího právního stavu u nás jsme nebo nejsme oprávněni rozlišovat tyto dva druhy civilního procesu, neboť o tom není v kruzích našich civilních procesualistů jednomyslnost. Protože však je to teoretická otázka a odpovědí na ni, jak jsme viděli, bylo dáno už v minulosti několik, třebas v nich bylo počítáno s civilněprocesními předpisy, které buď už vůbec, anebo aspoň u nás neplatí, je naší povinností vyrovnat se s těmito teoretickými otázkami a odpovědmi na ně a zaujmout k nim stanovisko.

4. Nejprve si všimněme Ottova názoru o větší dokonalosti vyplývající z organické jednotnosti předpisů o sporném řízení. Tato jejich organická jednotnost byla prakticky narušena už v době, kdy Ott připravoval svůj Úvod vydaný v r. 1897, a to zákonem č. 218/1896 ř. z. o soudech živnostenských. Později byly tyto živnostenské soudy nahrazeny pracovními soudy, jež byly jedním druhem tzv. mimořádných soudů, k nimž mimoto patřily pojišťovací soudy, dále labské plavební soudy a na Slovensku obecní soudy. Vedle tzv. řádných soudů, jimiž se rozuměly okresní soudy,

krajské soudy, vrchní soudy (na Slovensku původně tabulární soudy) a nejvyšší soud, a zmíněných mimořádných soudů byly zřizovány ještě obligatorní rozhodčí soudy, k nimž patřily rozhodčí soudy úrazového pojištění (zaopatření) dělnického, rozhodčí soudy nemocenských pojišťoven a pojišťovací soudy, rozhodčí soudy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců, burzovní rozhodčí soudy, hornické rozhodčí soudy, rozhodčí soudy hornických bratrských pokladen, rozhodčí soud pro pozemkovou reformu. Pro řízení u všech mimořádných i obligatorních rozhodčích soudů platila řada u každého jiných odchylek oproti předpisům o řízení před řádnými soudy obsaženým v civilním soudním řádu a v jurisdikční normě a na Slovensku obsaženým v osp. z r. 1911. Prakticky tedy existovala v oblasti předpisů o sporném řízení stejná nejednotnost, roztříštěnost jako v oblasti předpisů o nesporném řízení, čímž zmizel důvod pro tvrzení, že spornému řízení náleží přednost před řízením nesporným.

Jednu skutečnost však ani za této situace nebylo možné popřít, totiž že předpisy civilního řádu soudního, jimiž se řídily řádné soudy při své civilněprocesní činnosti, platily subsidiárně pro činnost zmíněných mimořádných i obligatorních rozhodčích soudů, která měla povahu soudních sporů, i pro činnost řádných soudů, pokud se děla v oblasti nesporného řízení a pokud pro nesporné řízení platila ustanovení § 1 cit. cís. patentu a později § 1, odst. 1 cit. zákona č. 100/1931 Sb. V tomto rozsahu tedy přece jen — vzdor utvoření mimořádných a obligatorních rozhodčích soudů — si předpisy upravující sporné řízení uchovaly primární, přednostní povahu před normami upravujícími nesporné řízení.

Pokud jde o další výše uvedené názory, viděli jsme, že podle jedněch je v řízení sporném poskytována právní ochrana represí, kdežto v nesporném řízení prevencí, podle druhých je výsledkem řízení sporného rozhodnutí deklaratorní povahy, kdežto výsledkem řízení nesporného rozhodnutí konstitutivní povahy. Oba tyto názory vidí tedy rozlišující znak jak v oblasti hmotného, tak v oblasti procesního práva: poskytnutí ochrany i rozhodnutí jako výsledek (meritorního) civilního procesu jsou jevy procesněprávní se vztahem na oblast hmotného práva. V tomto smyslu oboustranný přístup k našemu problému byl po mém soudu správný, neboť nelze popřít, že důvod různosti sporného a nesporného řízení pramení především z různosti povahy záležitostí projednávaných a věcně rozhodovaných buď v tom, nebo onom řízení, různosti posuzované a určované podle hmotného práva a že při řešení otázky rozdílu mezi sporným a nesporným řízením jde vlastně jen o to, do kterých civilněprocesních institutů se ony různosti určované hmotným právem promítají. Dávají tedy ony dvě dvojice názorů (represe — prevence, deklaratorní — konstitutivní rozhodnutí) skutečně uspokojivou odpověď na tuto otázku?

Nelze přejít bez povšimnutí skutečnost, že obě právě zmíněné dvojice

názorů počítají pouze s kladným meritorním civilněprocesním rozhodnutím a přehlížejí možnost záporného meritorního rozhodnutí, které není nijak řídkým zjevem. V případech záporného meritorního rozhodnutí vypadá situace v obou oněch pojetích jinak než v případech kladného rozhodnutí. Zamítl-li soud žalobcovu žalobu o zaplacení kupní ceny věci, neposkytl sice ochranu žalobci, ale poskytl ji žalovanému a deklaroval neexistenci jeho povinnosti zaplatit zažalovanou kupní cenu. Rozhodnutí sporu má tedy zde deklaratorní povahu, ale nemá účinek ani represe, ani prevence. Zamítl-li za dřívějšího našeho práva soud žádost o umoření listiny, vydal tím záporné meritorní rozhodnutí, které konstatuje, že nejsou dány hmotněprávní podmínky umoření dotyčné listiny, a které nemá účinek ani prevence, ani represe a není rozhodnutím konstitutivním; za deklaratorní rozhodnutí je lze považovat jen v tom smyslu, že soud v něm prohlašuje, že není v daném případě povinen prohlásit listinu za umořenou a že žadatel na to nemá nárok. Odepřel-li soud, ač zahájil z úřední moci řízení, určitou osobu prohlásit za zbavenou svéprávnosti, poskytl tím této osobě právní ochranu a vyslovil, že nemá v daném případě povinnost zbavit ji svéprávnosti. Přitom jak řízení o umoření listiny, tak řízení o zbavení určité osoby svéprávnosti jsou příklady řízení nesporného. Srovnání těchto dvou příkladů nesporného řízení s příkladem sporného řízení, o nějž jde ve sporu o zaplacení kupní ceny, máme-li při něm před očima záporné meritorní rozhodnutí, nám ukazuje, že jak ve sporném, tak v nesporném řízení může mít deklaratorní povahu a že v žádném řízení — ať sporném nebo nesporném — nemusí toto rozhodnutí znamenat represi. Proto se jeví oba zmíněné názory o tom, v čem tkví rozdíl mezi sporným a nesporným řízením, přinejmenším jako velmi pochybné.

Oběma těmto názorům lze vytknout i další nedostatek. Musíme si totiž všimnout, že když hledáme rozdíl mezi řízením sporným a nesporným, hledáme jej ve dvou druzích řízení. „Řízením“ se, jak známo, rozumí právními předpisy upravené dění, postup, řada vnitřně souvisejících úkonů osob na tom zúčastněných, kdežto když se hledaný rozdíl spatřuje v rozdílu mezi meritorním rozhodnutím deklaratorním a konstitutivním, spatřuje se ve skutečnosti rozdíl nikoli ve dvou druzích řízení, nýbrž rozdíl mezi obsahy jeho závěrečného aktu, a vidí-li se v rozdílu represe a prevence, je to zase rozdíl nikoli mezi dvěma druhy řízení, nýbrž rozdíl mezi dvojím možným účinkem závěrečného aktu řízení. Jinými slovy řečeno: Tvrzení o rozdílu mezi meritorním rozhodnutím deklaratorním a konstitutivním stejně jako tvrzení o represívním a preventivním účinku tohoto rozhodnutí je odpovědí na jinou než položenou otázku, takže ani z tohoto důvodu nás nemůže uspokojit.

5. Názory, které jsme zde podrobili rozboru, jsou názory čerpané z opory o právní řád, který už u nás neplatí. O právním řádu, který u nás

nyní platí, stejně jako o tom, který u nás platil od 1. ledna 1951 do 31. března 1964, se donedávna tvrdilo obecně a někteří procesualisté to tvrdí dosud, totiž že nezná rozlišování mezi řízením sporným a nesporným, nýbrž že zná jen jedno řízení v občanskoprávních věcech. Toto tvrzení bylo — jak už jsme se zmínili — a je motivováno jednak poukazem na skutečnost, že dřívější civilněprocesní předpisy, které rozlišovaly ony dva druhy řízení, byly zrušeny, jednak poukazem na to, že jek občanský soudní řád z r. 1950, tak nyní u nás platný občanský soudní řád z r. 1963 zavedl na rozdíl od minulosti pro civilní proces obecně zásadu materiální pravdy, která je zároveň ústavní zásadou. Tyto dva argumenty, pokud je chápeme jako prosté konstatování skutečnosti, nelze popřít, protože odpovídají skutečnosti. Jak si tedy odpovíme na otázku, zda lze nebo nelze u nás rozlišovat v civilním procesu řízení sporné a nesporné? Není jiné cesty leč rozbor obou konstatování jako argumentu pro závěr, že odpověď na tuto otázku musí být záporná.

Argument vyvozující nutnost záporné odpovědi z fakta zrušení rozlišování dvou druhů řízení občanským soudním řádem není zcela přesvědčivý. Je formalistický. Přehlíží totiž skutečnost, že pro řešení dané otázky není rozhodující, zda se procesněprávní předpisy výslovně zmiňují nebo nezmiňují o sporném a nesporném řízení, nýbrž hmotněprávní totožnost nebo různost předmětu řízení a jejich odraz v jeho úpravě procesněprávními předpisy. Společný obsah mohou mít, jediným způsobem mohou civilněprocesní předpisy upravovat řízení ve věcech nestejné hmotněprávní povahy jen za předpokladu, že tyto věci mají zároveň nějaké takové hmotněprávně relevantní rysy, které umožňují jeden způsob úpravy řízení o nich. Možnost a nutnost rozlišovat řízení sporné od nesporného je podmíněna nalezením dvou takových skupin hmotněprávně relevantních jevů, z nichž každá v sobě zahrnuje jevy podle hmotného práva diferencovatelné a diferencované spolu se znaky společnými, přičemž však tyto věcem téže skupiny společné znaky se liší od společných hmotněprávně relevantních znaků věcí druhé skupiny do té míry, že jakmile se stanou předmětem civilního procesu, vynucují si jiný způsob řízení a jinou jeho procesněprávní úpravu.

Naše nynější hmotněprávní úprava občanskoprávních vztahů se sice v různých směrech značně liší od jejich dřívější úpravy, což nemohlo zůstat bez vlivu ani na civilněprocesní právní úpravu řízení, ale tyto odlišnosti nejsou takové povahy, že by ve svých důsledcích znemožňovaly rozlišování sporného a nesporného řízení. V osř. č. 142/1950 Sb. tuto možnost jejich rozlišování dost zřetelně ukazovala skutečnost, že jeho druhá část nadepsaná „zvláštní ustanovení" vypočítávala v hlavách prvé až desáté řadu věcí, jež se navzájem odlišují tím, že pro každou z nich platí částečně jiný způsob řízení, a jejich výčet zakončovala hlavou jede-

náctou nadepsanou „ostatní věci občanskoprávní“ a stanovící mimo jiné, že k zahájení řízení o nich je třeba „žaloby“ a že účastníky tohoto řízení jsou „žalobce a žalovaný“. V osř. č. 99/1963 Sb. pak je neméně zřetelný náznak téhož ve skutečnosti, že v charakteristice občanského soudního řízení umístěné do jeho § 2 se mimo jiné uvádí, že „soudy projednávají a rozhodují spory“ a že podle § 90 jsou v řízení o některých věcech „navrhovatel (žalobce) a odpůrce (žalovaný)“ účastníky řízení.

K druhému argumentu, kterým má být zdůvodněn názor, že naše civilněprocesní právo nezná a neumožňuje rozlišování sporného a nesporného řízení, totiž k poukazu na to, že pro veškeré civilněprocesní řízení platí společná zásada materiální pravdy, zaujímám rovněž kritické stanovisko. Uvědomil jsem si totiž, že vidět civilní proces pouze v zrcadle této zásady, která pro svůj stěžejní význam je zároveň zásadou vtělenou do ústavy, znamená vidět jej jen jednostranně. Zásada materiální pravdy není jedinou zásadou civilního procesu. Je jen jednou z více jeho zásad, které teprve ve svém celku jsou s to ukázat jeho ucelený věrný obraz. To je jedna skutečnost souvisící s problematikou, která nás zde zajímá. Druhá s touto problematikou ještě úžeji spjatá skutečnost je mylnost domněnky, že „zásada materiální pravdy“ je podle našeho civilního práva procesního jednoznačný pojem, čili že naše civilněprocesní právo chápe tento pojem vždy a ve všech souvislostech stejně. Zcela jasně se tato mylnost ukáže, srovnáme-li např. řízení, ve kterém jde o vydání zadržované věci, s řízením např. o způsobilosti k právním úkonům. Zde má odpovědnost za zjištění skutečného skutkového stavu věci soud, který proto při něm postupuje podle zásady vyšetřovací, kdežto tam tíží důkazní břemeno účastníky a soud při zjišťování skutkového stavu věci postupuje podle zásady projednací. Přijetí zásady materiální pravdy našimi civilněprocesními předpisy tedy, jak se ukazuje, není rovněž překážkou znemožňující pro nynější naše právo rozlišovat řízení sporné a nesporné.

Zbývá nám tudíž rozhodnout jen, podle jakých obecných znaků se má toto rozlišování provést. Když jsme si ukázali, že znaky, které považovaly dosavadní teorie pro to za rozhodné, nevyhovují, nemůžeme žádnou z těchto teorií přijmout. Přijetí některé z nich by nebylo možné ospravedlnit ani eventuálním poukazem na to, že naše civilněprocesní předpisy se v četných, nikoli nepodstatných směrech odlišují od předpisů, o něž se opíraly ony teorie, a že proto argumenty, které nás vedly k závěru, že ty teorie nevyhovují, nemusí nutně bránit jejich přijetí pro oblast nynějšího našeho právního řádu. Tento argument by však nebyl plně přesvědčivý, protože svůj záporný postoj k těm teoriím jsme nezdůvodňovali jen argumenty čerpanými z dříve platných právních norem, nýbrž hlavně úvahami z oblasti mimo ně. Musíme se proto sami pokusit o nalezení kritérií pro rozlišování řízení sporného (přesněji: procesněprávních

předpisů o něm) od řízení nesporného (přesněji: procesněprávních předpisů o něm).

Z našich rozborů tematiky týkající se toho, myslím, zřetelně vyplynuly tyto požadavky, které musí být při hledání těch kritérií splněny:

1. Kritéria musí být v souladu s naším nyní platným komplexem civilněprocesních norem;

2. musí to být znaky charakterizující řízení jako dění, nikoli jeho závěrečný akt nebo jeho účinky;

3. musí se v nich zrcadlit jak procesněprávně, tak hmotněprávně významné znaky;

4. musí být neutrální v tom smyslu, že musí být pro ně lhostejné, zda meritorní výsledek řízení bude kladný nebo záporný.

Domnívám se, že všem těmto požadavkům vyhovují pro sporné řízení tyto znaky:

a) podmínkou zahájení řízení je podání návrhu na jeho zahájení;

b) k podání tohoto návrhu je oprávněn jen účastník nebo místo něho prokurátor nebo národní výbor, který se však tím nestane účastníkem řízení;

c) předmětem řízení, tj. projednání a rozhodování, je takový občanskoprávní vztah, kterým mohou účastníci mimo proces sami disponovat; přitom občanskoprávním vztahem se zde rozumí společenský vztah upravený v občanském zákoníku, nebo v zákoníku mezinárodního obchodu, nebo v zákonu o rodině, nebo v zákoníku práce, nebo v družstevněprávních předpisech, nebo společenský vztah jiný, o němž však má konat řízení podle zákona soud;

d) v řízení vystupují dva účastníci, kteří jsou vzájemnými odpůrci.

Sporným je řízení jen v případě, že má všechny tyto znaky; chybí-li kterýkoli z nich, nemáme co činit se sporným řízením. Tato kritéria charakterizují sporné řízení jak po stránce procesněprávní, tak po stránce hmotněprávní (předmět řízení) a znaky uvedené zejména pod písmenami a) a d) je zároveň charakterizován i průběh tohoto řízení.

Otázku, jak potom charakterizovat řízení nesporné, zodpovídáme, protože jde o pouhý negativně vyjádřený pojmový protějšek řízení sporného, velmi jednoduše: Nesporným řízením je každé jiné soudní, resp. notářské řízení než sporné řízení. Konkrétně je nesporným řízením konaným u soudu: řízení v manželských věcech, péče o nezletilé, řízení o osvojení, řízení o způsobilosti k právním úkonům, řízení opatrovnické, řízení o povolení uzavřít manželství, řízení o prohlášení za mrtvého. Nesporným řízením konaným u státního notářství je řízení o dědictví, řízení o umořování listin, řízení o registraci smluv, řízení o úschovách, zápisy o právních úkonech, sepisování jiných písemností, osvědčování právně významných skutečností, správa pozemkových a železničních knih. Tento výčet záležitostí projednávaných v řízení nesporném už však není znakem vy-

mezujícím pojem „nesporné řízení", nýbrž jen výčet příkladů věcí, které podle nynějšího právního stavu u nás platného jsou v nesporném řízení projednávány a řešeny, výčet, který změnou našich zákonných předpisů by mohl být zmenšen nebo rozšířen, aniž by se tím něco měnilo na pojmovém znaku řízení nesporného. K něčemu v souvislosti s tematikou pojmu nesporného řízení však je. Jako konkretizace tohoto pojmu činí jej názorným a zároveň ukazuje, že oblast nesporného řízení se nevyčerpává jen řízením o věcech, o nichž je lze zahájit i bez návrhu. Do nesporného řízení patří též některé takové věci, k jejichž zahájení je podání návrhu nutné. Nejde ovšem nikdy o věci, o nichž lze jednat a rozhodovat jen v řízení sporném. Tedy ani okruh věcí, o nichž se jedná a rozhoduje ve sporném řízení, se nekryje s okruhem věcí, o nichž lze řízení zahájit jen na návrh.

Pochybnost může vzniknout o tom, kam umístit při rozlišování řízení sporného a nesporného ty úkony, které jsou upraveny v části druhé osř. č. 99/1963 Sb. Tato úprava je rozdělena do tří hlav. Prvá je nadepsána „předcházení sporu" a obsahuje nejprve ustanovení této hlavě společná a potom ustanovení o pohovorech a po nich ustanovení o upozornění. Druhá hlava je nadepsána „předběžná řízení" a upravuje smírčí řízení, potom řízení o smíření manželů a nakonec řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Poslední, třetí hlava má nadpis „předběžná opatření a zajištění důkazů", což zároveň naznačuje, o čem konkrétně mluví její ustanovení. Zmíněnou pochybnost může vzbuzovat hlavně nadpis celé této druhé části jako celku: „Činnost soudu před zahájením řízení". Je možné, aby soud konal civilní soudní řízení před jeho zahájením? To by byl zajisté paradox, který však zmizí, neulpíme-li jen na slovním označení části druhé, ale všimneme si jejího obsahu a zejména toho, že bezprostředně po ní následuje část třetí o řízení v prvém stupni, jejíž prvá ustanovení upravují „zahájení řízení" — zřejmě zahájení jiného řízení, tj. řízení o jiných věcech než o těch, na něž se vztahují ustanovení druhé části. Též řízení o věcech, o něž jde ve druhé části osř., ovšem musí být nějak zahájeno, ale nazahajuje se způsobem předepsaným na počátku třetí části osř., nýbrž způsobem zřejmým z ustanovení části druhé. Ostatně řízení o některých věcech (upozornění, smírčí řízení, řízení o uznání otcovství souhlasným prohlášením rodičů, předběžné opatření, jakož i zajištění důkazu) dotčených v části druhé osř. lze provést též v průběhu řízení zahajovaného způsobem předepsaným v počátečních ustanoveních třetí části jako jeho součást. Uvážíme-li tedy toto vše a připomeneme-li, že ze srovnání ustanovení části druhé se znaky charakteristickými pro řízení sporné jasně plyne, že řízení o věcech dotčených v části druhé osř. není řízením sporným, nemůžeme říci nic jiného než to, že řízení podle části druhé osř. je řízením nesporným.

Též řízení konané místním lidovým soudem, pokud jsou v něm za účelem uzavření smíru projednávány majetkové spory o hodnoty přesahující 1000 Kčs mezi občany navzájem, jakož i vůbec majetkové spory mezi občany a socialistickými organizacemi, je řízením nesporným, protože místní lidový soud není oprávněn takové spory meritorně rozhodovat.

6. Pro čtenáře je možná nápadné, že mezi věcmi projednávanými a řešenými u nás v nesporném řízení neuvádím též činnost státního notářství, kterou notářský řád č. 95/1963 Sb. v nadpisu §§ 79 a násl. nazývá nepřesně „výkon rozhodnutí prodejem nemovitostí", ač jde ve skutečnosti jen o provádění výkonu rozhodnutí prodejem nemovitosti. Toto vypuštění ze zmíněného výčtu je úmyslné. Je důsledkem našeho dřívějšího tvrzení, že rozlišování sporného a nesporného řízení je možné pouze v civilním řízení nalézacím, nikoli v řízení vykonávacím, exekučním. Toto tvrzení jsme však dosud neodůvodnili. Činíme tak teprve nyní, protože to nebylo možné, dokud jsme si sami neujasnili, v čem tkví rozdíl mezi sporným a nesporným řízením.

Exekuční řízení je nepochybně civilněprocesním řízením. Spor sice může být o to, zda je to jen svého druhu po řízení nalézacím další, konečná fáze civilního procesu, nebo zda je to zvláštní druh civilního procesu. Tímto sporem se však zde nemusíme zabývat, protože jeho řešením nic nezískáme pro závěr o tom, zda je nebo není správné tvrzení, že nelze v exekučním řízení rozlišovat sporné a nesporné řízení. Zde rozhoduje pouze nepochybná skutečnost, že exekuční řízení je právně upravenou formou, jíž je vynucováno plnění povinnosti. V konkrétním provádění se sice tato forma diferencuje podle toho, o jaké plnění jde, ale to nic nemění na charakteristice exekučního řízení jako celku. Jeho charakteristika sama, tj. skutečnost, že je to vždy vynucování plnění povinnosti, je nediferencovatelná. Není proto uvnitř ní možné rozlišovat sporné a nesporné řízení. Nijak se v exekučním řízení neuplatňuje ani skutečnost, že někdy je v něm vynucované plnění stanoveno v rozhodnutí vydaném v nalézacím řízení sporném, jindy v rozhodnutí vydaném v nalézacím řízení nesporném.

A stejná je situace v likvidačním řízení, které se dříve nazývalo řízením konkursním. I v něm máme co činit s vynucováním plnění povinnosti, jenže s tím rozdílem, že zde jde o plnění pouze majetkoprávních povinností směnitelných na peněžité plnění, dále že oprávněnými, jimž se plní, jsou nikoli jen jeden nebo několik věřitelů povinného, nýbrž všichni, a konečně že podmínkou nařízení a provedení likvidace majetku povinného je jeho předluženost. Likvidační řízení není tedy ničím jiným než jen zvláštním případem exekučního řízení, a to případem exekuce univerzální jak vzhledem k věřitelům, tak vzhledem k majetku povinného, který se stává celý předmětem likvidace. Proto ani ona neumožňuje rozlišovat sporné a nesporné řízení.

SKUTEČNOSTI A PRÁVO V CIVILNÍM PROCESU

1. Právní řád by nebyl řádem, kdyby nebyl vyjádřením povinnosti občanů a orgánů státu řídit se jeho ustanoveními v jejich činnosti. Nebyl by právním řádem, kdyby nepočítal s možností, že občané a orgány státu se někdy nebudou ve své činnosti jimi řídit, a nestanovil pro tyto případy sankce postihující ty, kdož si budou takto počínat. A nebyl by právním řádem, kdyby se jeho ustanoveními vůbec nikdo přesto, že obsahuje pohrůžky sankcemi, neřídil.

Z toho plyne nutnost kontroly jednak činnosti občanů, jednak činnosti orgánů státu z hlediska její zákonitosti, tj. z toho hlediska, zda a v čem je v rozporu s ustanoveními a kterými ustanoveními právního řádu. Kdo, za jakých podmínek a jakým způsobem provádí tuto kontrolu, to stanoví procesní právo, které je jednou součástí právního řádu, přičemž druhou jeho součástí je materiální, hmotné právo.

Ze zmíněné charakteristiky právního řádu, jakož i ze zmíněné kontroly podrobněji upravené procesním právem jakožto součástí právního řádu je vidět, že podstatou této kontroly je vždy srovnávání činnosti občanů, resp. orgánů státu s ustanoveními právního řádu. Odpovídá-li tato srovnávaná činnost ustanovením právního řádu, s nimiž je srovnávána, přiznáme jí vlastnost zákonitosti či právnosti, neodpovídá-li jim, je buď mimozákonná, tj. právně nekvalifikovatelná, nebo je protiprávní, tj. je v rozporu s nimi. Tak je tomu při tomto srovnávání a kontrole, pokud se děje za podmínek a způsobem stanoveným procesním právem, vždy, tedy bez ohledu na to, zda máme co činit s procesem (řízením) administrativním nebo trestním nebo civilním. A protože jde v kterémkoli tomto procesu vždy o činnost srovnávanou s takovými ustanoveními právního řádu, podle nichž se má rozhodnout, zda je nebo není zákonitá, předpokládá se, že tato ustanovení jsou do té míry konkrétní, že umožní toto srovnávání a závěr o zákonitosti či nezákonitosti činnosti, a pokud jde o srovnávanou činnost samu, tedy o cosi, co je určitelné umístěním v čase a prostoru a vždy vázáno na určitý subjekt, předpokládá se, že pro srovnávání bude podle těchto znaků skutečně vymezena, čili že bude individualizována. Tyto požadavky na srovnávanou činnost a ustanovení práv-

ního řádu jsou ostatně též důsledkem toho, že v každém procesu upraveném předpisy procesního práva jde vždy o kontrolu činnosti individuálně určitého občana, resp. právnické osoby nebo individuálně určitého orgánu státu, nikoli o jakési jen druhově označené subjekty.

Činnost občanů, resp. orgánů státu takto individualizovaná, tedy jevící se jako jednotlivé činy, projevy vůle občanů není jedině možným předmětem srovnávání s ustanoveními právního řádu v procesu. Vedle ní mohou být jejím předmětem určité události, které vznikají nezávisle na vůli občana, jehož se týkají (např. narození, smrt), jakož i akty orgánů státu. Vše to — činy občanů, události i akty orgánů státu — přichází jako předmět srovnávání s ustanoveními právního řádu v úvahu jen ve své individualizované podobě a jako takové je to postižitelné lidskými smysly. Tento společný rys toho všeho umožňuje, abychom to označili jedním společným slovem a učinili z toho pojem. Tím pojmem je „skutečnost", a protože jde o skutečnost, se kterou se setkáváme v kterémkoli procesu upraveném právním řádem a která v něm tvoří předmět srovnávání s ustanoveními právního řádu, bude na místě říci, že je to „právní skutečnost".

Právní řád operuje místy též s psychickými stavy člověka, které však, jak známo, nejsou poznatelny lidskými smysly. Jsou přesto i ony právními skutečnostmi? Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme si u psychického stavu aspoň něčeho povšimnout. Jde o psychický stav člověka, tedy bytosti, v níž je personifikována fyzičnost a psychičnost v nerozlučné jednotě. Proto si člověk okamžitě uvědomuje jak fakt, že se nějaký fyzický předmět dotkl jeho těla, tak fakt změny jeho vlastního psychického stavu, aniž by mu byla známa, tj. aniž by si současně uvědomoval, zda a jaká fyzická změna v jeho těle nastala. Každá nová myšlenka je změnou psychického stavu člověka uvědomovanou už jen poznatkem její novosti právě tak, jako je jeho změnou změna jeho nálady. Poznáním vlastního psychického stavu člověka je uvědomění si nejen změny v myšlenkách nebo náladách, nýbrž i uvědomění si setrvávání v tomtéž psychickém stavu. To vše si může člověk uvědomovat, aniž by mu bylo současně známo, zda a jaké změny v jeho těle anebo v okolí jeho těla uvědomění toho způsobily a naopak zda a jaké změny v jeho těle nebo v okolí jeho těla jsou jeho psychickým stavem vyvolány. Nerozlučnost jednoty psychičnosti a fyzičnosti umožňuje sice člověku snahu utajovat před okolím a před druhými jeho okamžitý psychický stav, ale nezaručuje vždy úspěšnost této snahy, tj. nevylučuje možnost, že se vzdor této jeho snaze něčím, co je poznatelné smyslově, a proto i druhým, projeví. V tom smyslu, ve smyslu smyslové, a proto nepřímé a projevy na venek zprostředkované poznatelnosti psychického stavu člověka druhými, je i psychický stav člověka právní skutečností.

Ještě obecněji, než jak jsme si vymezili pojem právní skutečnosti v tom, co jsme o tom dosud řekli, můžeme jej vymezit konstatováním, že právní skutečností je vše, co je nebo co bylo, pokud se to stalo předmětem srovnávání s právními ustanoveními v procesu upraveném právním řádem. Toto vymezení podněcuje k otázce, zda právní skutečností může být také to, co má být, pokud se to stalo předmětem takového srovnávání. Chceme-li odpovědět na tuto otázku, bude jen prospěšné, připomeneme-li znovu, jak vypadá podle právní teorie struktura právní normy, jakož i to, že právní normu nelze ztotožňovat s právním ustanovením.

Právní norma má hypotézu, dispozici a sankci. V hypotéze, která je v obecném schématu vyjádřena formulí „Je-li A", jsou stanoveny podmínky, za kterých se má uskutečnit chování stanovené ve druhé části normy, tj. v dispozici. V dispozici jde o pravidlo chování jednoho subjektu vůči druhému, čímž se vymezuje společenský vztah, který je v důsledku toho, že je vymezen složkou právní normy, vztahem právním, vztahem obsahujícím oprávnění jednoho a jemu odpovídající povinnost druhého. Schéma dispozice je vyjádřeno formulí „má býti B". Ve třetí složce právní normy, v sankci je stanovena újma, která má postihovat toho, kdo nesplnil povinnost uloženou mu v dispozici. Schématem sankce je rovněž formule „má býti", ale toto „má býti" má jiný obsah, než je obsah „má býti B" v dispozici, neboť jeho podmínky jsou zčásti jiné, než jsou podmínky pro „má býti B" v dispozici. Jsou bohatší. Nestačí pro ně jen podmínky stanovené v hypotéze, nýbrž podmínkou sankce je zároveň sama dispozice („má býti B"), a nadto ještě nesplnění povinnosti tím, jemuž byla dispozicí uložena a který proto má být postižen újmou vymezenou v sankci. Norma obsahující sankci je tedy normou utvořenou ze dvou norem, z nichž součástí hypotézy druhé, tj. té, jejíž „má býti" je sankce, je nejen hypotéza prvé normy, nýbrž i její dispozice, její „má býti B". A protože hypotéza obecně vymezuje podmínky dispozice čili skutečnosti (to, co bylo nebo co je) prvé z těch dvou norem, stává se ve druhé, v sankční normě i dispozice (co má býti) prvé normy součástí obecně vymezené hypotézy, tedy skutečností. Tím je dána kladná odpověď na otázku, zda to, „co má býti", může rovněž být právní skutečností.

Tato odpověď je tím však dána pouze pro vymezení skutečností v hypotéze právní normy, nikoli též pro individuálně určené skutečnosti, které jsou předmětem srovnávání s ustanovením právního řádu. I pro odpověď na tuto druhou oblast skutečností má však ona kladná odpověď svůj význam.

Když totiž platí, že se „co má býti" může stát tím, „co je nebo co bylo", v obecně vymezené rovině hypotézy právní normy, pak to musí platit také pro oblast individuálních skutečností srovnávaných pro poznání jejich zákonitosti s ustanoveními právního řádu, a tím i s obsahem hypo-

tézy právní normy, neboť tato hypotéza je buď totožná s obsahem individuálně určitého ustanovení právního řádu, nebo je celkem utvořeným ze dvou nebo více takových ustanovení. Konečně když dispozice přiznává každému, u koho jsou splněny podmínky stanovené v hypotézy, oprávnění, resp. ukládá povinnost určitého druhu, a když je tomu stejně u oprávnění, resp. povinnosti individuálně určité osoby, lze nepochybně o takovém oprávnění, resp. povinnosti říci, že je tu nebo bylo dotyčné oprávnění, resp. povinnost, a tak konstatovat existenci určité skutečnosti.

2. Problematika práva a skutečností je nejvíc propracována v civilní procesualistice. V české civilní procesualistice se jí zabývaly před lety dvě obsáhlejší monografie.[28]) Podnětem pro napsání obou těchto prací byla existence revizního řízení v civilním procesu, řízení, jež ve své podstatě spočívalo na nutnosti přesného rozlišování skutečností na jedné straně a právních ustanovení na druhé straně. Proto je zajímaly v obecnosti zejména otázky skutkové podstaty, skutkového zjištění, rozdílů mezi skutečností a zkušeností, interpretace zákona a rationis legis, aplikace, subsumpce, a vzhledem ke konkrétním ustanovením tehdy platného práva výklad pojmů „úplné vysvětlení rozepře", „důkladné posouzení rozepře", rozpor se spisy, projevy vůle a jejich výklad, duševní stavy, veřejný zájem apod.

Jak vidět z tohoto výčtu, zmíněná tematika byla v oněch pracích viděna téměř výlučně ve světle civilněprocesní činnosti soudu. Zapomínalo se na to, že též účastníci řízení musí v něm rozlišovat jeho skutkovou a právní stránku a srovnávat skutečnosti s právními ustanoveními. Nechceme-li tedy zde setrvat při této jednostrannosti svého pohledu na zvolenou tematiku, musíme se podívat na ni nejen z hlediska soudu, nýbrž i z hlediska účastníků řízení a všimnout si též spojitostí, v jakých se o ni zajímají oni a v jakých on — samozřejmě při té úpravě civilněprocesního řízení, s jakou se setkáváme v přítomnosti v naší republice, neboť odchylky, jimiž se tato úprava liší od úpravy v jiných státech, mohou ovlivnit v tomto směru i tyto spojitosti.

V jiném smyslu byla zmíněná tematika chápána rovněž jednostranně. Téměř výlučně bylo totiž přihlíženo ke skutečnostem relevantním podle předpisů hmotného práva a opomíjeny byly skutečnosti významné podle předpisů civilněprocesního práva. Bude proto naší snahou respektovat též tyto opomíjené skutečnosti.

Konečně si musíme říci též, jakou systematiku zvolíme pro své výklady. Domníváme se, že k tomuto účelu je nutné uvědomit si, že civilní

---

[28]) K. Gerlich, Skutkové zjištění a právní posouzení v řízení soudním, Praha—Brno 1934; F. Štajgr, Právo a skutečnosti v civilněprocesním revizním řízení, Bratislava 1933. Obě tyto monografie uvádějí řadu do té doby uveřejněných prací, které se týkají totožné problematiky, jakož i příslušné judikáty.

proces je vždy souvislou řadou úkonů subjektů aktivně zúčastněných na řízení. Před lety[29]) jsem vyslovil a odůvodnil názor, že předmětem civilního procesu mohou být jen určité vlastnosti těchto úkonů. Podle povahy těchto úkonů a podle toho, o čí úkony jde, může to být jejich správnost nebo nesprávnost (vadnost), přípustnost nebo nepřípustnost, pravdivost nebo nepravdivost, důvodnost nebo bezdůvodnost, účelnost nebo neúčelnost. Z tohoto názoru vycházím i zde. Kdo posuzuje procesní úkony, tj. úkony, jejichž souvislá řada charakterizuje civilní proces po jeho obsahové stránce, podle kterékoli z těchto vlastností, hodnotí je. Při tom sama existence každého toho úkonu je individuální skutečností srovnatelnou s určitým ustanovením civilního práva procesního a obsah některých těchto úkonů může být buď individuální skutečností srovnatelnou s určitým hmotněprávním ustanovením, nebo odkazem na takto srovnatelnou skutečnost. Toto srovnávání je, jak už bylo výše řečeno, hodnocením zákonitosti procesního úkonu jako skutečnosti relevantní procesněprávně, a pokud to obsah tohoto úkonu umožňuje, může být zároveň hodnocením zákonitosti tohoto obsahu jako skutečnosti relevantní hmotněprávně. Hodnocení kteréhokoli procesního úkonu z hlediska některé ze zmíněných jeho vlastností je tedy vždy zároveň hodnocením jeho jako skutečnosti z hlediska její zákonitosti, neboť každá ta vlastnost není ničím jiným než konkrétním promítnutím obecné zákonitosti, která je vlastností právního řádu a podle níž se právně hodnotí nejen procesní úkony tvořící civilní proces, nýbrž skutečnosti jako právní jevy vůbec. Zde se omezuji na rozbor hodnocení jen z hlediska jejich správnosti a přípustnosti.

3. Předmětem hodnocení z hlediska správnosti mohou být v civilním procesu jak procesní úkony, tak hmotněprávně relevantní úkony. V obou případech může jít buď o formu, nebo o obsah úkonu a úkon může provést buď účastník, nebo soud.

a) Rozumíme-li úkonem účastníka jeho výslovný, tj. slovy učiněný projev vůle a jeho formou ústnost nebo písemnost, pak jej může učinit vůči soudu nebo vůči jinému subjektu, jde-li o přímý osobní styk, podle zákona zpravidla ústně nebo písemně, ledaže by šlo o jeho osobní výslech, který je ovšem vždy ústní. Jeho projev ať ústní, nebo písemný musí však vždy být slušný. Projev tomuto požadavku odporující může mít za následek kárné opatření, jehož použití však nezbavuje soud povinnosti přihlédnout k jeho obsahu týkajícímu se nějak obsahu řízení, čili nečiní jej jinak právně neúčinným. Ani nesprávné pojmenování písemného nebo ústního projevu vůle účastníka, ačkoli je procesněprávním nedostatkem čili vadou, nic nemění na účinnosti jeho obsahu. Nesprávným pojmenová-

---

[29]) V článku „Předmět občanského soudního řízení" uveřejněném v periodiku „Právnické štúdie", roč. IV/1956, str. 487—514.

ním je nejen označení např. odvolání jako stížnost, nýbrž i např. předložení návrhu formou námitky. V tom smyslu tedy nynější naše civilněprocesní předpisy nejsou formalistické. Písemná podání mohou být buď účastníkem (či jeho zástupcem nebo jinou osobou, kterou o to účastník požádá) napsána, nebo mohou být učiněna u kteréhokoli okresního soudu do protokolu s tímtéž účinkem, jako kdyby byla učiněna u příslušného soudu, nebo mohou být učiněna telegraficky. Protože každé účastníkovo písemné podání se nějak týká určité záležitosti, která se podle účastníkovy vůle má soudem projednávat anebo se už projednává, musí být z něho patrno, kdo je podává nebo jménem koho je podáváno, kterému soudu je určeno, které záležitosti se týká, co se jím sleduje, a musí být datováno a podepsáno.

Další požadavky odůvodněné tím, že se takovým podáním buď řízení vůbec zahajuje, nebo se jím začíná nový poměrně samostatný úsek řízení, klade osř. na náležitosti návrhu na zahájení řízení, odvolání, návrhu na obnovu řízení a návrhu na výkon rozhodnutí. Nemá-li některé z těchto čtyř podání některou takovou náležitost, pro jejíž nedostatek nelze v řízení, pokračovat, a neodstraní-li podatel tento nedostatek ve lhůtě, kterou mu k tomu určí předseda senátu, senát řízení zastaví, resp. odvolání zamítne a další řízení zastaví. Vyskytne-li se takový nedostatek u podání jiného druhu a nedostatek nebude odstraněn podatelem přes výzvu předsedy senátu ve lhůtě jím k tomu dané, soud v dalším řízení k podání nebude přihlížet. Podá-li účastník návrh na zahájení řízení nebo jiný návrh ve věci samé, tedy také odvolání telegraficky, je třeba — vzhledem k tomu, že mohou vzniknout pochybnosti o tom, kdo telegram poslal, nebo o tom, zda v telegramu není podání zkresleno — aby do tří dnů písemně nebo ústně do protokolu potvrdil, že jde o jeho telegram a o jeho projev. Neučiní-li to, soud řízení zastaví, resp. odvolání zamítne a další řízení zastaví.

Účastníci jsou oprávněni jednat v civilním procesu, tj. ústně nebo písemně se vyjadřovat ve své mateřštině.

Kdo hodnotí formu účastníkova procesního úkonu z hlediska její správnosti, tj. z hlediska, zda odpovídá příslušným procesněprávním ustanovením? Nepochybně ji z tohoto hlediska hodnotí soud. Je-li výsledek jeho hodnocení kladný a nepopře-li druhý účastník její správnost, nevydá soud o tom žádné zvláštní rozhodnutí, nýbrž bude pokračovat v řízení v návaznosti na obsah úkonu, jehož formu zhodnotil. Toto pokračování v řízení je tedy důsledkem jeho kladného hodnotícího závěru. Dospěje-li soud při svém hodnocení k zápornému závěru, vyzve účastníka, jehož úkon — pokud jde o jeho formu — zhodnotil, k odstranění nedostatku, jak bylo řečeno.

Protože druhý účastník řízení v důsledku zásady rovnosti účastníků je

oprávněn vyjádřit se ke všem procesním úkonům druhého, je oprávněn také je a jejich formu hodnotit z hlediska její správnosti. Využije-li tohoto svého oprávnění a vyzní-li jeho hodnotící závěr kladně, nemusí to nijak projevit. Vyzní-li záporně a projeví-li to vůči soudu, je tento jeho projev vůči soudu závazný jen v tom směru, že soudu vzniká procesněprávní povinnost rozhodnout o tom, zda i on považuje či nepovažuje hodnocenou formu účastníkova úkonu za správnou.

Dokud účastník neučinil svůj projev vůle vůči soudu, mohl sice uvažovat o jeho formě, ale tato jeho úvaha byla úvahou hodnotící z hlediska správnosti pouze představou budoucího procesního úkonu, nikoli tohoto úkonu samého, kterého ještě nebylo, a proto ani jeho formy. Teprve poté, když svůj projev vůle, který je výsledkem jeho předchozího hodnocení, adresoval soudu a když druhý účastník popřel správnost jeho formy, může v obhajobě s ním zhodnotit ji sám. Může jej také z vlastní iniciativy nově zhodnotit tím, že změní jeho formu, tj. např. nahradí už učiněný ústní přednes písemným nebo když povinně v zákonné třídenní lhůtě doplní své telegrafické podání písemným nebo do protokolu učiněným ústním podáním. V takových případech může vzniknout někdy pochybnost o tom, zda o včasnosti úkonu rozhoduje doba původního jeho provedení nebo doba jeho změny.

b) Procesní úkon, který je projevem účastníkovy vůle, může mít obsah hodnotitelný buď jen procesněprávně (např. údaj o bydlišti odpůrce jako datu potřebném pro zjištění místní příslušnosti soudu), nebo jen hmotněprávně (např. účastníkovo prohlášení vůči soudu, že uznává odpůrcem uplatněný nárok nebo že se zříká nároku, který sám uplatnil), nebo posuzovatelný jak procesněprávně, tak hmotněprávně (např. žaloba). I veškerý tento možný obsah účastníkova úkonu je výsledkem jeho hodnocení tvrzených skutečností z hlediska jejich správnosti. Dokladem toho, že je považuje za správné, je skutečnost, že je učinil obsahem svého procesního úkonu. Druhý účastník právě tak jako soud může je ovšem hodnotit opačně. Autoritativní a v tom smyslu pro účastníky závazné je však jen hodnocení, které provedl soud.

Nesprávnost účastníkova projevu, že uznává nárok uplatněný druhým nebo že se zříká nároku, který sám uplatnil, může spočívat jen v tom, že hmotné právo pro některé druhy nároků odpírá těmto projevům právní účinnosti. V takovém případě i po účastníkovu dotyčném projevu bude se v řízení pokračovat tak, jako kdyby ho nebylo. Naproti tomu tam, kde takový projev byl učiněn správně, tj. ve shodě s hmotným právem, je závazný jak pro účastníky, tak pro soud, pro nějž vzniká v důsledku něho povinnost věcně rozhodnout podle jeho obsahu.

V návrhu na zahájení řízení musí vždy být uvedeny též skutečnosti, jejichž správnost se hodnotí podle ustanovení hmotného práva, v odvo-

lání a v návrhu na obnovu řízení mohou, ale nemusí být skutečnosti takového druhu uvedeny a v návrhu na výkon rozhodnutí musí být uvedeno výslovně nebo nepřímo, že povinný je vlastníkem věci nebo práv, z nichž má být nárok oprávněného uspokojen, resp. že povinný je uživatelem místnosti, která má být nuceně vyklizena. Účastník nemusí v žádném z těchto podání reprodukovat nebo citovat ta ustanovení hmotného práva, podle nichž hodnotí uváděné skutečnosti, a cituje-li, resp. reprodukuje-li je, není to pro něho ani pro někoho jiného, kdo se aktivně účastní na řízení, závazné. Kritériem pro závěr o tom, podle kterých ustanovení hmotného práva uváděné skutečnosti vlastně hodnotil, je jen petit jeho podání, to, co od soudu žádá. To je pro něho i pro ostatní subjekty zúčastněné na řízení závazné v tom smyslu, že se další postup podle toho řídí. Tento petit (s výjimkou odvolacího petitu) smí účastník měnit jen za zvláštních podmínek stanovených v § 95 osř. Odvolací petit však není závazný pro nikoho, i odvolatel jej může bez překážek měnit.

Ve stejném rozsahu, v jakém lze u zmíněných podání měnit petit, a za stejných podmínek lze měnit i skutečnosti hodnocené podle ustanovení hmotného práva. Svého druhu jejich změnou je jednak jejich doplnění, jednak jejich upřesnění účastníkem, který učinil podání. Jejich doplnění přichází v úvahu v případě, kde v písemném podání nebo v ústním přednesu účastník opomněl uvést některé složky hypotézy hmotněprávní normy, podle níž by měl být, jak ukázal petit podání, skutkový stav z hlediska jeho správnosti hodnocen. K doplnění dojde buď po upozornění účastníka soudem, nebo z vlastní iniciativy účastníka. Ustanovení citovaného § 95 osř. zde nepřichází v úvahu. Odepře-li účastník doplnit skutkové údaje, rozhodne soud meritorně v jeho neprospěch, protože obsah petitu není normativním důsledkem tvrzených skutečností.

Upřesnění skutkových údajů, k němuž dojde buď na výzvu soudu, nebo z vlastní iniciativy účastníka, je nutné v případě, že účastník místo uvedení konkrétních skutečností použije k charakteristice hypotézy výrazů sice užitých v dotyčných ustanoveních hmotného práva, ale tak nenázorných, že neumožňují žádnou konkrétní představu. Takovými výrazy užitými v občanském zákoníku jsou např. písemnost osobní povahy (§ 12), důvody zvláštního zřetele hodné (§§ 221, 321, 450), bez zbytečného odkladu (§§ 45, 53, 162 aj.), nápadně nevýhodné podmínky (§ 49), přiměřená lhůta (§§ 85, 234, 240), náležitý dohled (§ 422), účelně vynaložené náklady (§§ 265, 317 aj.). Použití takových nenázorných výrazů a nedbání výzvy soudu, aby je účastník upřesnil, znamená, že je soudu znemožněno zhodnotit skutečnosti, jichž není, z hlediska jejich hmotněprávní správnosti a důsledkem toho jeho povinnost vydat věcné rozhodnutí nepříznivé pro dotyčného účastníka. Ani při upřesňování skutkových údajů nepřichází ustanovení § 95 osř. v úvahu.

Ze skutečností, které v souvislosti s procesními úkony účastníka, totiž jako jejich obsahy, je z hlediska jejich správnosti třeba hodnotit, a to podle procesněprávních předpisů, nejdůležitější jsou skutečnosti, které jsou tak hodnotitelny podle ustanovení o procesních podmínkách. Jsou to podmínky, které musí být podle osř. splněny, aby soud byl oprávněn vydat meritorní rozhodnutí v civilním procesu. Nevšímáme-li si skutečností podmiňujících místní příslušnost soudu, která je procesní podmínkou jen za určitých předpokladů, jde o tyto podmínky: pravomoc soudu, jeho věcná, popř. funkční příslušnost, způsobilost toho, kdo vystupuje v procesu jako účastník, být účastníkem, jeho procesní způsobilost, existence návrhu na zahájení řízení ve věcech, v nichž podle zákona není přípustné zahájit je i bez návrhu, průkaz plné moci pro zvoleného zástupce, není-li účastník osobně činný, konečně požadavek, aby tu nebyla překážka řízení už o téže věci zahájeného nebo pravomocného rozsudku vydaného o téže věci.

Společným rysem těchto procesních podmínek je povinnost všímat si toho, zda jsou všechny dány, po celé řízení a u těch, jejichž nedostatek je odstranitelný, dbát o jeho odstranění. Odstranitelný je nedostatek věcné i funkční příslušnosti, nedostatek procesní způsobilosti účastníka, jakož i nedostatek plné moci zvoleného zástupce. Nedostatky jmenované zde na prvých třech místech může odstranit soud sám, k odstranění nedostatku plné moci je třeba součinnosti zastupovaného účastníka ve formě dodatečného schválení zmocněncovy činnosti. Z povahy věci poznatelné podle obsahu návrhu na zahájení řízení lze posoudit, zda je či není dána pravomoc soudu. Nedostatek způsobilosti být účastníkem má jen ten, kdo se vydává v řízení za účastníka, ačkoli není fyzickou ani právnickou osobou. V případech, ve kterých je nedostatek procesní podmínky neodstranitelný, soud řízení zastaví, a zjistí-li se tento nedostatek až po meritorním rozhodnutí v odvolacím řízení, mimoto zruší toto rozhodnutí. Jinak odkazuji na svoje pojednání o procesních podmínkách.[30])

Stejně jako se z hlediska správnosti hodnotí forma a obsah procesních úkonů účastníků jako skutečnosti, hodnotí se z téhož hlediska i forma a obsah procesních úkonů prokurátora, národního výboru, popř. společenské organizace v případě, že někdo z prvých dvou podá návrh na zahájení řízení nebo vstoupí do řízení už zahájeného, a jde-li o společenskou organizaci, v případě, že tato organizace vstoupí do řízení už zahájeného. To je důsledkem toho, že mohou v řízení provádět stejné procesní úkony, jaké může vykonat účastník řízení. Prokurátor ani národní výbor však není oprávněn podat návrh na zahájení řízení, jde-li o ryze osobní právo

---

[30]) Procesní podmínky a jejich zjišťování, Acta Universitatis Carolinae — Iuridica, 1966, str. 3—36.

občana, např. o rozvod manželství nebo o osvojení. Podání takového návrhu některým z nich by sice znamenalo zahájení řízení, neboť tu jde nikoli o negotium nullum, nýbrž jen o překročení procesní legitimace, tedy o stejnou právní situaci, jaká by nastala např. v případě podání návrhu na rozvod manželství osobou, která není žádným z manželů, o jejichž rozvod by se podle toho návrhu mělo jednat, ale povinností soudu by zde bylo bez dalšího návrh zamítnout.

Oprávnění prokurátora a národního výboru vykonávat po podání návrhu na zahájení řízení ve věci, ve které mu to není podle řečeného zakázáno, nebo po vstupu do řízení už zahájeného stejné procesní úkony jako účastník řízení je rovněž omezeno, a to tím, že mu nejsou dovoleny úkony, k nimž je oprávněn jen účastník hmotněprávního vztahu, o který jde v dotyčném řízení, tedy uznání nároku, zřeknutí se ho nebo uzavření soudního smíru. Toto omezení je výrazem nedostatku věcné legitimace prokurátora nebo národního výboru (a to platí i o společenské organizaci vstoupivší do řízení) nakládat s nárokem. Kdyby některý z nich přesto takový úkon provedl, soudu by vznikla povinnost nepřihlížet k této skutečnosti a pokračovat v řízení, jako kdyby toho úkonu nebylo.

Konečně společenská organizace (nikoli též prokurátor ani národní výbor) je omezena také už ve svém oprávnění vstoupit do zahájeného řízení. Soudu je totiž v § 33 osř. uložena při jejím vstupu do řízení povinnost zkoumat jak to, zda je tento její vstup v zájmu společnosti, tak to, zda její k tomu povolaný orgán rozhodl, že má v dané věci vstoupit do řízení. Má-li soud za to, že některá z těchto podmínek není splněna, nepřipustí účast společenské organizace na řízení.

Prokurátor, resp. národní výbor je sice oprávněn vzít i bez souhlasu soudu zpět návrh na zahájení řízení, který sám podal, ale soud je i v případě zpětvzetí povinen pokračovat v řízení, navrhne-li to některý účastník.

Procesními úkony účastníků jsme zde rozuměli jejich výslovné projevy vůle. Výjimečně však lze za procesní úkon považovat i mlčky učiněný projev vůle. Za takový je považována zejména skutečnost, že účastník, jehož zastupoval jako zmocněnec někdo, kdo neprokázal plnou mocí, že byl zmocněn, mlčky schválil všechny jeho úkony tím, že proti nim nevznesl žádné námitky. Také zmeškání zákonné lhůty k odvolání nebo k podání návrhu na obnovu řízení nebo k podání odporu, resp. námitek proti platebnímu rozkazu a zmeškání kterékoli i soudcovské lhůty nebo roku, ačkoli není účastníkovým procesním úkonem ve vlastním, technickém smyslu, je přece skutečností, která má určité zákonem stanovené důsledky. Za procesní úkon účastníka však nutno považovat skutečnost, že přes poučení doručovatelem o následku bezdůvodně odepřel přijmout písemnost, která mu byla adresována (§ 50 osř.).

c) Všechny procesní úkony soudu mají povahu rozhodnutí, a to roz-

hodnutí autoritativních, závazných pro všechny subjekty, které se nějak účastní na řízení, pokud ovšem se jich a jejich procesní činnosti týkají. Kdežto své procesní úkony mohou účastníci řízení v rozsahu určeném modifikovanou zásadou dispoziční a zásadou projednací měnit a návrhy brát zpět, není soud — až na řídké výjimky — oprávněn svá rozhodnutí měnit nebo vzít zpět.

Každé soudní rozhodnutí vydané v civilním procesu je normativním závěrem o tom, že a co má konkrétně být. Jako takovému mu musí odpovídat, má-li být správné, takové určité ustanovení procesního nebo hmotného práva, které je dispozicí určité právní normy. A protože dispozice právní normy předpokládá existenci určité hypotézy právní normy, musí i soudní rozhodnutí být konkrétním normativním závěrem z určitých skutečností.[31]) Je-li soudní rozhodnutí konečné v tom smyslu, že se jeho vydáním končí řízení před ním konané v daném případě, tvoří tyto skutečnosti vše to, co se v řízení do té doby stalo. Jsou jimi tedy nejen procesní úkony účastníků, nýbrž i procesní úkony jiných subjektů nějak zúčastněných na řízení, event. včetně úkonů provedených dožádaným soudem nebo vyslaným soudcem, jakož i event. událostí souvisící s danou záležitostí, např. zkáza věci, o niž se v řízení jednalo, a vydání určitého rozhodnutí jiným orgánem o otázce souvisící s řízením v dané záležitosti. Nejde-li o rozhodnutí v tom smyslu konečné, je samozřejmé, že se okruh a počet potřebných skutečností zúží a zmenší.

Když jsme mluvili o hodnocení procesních úkonů z hlediska jejich správnosti, řekli jsme, že hodnotící myšlenkový proces těch účastníků, o jejichž procesní úkony jde, není právně důležitý a že důležitý je jen jeho výsledek, tj. že procesní úkon byl účastníkem proveden a jaký je jeho obsah i forma. Důvodem tohoto našeho konstatování bylo zásadní oprávnění účastníka měnit své procesní úkony, popř. návrhy brát zpět, jakož i oprávnění druhých účastníků a soudu hodnotit jeho úkony. Protože však v důsledku autoritativní povahy a závaznosti soudních rozhodnutí (čímž nemá být vyloučena přípustnost kontroly jejich správnosti vyšším soudem) je situace soudu jiná, nemůže být myšlenkový postup soudu, který ho vede k vydání rozhodnutí, právně lhostejný. Osř. ukazuje tento jeho význam tím, že ukládá soudu povinnost zpravidla odůvodnit svá rozhodnutí. Tím zdůrazňuje jeho povinnost hodnotit rozhodnutí správně. Iura novit curia.

Správná budou jeho rozhodnutí, bude-li jeho myšlenkový postup logický. Musí si proto nejprve vybrat z hodnoceného skutkového materiálu ty skutečnosti, které bude pro své rozhodnutí potřebovat. To ovšem před-

[31]) Proto normativní teorie považuje soudní rozhodování za konkrétní normotvorbu. Srov. cit. K. Gerlich, Skutkové zjištění a právní posouzení v řízení soudním, str. 5, a literaturu tam uvedenou.

pokládá, že má jasno v tom, zda vydá rozhodnutí v naznačeném smyslu konečné, a když má za to, že má vydat rozhodnutí konečné, musí si říci, zda v něm bude řešit hmotněprávní otázku, pro kterou bylo řízení zahájeno, nebo jen procesněprávní otázku. Z takto vybraných skutečností vyloučí potom všechny ty skutečnosti, které jsou pro připravované rozhodnutí irelevantní. Přípravu závěrečného rozhodnutí má soud ovšem usnadněnu celým průběhem řízení, během něhož se postupně seznamuje hlavně z procesních úkonů ostatních subjektů řízení s novými skutečnostmi, které si postupně stále hodnotí a utřiďuje, neboť podle výsledků tohoto postupného hodnocení a třídění musí vydávat dílčí rozhodnutí, jimiž řídí postup procesu (určování roků, nařizování dokazování, nařizování souvisící s opatřováním důkazních prostředků, výzvy adresované účastníkům, aby upřesnili nebo doplnili apod. své skutkové přednesy), nebo v některých směrech už řeší přímo otázky, jejichž řešení (zejména hrazení některých nákladů řízení) by jinak bylo povinnou součástí konečného rozhodnutí. Tato dílčí rozhodnutí soudu jsou zároveň ze značné části podněty k novým procesním úkonům zejména účastníků řízení, kterým ukládají určité konkrétní procesněprávní povinnosti.

Nynější náš občanský soudní řád rozeznává, přihlížíme-li jen k nalézacímu řízení,[32]) tři formy soudních rozhodnutí: rozsudky, platební rozkazy a usnesení.

Rozsudkem se rozhoduje ve věci samé a vydává jej senát (§ 152, odst. 1 osř.). Platební rozkaz je sice rovněž rozhodnutím ve věci samé, ale vydává jej předseda senátu a lze této formy použít jen ve věcech a za podmínek uvedených v §§ 172 a 175 osř. Usnesení je formou rozhodnutí použitelnou ve všech ostatních případech (§ 167 osř.).

Vadné by bylo rozhodnutí rozsudkem tam, kde mělo být rozhodnuto usnesením, a naopak. Přestože osř. se o tom výslovně nezmiňuje, bylo by však možné — vzhledem k relativní neformálnosti našeho civilního procesu, o níž svědčí zejména přípustnost odvolání za stejných podmínek proti usnesení i proti rozsudku — aby tuto vadu kdykoli odstranil buď soud, který ji způsobil, nebo odvolací soud.

Složitější by byla situace, kdyby předseda senátu rozhodl usnesením ve věci samé. Zde by už nešlo jen o záměnu forem rozhodnutí, ale zároveň o nesprávné obsazení soudu, tedy o vadu, kterou nelze odstranit pouhou zmíněnou opravou. Toto rozhodnutí by musilo být zrušeno buď na základě odvolání (§ 221, odst. 1, písm. b), nebo na základě návrhu na obnovu řízení (§ 228, odst. 1, písm. d), nebo na základě stížnosti pro porušení zákona (§ 242, odst. 1 osř.).

---

[32]) V exekučním řízení jsou dvě formy: usnesení a v mobilární exekuci též soupis movitostí, které mají být předmětem prodeje.

Kdyby senát rozhodl ve věci a za podmínek § 172, resp. 175 rozsudkem místo platebním rozkazem, bylo by — i kdyby mylné označení nebylo senátem nebo předsedou senátu opraveno — považovat rozhodnutí za platební rozkaz, proti kterému by však bylo možné ve lhůtě 15 dní podat odpor, resp. ve lhůtě 3 dnů podle § 175 námitky, a kdyby tato třídenní lhůta byla zmeškána, do 15 dnů podle § 204, odst. 1 odvolání. Kdyby naopak senát rozhodl ve věcech uvedených v § 172, resp. 175 platebním rozkazem, ač měl rozhodnout rozsudkem, protože buď pro vydání platebního rozkazu už od počátku nebyly ostatní podmínky dány, anebo se staly v důsledku toho, že jich soud nerespektoval a postupoval způsobem předepsaným pro nezkrácené řízení, bezpředmětným, bylo by nutné považovat platební rozkaz za rozsudek se všemi důsledky z toho plynoucími. Kdyby za téže situace vydal platební rozkaz naopak předseda senátu, bylo by sice třeba i zde považovat platební rozkaz za rozsudek, ale vydaný soudem nesprávně obsazeným, a proto zrušitelným buď podle § 221, odst. 1, písm. b), nebo podle § 228, odst. 1, písm. d), nebo podle § 242, odst. 1 osř.

Rozsudek je buď konečný v tom smyslu, že je v něm rozhodnuto o celé projednávané věci, a proto se jeho vydáním končí řízení u soudu, který jej vydal, nebo je částečný v tom smyslu, že se v něm řeší sice jen část projednávané věci, ale tak, že o ní se řízení u soudu, který jej vydal, končí nebo je mezitímní v tom smyslu, že je jím rozhodnuta jen otázka právního základu projednávaného nároku, pro další řízení u téhož soudu však zbývá ještě projednat a řešit v konečném rozsudku číselnost, výši nároku.

Platebním rozkazem se sice řeší celá záležitost, ale zodpovědění otázky, zda jeho vydáním zároveň končí řízení u soudu, který jej vydal, záleží na rozhodnutí účastníka, kterému byla v něm uložena povinnost zaplatit navrhovateli žádanou peněžitou částku. Podá-li totiž tento účastník včas odpor (§ 172, odst. 1), resp. námitky (§ 175, odst. 1), bude ten soud v řízení pokračovat, kdežto nepodá-li je, řízení před ním končí (§ 174, odst. 1, § 175, odst. 2 osř.).

Usnesení má povahu v hořejším smyslu konečného rozhodnutí, jestliže se ním řízení zastavuje (§ 96, odst. 1, § 104, odst. 1, 2, § 106, § 107, odst. 1, 2, § 108, § 111, odst. 3, § 197, § 208, § 221, odst. 2, § 268, § 269 osř.) nebo schvaluje soudní smír (§ 99). Všude jinde ji nemá.

Každý rozsudek má být jednak bezvýjimečně veřejně vyhlášen ústně, jednak písemně vyhotoven. Perfektním v tom smyslu, že je soudním rozhodnutím a že je jím, jak byl vyhlášen, soud vázán, se stává už vyhlášením. Proto už při vyhlašování musí obsahovat podstatné náležitosti, totiž rozsudečný výrok, jeho odůvodnění a poučení o odvolání a v případě, že výrok má vykonatelný obsah, též poučení o možnosti výkonu rozhod-

nutí (§ 156). Písemné vyhotovení rozsudku, jež musí v těch částech, které byly vyhlášeny, odpovídat věcně tomu, co bylo vyhlášeno, má mimoto obsahovat údaje o dalších datech individualizujících rozhodovaný proces i rozhodnutí samo (§ 157). Odůvodnění rozsudku, protože je v něm řešena věc sama, tj. kladně nebo záporně zodpověděna především otázka existence nebo neexistence hmotněprávního vztahu, o který šlo v řízení, nebo otázka vzniku, změny či zániku určitého hmotněprávního vztahu, o níž šlo v řízení, obsahuje jednak výčet těch skutečností, které mu účastníci sdělili, jednak výčet těch skutečnosti, které soud považuje za zjištěny, dále rozlišení skutečností hmotněprávně v daném případě irelevantních a relevantních a reprodukce těch hmotněprávních ustanovení, podle nichž provedl toto rozlišení čili jejich právní zhodnocení z hlediska jejich správnosti, nebo aspoň zřetelné odkazy na tato ustanovení, konečně to hmotněprávní ustanovení, které jako dispoziční část normy, jejíž hypotézu tvoří právě uvedená ustanovení, obecně vyjadřují závěr konkretizovaný v rozsudečném výroku. Poučení, které má být v rozsudku, je konkretizací sociálního úkolu svěřeného soudům, jehož plnění se stalo jejich právní povinností jednak v důsledku ustanovení čl. 97, odst. 2 ústavy, jednak v důsledku zejména ustanovení § 5 osř. Hmotněprávním ustanovením, kterého se používá v rozsudku, je též ustanovení § 160, odst. 1—3 osř., které jednak samo mění, jednak zmocňuje soud měnit za podmínek tam stanovených dospělost nároků přiznaných navrhovateli v rozsudku. Jiná ustanovení osř., která jsou ve své podstatě rovněž hmotněprávní povahy a kterých se má použít též zejména v rozsudku (§ 155 osř.), jsou ustanovení o náhradě nákladů řízení (§§ 142—151 osř.).

Platební rozkaz je vždy jen kladným rozhodnutím o návrhu na přiznání peněžité pohledávky zvláštních druhů uvedených v § 172, odst. 1—2 a v § 175, odst. 1 osř. Obsahuje pouze výrok, do něhož je pojato též poučení povinného účastníka o tom, jak se může bránit proti platebnímu rozkazu.

Náležitosti písemného vyhotovení usnesení (§ 169, odst. 1 osř.) jsou poněkud jednodušší než náležitosti písemného vyhotovení rozsudku. V případech uvedených v § 169, odst. 2 může v něm odpadnout odůvodnění a za podmínek stanovených v § 169, odst. 3 stačí v něm uvést jen výrok a den vydání. Kdežto písemné vyhotovení rozsudku musí bezvýjimečně být doručeno účastníkům řízení, nemusí být za podmínek uvedených v § 168, odst. 2 usnesení nikomu doručováno, takže stačí jen jedno vyhotovení pro spisy, resp. zápis do soudního protokolu. Vydává-li se usnesení v nepřítomnosti účastníků (jimiž jsou zde míněni všichni, jimž je usnesení adresováno), ústně se nevyhlašuje (§ 168, odst. 1). V § 170 je uvedeno, kdy je soud svým usnesením vázán. Všechna tato zjednodušení stanovená pro usnesení na rozdíl od rozsudků jsou důsledkem toho, že v usnese-

ních — s výjimkou rozhodnutí o náhradě nákladů a o splatnosti přisuzovaných nároků, která ostatně jsou pojata zpravidla do rozsudku — jsou zhodnocovány z hlediska správnosti jen skutečnosti relevantní procesněprávně, na jejichž hodnocení — ovšem s určitými výjimkami — klade občanský soudní řád menší důraz než na hodnocení skutečností relevantních hmotněprávně.

Na některých místech [např. v § 114, odst. 2, písm. d), § 176, odst. 2, 3, § 178, odst. 1, 2, § 180, odst. 2] mluví občanský soudní řád o opatřeních. Jsou tím míněna usnesení určitého obsahu, jež se však zejména z hlediska požadavků na jejich formu ničím neliší od usnesení jiného obsahu.

d) V soudních rozhodnutích vydávaných soudem prvého stupně jsou z hlediska správnosti přezkoumávány skutečnosti, jimiž jsou přednesy, návrhy, vyjádření apod. účastníků řízení, popř. i jiných subjektů podílejících se na řízení nebo i události, ke kterým došlo za řízení a které jsou v nějaké souvislosti s řízením nebo se záležitostí, o kterou v něm jde. Toto hodnocení se v rozhodnutích děje buď jen podle procesněprávních předpisů, nebo také podle hmotněprávních předpisů. Ony skutečnosti jsou tedy materiálem hodnoceným v soudních rozhodnutích kritérii danými v právních předpisech se závěry vyvozenými rovněž z právních předpisů. I tato rozhodnutí se však mohou stát skutečnostmi přezkoumávanými z hlediska jejich správnosti posuzované rovněž podle právních předpisů. Přezkoumávají je takto jednak účastníci, jednak soud, který je vydal, sám, jednak vyšší soud. V této souvislosti nás zajímá rozlišování z hlediska legitimace.

Legitimován k hodnocení soudních rozhodnutí z hlediska jejich správnosti je jen ten účastník, v jehož neprospěch, na jehož újmu bylo rozhodnuto. V řízení, k jehož zahájení je podle zákona třeba návrhu, je rozlišení účastníka k tomu legitimovaného od účastníka k tomu nelegitimovaného jednoduché. Rozhoduje o tom zpravidla obsah výroku rozhodnutí. U platebního rozkazu to platí bezvýjimečně. Zde potom na straně soudu je to týž soud, který vydal platební rozkaz a který jej také znova hodnotí. U rozsudku a popř. i u usnesení však to neplatí v případě § 165 osř. Je-li totiž žádáno dříve, než rozhodnutí nabylo právní moci, o opravu jeho odůvodnění v tomto případě, je k tomu naopak legitimován účastník, v jehož prospěch bylo rozhodnuto a který proto není legitimován k podání odvolání. V případě, v němž by takový návrh podal účastník, v jehož neprospěch vyznělo rozhodnutí ve svém výroku, měl by k tomu legitimaci jen za předpokladu, že by nepodal také odvolání. Podal-li též odvolání, může totiž o tom návrhu rozhodovat jen jeden soud, a to odvolací.

Kterýkoli účastník může podat návrh na opravu (§ 164) nebo na doplnění (§ 166) rozsudku nebo usnesení. O tom rozhoduje soud, který

opravované nebo doplňované rozhodnutí vydal, a to v prvém případě v samosoudcovském obsazení usnesením, ve druhém případě v senátním složení rozsudkem.

Účastník, který má na tom právní zájem, je oprávněn podat u soudu, který vydal rozsudek odsuzující k plnění v budoucnu splatných dávek nebo k plnění ve splátkách, návrh na jeho změnu v důsledku podstatné změny skutečností rozhodných pro výši a další trvání dávek nebo splátek (§ 163, odst. 1 osř.). O tom rozhoduje rozsudkem soud, který vydal měněný rozsudek v prvém stupni.

Tento soud může, změnily-li se poměry, změnit i bez návrhu svůj rozsudek o výchově a výživě nezletilých dětí a o omezení rodičovských práv (§ 163, odst. 2) a zrušit svůj rozsudek, kterým byla určitá osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo kterým byla tato její způsobilost omezena, za předpokladu, že se potom ukáže, že pro to nebyly podmínky (§ 190 osř.). Na návrh účastníka nebo bez návrhu zruší soud svůj rozsudek prohlašující občana za mrtvého, zjistí-li, že je naživu nebo že žil v den, od něhož dosud neuplynula doba přiměřená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého (§ 199, odst. 1), a na návrh účastníka nebo prokurátora opraví den, který je uveden v jeho rozhodnutí jako den smrti, zjistí-li, že občan prohlášený za mrtvého zemřel jiného dne nebo že se toho dne nemohl dožít (§ 199, odst. 2 osř.). Nelze-li platební rozkaz doručit odpůrci do vlastních rukou, zruší jej usnesením i bez návrhu předseda senátu, který jej vydal (§ 173, odst. 2 osř.). Vzhledem k striktní formulaci § 175, odst. 1, věty 2 lze mít za to, že totéž má učinit předseda senátu, nelze-li do vlastních rukou doručit směnečný (šekový) platební rozkaz, pro jehož vydání jsou stanoveny (v souladu s poměrně formálními předpisy směnečnými a šekovými) přísnější podmínky. — Další případy zrušení nebo změny vlastního rozhodnutí soudem, který je vydal, jsou uvedeny v § 271, § 287, odst. 3, § 290, jakož i v § 217 osř.

Soud tedy smí své projevy vůle opravovat, doplňovat, měnit nebo zrušit jen ve výjimečných případech — na rozdíl od účastníků, kteří mohou takto nakládat se svými projevy zpravidla volně. Tento rozdíl je důsledkem nestejného postavení soudu a účastníků v procesu: Soud je autoritativním orgánem s úkolem závazně pro všechny subjekty zúčastněné na řízení, tudíž i pro sebe rozhodovat, kdežto úkolem účastníků je předkládat třebas i rozporné, protože různě viděné a pochopené, resp. právně zhodnocené skutečnosti. Oni se přitom mohou mýlit, takže v zájmu zjišťování objektivní pravdy je nutné dát jim možnost kdykoli omyl opravit, kdežto soud pro svůj autoritativní charakter orgánu státu má být v zásadě neomylný.

e) Účastník (také proukrátor, národní výbor nebo společenská organizace) hodnotí rozhodnutí soudu prvého stupně, které ještě nenabylo právní

moci, podáním odvolání a svými event. dalšími úkony za odvolacího řízení. U platebního rozkazu přichází odvolání v úvahu jen proti té jeho části, v níž je rozhodnuto o náhradě nákladů řízení (§ 174, odst. 2, § 175, odst. 3 osř.).

Legitimaci k podání odvolání nemá účastník, v jehož prospěch zní výrok rozhodnutí, jakož i účastník, který se po vyhlášení rozhodnutí vzdal odvolání prohlášením učiněným vůči soudu (§ 207, odst. 1 osř.). Jakmile se účastník takto vzdal odvolání, nabývá rozhodnutí právní moci, a proto pozbývá i prokurátor, národní výbor a společenská organizace oprávnění podat v daném případě odvolání.

Bylo-li odvolání podáno, má legitimaci k jednání a rozhodování o něm jen odvolací soud. Výjimku tvoří jen odvolání proti rozhodnutí státního notářství, které může za podmínek určených v § 22, odst. 1 not. řádu samo odvolání vyhovět (tzv. autoremedura). Odvolací soud, shledal-li, že bylo odvolání podáno účinně, přezkoumává rozhodnutí prvého stupně i řízení, jež tomuto rozhodnutí předcházelo, čili hodnotí obojí z hlediska jeho správnosti. Přitom však k vadám řízení, tedy k nedostatkům těch skutečností, které jsou hodnotitelné jen procesněprávně, přihlíží, tj. vyvozuje z nich negativně jejich správnost hodnotící závěry jen tehdy, pokud tyto nedostatky mohly mít vliv na obsah přezkoumávaného rozhodnutí (§ 212, odst. 1 osř.). Jinak pokud jde o meritorní přezkoumávání rozhodnutí prvého stupně, odkazuji na §§ 212 a 213 osř., pokud jde o proceduru odvolacího řízení, na §§ 214—217 osř. a pokud jde o formy, obsah a odůvodňování rozhodnutí odvolacího soudu, na §§ 218—223 osř.

Pravomocné rozsudky, platební příkazy i usnesení mohou být skutečnostmi zhodnotitelnými z hlediska jejich správnosti stížností pro porušení zákona a ve zúženém rozsahu návrhem na obnovu řízení, jakož i v řízení, jež následuje po podání oné stížnosti, resp. tohoto návrhu.

K podání stížnosti pro porušení zákona je ve všech případech oprávněn jednak generální prokurátor, jednak předseda nejvyššího soudu a v případech uvedených v § 237, odst. 2 a 3 také předseda krajského soudu, resp. předseda okresního soudu a krajský, resp. okresní prokurátor. Oprávnění předsedů soudů podávat tuto stížnost je v rozporu s principem nezávislosti soudů, neboť stížnost potom projednává a rozhoduje podle zákona vždy ten soud, jehož předseda ji podal, a krajský soud ji projednává v presidiu, tedy ve sboru soudců, jemuž jinak předsedá. Účastník není legitimován k podání stížnosti; může podat jen podnět tomu orgánu, který je k jejímu podání oprávněn, podnět, který však je pro adresáta nezávazný. Rozhodnutí, zda v konkrétním případě stížnost podat, je mu ponecháno k volnému uvážení. Tato úprava legitimace se zdůvodňuje poukazem na to, že stížnost pro porušení zákona je mimořádným opravným prostředkem, jehož cílem je ochrana zájmů společnosti, nikoli občana

a který se proto nesmí stát běžnou třetí instancí. Proti tomuto argumentu lze namítnout, že zachovávání zákonnosti, které se touto stížností sleduje, je v zájmu společnosti jen, je-li v zájmu občana, kterého porušování zákona především postihuje, ale zájem občana stížností, jak je upravena legitimace k jejímu podání, není chráněn, když ve skutečnosti je podávána jen v mizivém procentu nezákonných rozhodnutí a přitom až po dlouhé době od vydání rozhodnutí.

Ve stížnosti pro porušení zákona je hodnoceno jako skutečnost z hlediska správnosti dotyčné rozhodnutí. Vad řízení, tedy skutečností, k nimž došlo za řízení, které tomuto rozhodnutí předcházelo, si stížnost všímá jen tehdy, když mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci nebo když bylo rozhodnuto o věci, která nepatří do pravomoci československých soudů, resp. státních notářství (§ 236, odst. 2 osř.). Rozsah stížnosti i její důvody lze měnit (§ 239, odst. 3 osř.). Soud je — na rozdíl od odvolání — rozsahem i důvody stížnosti vázán (§ 242, odst. 1 osř.). Tomu ovšem nelze rozumět tak, že skutečnosti ve stížnosti uvedené musí soud akceptovat spolu s jejich právním zhodnocením tak, jak je to ve stížnosti.

Soud přezkoumává a hodnotí nejen odůvodnění stížnosti, nýbrž i rozhodnutí napadené stížností, a je-li to rozhodnutí soudu druhého stupně, také rozhodnutí soudu prvého stupně a vše to navzájem srovnává a hodnotí z hlediska správnosti těch hmotněprávních, popř. i procesněprávních ustanovení, která považuje za aplikovatelná na ty skutečnosti, které byly už hodnoceny jak v rozhodnutí stížností napadeném, tak v event. rozhodnutí soudu prvého stupně. Výsledkem tohoto přezkoumávání a hodnocení je pak jeho rozhodnutí, kterým se buď stížnosti nevyhovuje, nebo se vyslovuje, že byl porušen zákon a v jakém směru byl porušen zákon, ve kterém jeho ustanovení byl porušen, a zároveň se zrušuje napadené rozhodnutí (§ 242, odst. 1 osř.). Po zrušení rozhodnutí je soud, jehož rozhodnutí bylo zrušeno, povinnen dále jednat o věci a přitom se řídit právním názorem vysloveným ve zrušujícím rozsudku (§ 243, odst. 1 osř.). Protože však i v tomto případě musí být rozhodováno podle skutkového stavu existujícího ve chvíli, kdy po tomto novém projednání je rozhodováno, a je možné, že tento skutkový stav se mezitím změnil, takže musí být hodnocen event. podle jiného právního ustanovení, než jaké bylo posuzováno soudem rozhodujícím o stížnosti pro porušení zákona, není vyloučena možnost, že povinnost soudu řídit se při novém projednávání a rozhodování věci právním názorem soudu, který rozhodl o stížnosti, se stane bezpředmětnou.

K podání návrhu na obnovu řízení je oprávněn účastník, v jehož neprospěch bylo rozhodnuto rozsudkem, popř. platebním rozkazem, nebo prokurátor či národní výbor. Důvody obnovy, pokud jde o pravomocný rozsudek, jsou taxativně vypočteny v § 228, odst. 1, a je-li napadán pra-

vomocný platební rozkaz nebo usnesení schvalující soudní smír, v § 231 osř. Legitimován k projednání návrhu na obnovu řízení je vždy, tedy i v případě, že je jím napadán pravomocný rozsudek, který vydal soud druhého stupně, soud, který o věci rozhodl v prvém stupni (§ 232, odst. 1 osř.). Pravděpodobným důvodem této zvláštnosti je snaha zajistit účastníkům možnost, aby věc byla projednávána a rozhodována i zde ve dvou stupních.

Jinou zvláštností řízení o obnově je to, že je-li provedeno celé toto řízení, má povinně dvě části: řízení o povolení obnovy (iudicium rescindens) a znovuprojednání věci (iudicium rescissorium). Nejprve musí být povolena obnova pravomocným usnesením, teprve potom může se přikročit ke znovuprojednání věci.

V řízení o povolení obnovy soud zkoumá jen, zda je v daném případě obnova po subjektivní i objektivní stránce přípustná a zda skutečnosti uváděné v návrhu na obnovu jako její odůvodnění by byly, kdyby se ukázaly existujícími, skutečnostmi subsumovatelnými pod některé z ustanovení uvedených, jde-li o rozsudek nebo o soudní smír, v § 228, odst. 1, písm. a)—e), a jde-li o platební rozkaz, v § 228, odst. 1, písm. c)—e) osř. Pravdivost údajů o jejich existenci se tedy v této části řízení prozatím neověřuje, což však nevylučuje možnost, že navrhovatel předloží už s návrhem např. listinné důkazy dokazující pravdivost některého ze zmíněných údajů. Soud zde hodnotí z hlediska správnosti tedy jen onu subsumovatelnost, kterou v případech subsumovatelnosti pod ustanovením § 228, odst. 1, písm. a) nebo b) nebo e) srovnává i s otázkou, zda dotyčné skutečnosti by, byla-li by jejich existence potvrzena, mohly přivodit pro navrhovatele příznivější rozhodnutí o věci. Zhodnotí-li soud tyto skutečnosti jako v tomto smyslu správné, vydá usnesení povolující obnovu. Normativním důsledkem vydání tohoto usnesení, ač ještě nenabylo právní moci, je ze zákona, tedy bez dalšího soudního usnesení nastalý odklad vykonatelnosti rozhodnutí o věci, proti němuž je návrh na obnovu řízení zaměřen (§ 234, odst. 3 osř.). A jakmile usnesení povolující obnovu řízení nabylo právní moci, vzniká ex lege právo a povinnost soudu znovu věc projednat, což zároveň znamená, že znovuprojednání přestala překážet res iudicata, ačkoli pravomocné rozhodnutí, které jinak tvoří tuto překážku, de facto i po právu zde dosud je. Ono se ruší teprve novým rozhodnutím o věci (§ 235, odst. 2 osř.).

S právním hodnocením z hlediska správnosti se setkáváme též v případě srovnávání dvou různých ustanovení právního řádu, a to za předpokladu, že jedno z nich má přitom funkci skutečnosti, kdežto druhé funkci právního ustanovení. Protože skutečnost je při hodnocení z hlediska správnosti vždy konkrétnější než právní ustanovení, může mít při srovnávání dvou právních ustanovení funkci skutečnosti buď to ustanovení, které je

prováděcím předpisem v poměru k předpisu prováděnému, který tu má funkci právního předpisu, podle něhož se hodnotí prováděcí předpis, nebo to ustanovení, které konkretizuje jiné ustanovení obecné, jako je např. ustanovení § 43, odst. 1, věty 2 osř. jednou z konkretizací ustanovení § 5 osř.

4. Právní hodnocení skutečnosti z hlediska jejich správnosti je hodnocení ve směru vertikálním, neboť se zde postupuje od jednotlivé skutečnosti k obsahově obecnému právnímu ustanovení, nebo v opačném směru, máme zde co činit se subsumpcí skutečnosti pod ustanovení právního řádu a s aplikací ustanovení právního řádu na skutečnost, s poměrem nadřízenosti a podřízenosti. O vztah jiného druhu naproti tomu jde při hodnocení z hlediska přípustnosti. Při něm máme co činit s hodnocením, jež předpokládá horizontální souvislost dvou jevů, s hodnocením, které předpokládá horizontální souvislost dvou skutečností. Zde hodnotíme z hlediska přípustnosti horizontální souvislost dvou skutečností. Souvislostí je zde podmíněnost jedné skutečnosti druhou skutečností, podmíněnost normativněprávně stanovená. V tom smyslu jde ovšem i zde o hodnocení vertikální, které se však liší od hodnocení z hlediska správnosti, jež je hodnocením buď jedné individuálně určité skutečnosti, nebo sice více skutečností, které však jsou spojeny v celek dříve, než se právě jen jako celek čili jako skutečnost pochopená v obecnější pojmové rovině stanou předmětem hodnocení.

Protože nám jde o hodnocení skutečností v civilním procesu, který je řadou souvislých, na sebe navazujících úkonů soudu a účastníků řízení, popřípadě i dalších subjektů činně se podílejících na procesu, je předmětem hodnocení z hlediska přípustnosti v tomto procesu navazování především procesních úkonů jako skutečností na sebe. A protože civilní proces je děním v čase, předchází v něm úkon, který je podmiňující, nejen normativně logicky, ale i časově úkon podmíněný.

Když máme takto obecně stručně ujasněno, co znamená hodnocení civilněprocesních úkonů jako skutečností z hlediska jejich přípustnosti, zbývá nám už jen na několika příkladech ukázat, jak je toto hodnocení řešeno podle ustanovení našeho občanského soudního řádu.

Aby mohlo být zahájeno řízení tam, kde se k tomu vyžaduje podání návrhu na zahájení řízení, je sice podání tohoto návrhu normativní podmínkou zahájení tohoto řízení, ale proto ještě zahájení řízení nemůžeme prohlásit za cosi, co je skutečností přípustnou v důsledku podání návrhu na zahájení řízení, a to z toho důvodu, že zahájení řízení zde neznamená nějaký procesní úkon, nýbrž určité ex lege nastalé smysly nepostižitelné právní důsledky. Z hlediska přípustnosti hodnotitelné, čili podmíněné podáním návrhu na zahájení řízení jsou teprve prvé úkony předsedy senátu, jimiž jsou přezkoumání a zhodnocení návrhu z hlediska jeho

správnosti a buď jeho vrácení k opravě, nebo stanovení roku k jednání, event. jeho odevzdání senátu k rozhodnutí o jeho zamítnutí a limine pro nedostatek procesních podmínek.

Výkon rozhodnutí pro peněžité nároky lze nařídit jen, uvede-li oprávněný v návrhu na jeho nařízení též způsob, jakým má být proveden (§ 261, odst. 1 osř.).

Pro postup soudu v procesu platí obecně, že dříve, než bude soud rozhodovat o tom, zda je určitý návrh důvodný, musí rozhodnout, že je přípustný, přičemž jeho přípustnost či nepřípustnost je závislá na tom, jaký úkon předcházel jeho podání. Zde máme tedy co činit s dvojí přípustností po sobě následující. S takovou dvojí po sobě následující přípustností máme co činit u všech opravných prostředků (odvolání, návrh na obnovu řízení, stížnost pro porušení zákona), u návrhu na přezkoumání rozhodnutí jiných orgánů, jakož i u odporu, resp. námitek proti platebnímu rozkazu.

Nepřípustné jsou — s výjimkou úkonů, které nestrpí odkladu — všechny ostatní úkony soudce vyloučeného.

Soud nepřipustí žádné úkony účastníkem zvoleného zástupce, který není advokátem, jestliže shledal, že zastupování tímto individuálním občanem by v daném případě odporovalo pravidlům socialistického soužití.

Nepřípustný je vstup společenské organizace do řízení, nejsou-li pro to dány podmínky stanovené v § 33, odst. 1 osř.

V těchto posledních třech případech, jak vidět, skutečností podmiňující přípustnost činnosti nejsou procesní úkony, nýbrž vlastnosti toho subjektu, jehož činnost je podmíněna.

Nepřípustné úkony jsou zakázány. Obecně však nelze z toho vyvozovat, že tudíž úkony přípustné jsou vždy dovolené. Lze říci jen, že úkony přípustné nejsou zakázané. Tato jejich nezakázanost však může jednou znamenat dovolenost, kdežto jindy povinnost. Přitom o určitém úkonu lze říci, že je dovolen ve smyslu jeho přípustnosti, předně v případě, že subjekt, o jehož úkon jde, má právní možnost, čili je oprávněn volit mezi dvěma nebo více úkony, které všechny jsou za téže podmínky přípustné; tak je tomu např. v případě volby oprávněného mezi způsoby provedení výkonu rozhodnutí ukládajícího zaplacení peněžité částky podle § 258, odst. 1 a § 261, odst. 1 osř. Jiným příkladem dovolenosti tohoto typu je účastníkovo oprávnění po vyhlášení rozsudku buď podat proti němu odvolání, nebo prohlásit, že se odvolání vzdává (§ 203 a § 207, odst. 1 osř.). Jiným, avšak nikoli zcela stejným případem tohoto typu je dovolenost opravňující k volbě mezi provedením přípustného úkonu a jeho neprovedením. Tak je tomu zejména u podání odvolání a jeho nepodání, které není totožné se vzdáním se odvolání, neboť u vzdání se odvolání se stává rozsudek ihned pravomocným, kdežto u nepodání odvolání dochází k jeho právní moci teprve po uplynutí odvolací lhůty.

S druhým typem dovolenosti přípustného úkonu se setkáváme tam, kde dovolenost je zároveň povinností subjektu provést přípustný úkon. Povinným subjektem zde bývá zpravidla soud, kdežto u prvého typu dovolenosti je subjektem opravňujícím k volbě přípustného úkonu zpravidla účastník. Jak pro soud, tak pro účastníka je provedení přípustného úkonu povinností tam, kde jeho provedení a jeho přípustnost je podmíněna logickou nutností, např. logická priorita přípustnosti úkonu před jeho důvodností. Povinnost logicky myslit v civilním procesu má totiž jak soud, tak účastník.

ÜBER EINIGE THEORETISCHEN FRAGEN DES ZIVILPROZESSRECHTS

Zusammenfassung

Die Arbeit enthält folgende Teile: Einführung; Materielles und Prozessrecht; das Zivilprozess-Rechtsverhältnis; das Streitverfahren und das Verfahren ausser Streitsachen; die Tatsachen und das Recht im Zivilprozess.

In der Einführung werden kurz die Hauptgedanken der allgemeinen Rechtstheorie, besonders die Zusammensetzung der Rechtsnorm reproduziert, die in der Tschechoslowakei heimisch geworden sind. Auf diese Gedanken stützt sich der ganze weitere Inhalt der Arbeit.

Im Teil über das materielle- und das Prozessrecht wird die Ansicht vertreten, dass das materielle Recht primär ist; das Prozessrecht bildet einen Komplex von Rechtsnormen, in denen festgesetzt wird, in welche Gebiete des materiellen Rechts, falls sie im Leben appliziert werden, der Staat eingreifen darf oder gegebenenfalls zu einem Eingriff verpflichtet ist, unter welchen Bedingungen seine Eingriffe zulässig sind und in welchen Formen sie verwirklicht werden dürfen. Für die Erwägungen über die Unterscheidung der Arten der prozessrechtlichen Normen wird die Erkenntnis darüber für wichtig gehalten, dass die Normen des materiellen Rechtes sich ihrem Inhalt nach in untersagende, befehlende und erlaubende Normen teilen. Die untersagenden Normen sind typisch vor allem für das Strafrecht, die befehlenden für das Administrativrecht und die erlaubenden für das materielle Privatrecht. Der Strafprozess ist deshalb ein Verfahren, in welchem das materielle Strafrecht verwirklicht wird im Interesse des Schutzes der Gesellschaft vor Bürgern, die eine Straftat begangen haben, und gleichzeitig im Interesse des Schutzes der Bürger, die einer Straftat beschuldigt wurden, die sie nicht begangen haben. Durch Normen des Prozessadministrativrechts werden die Staatsorgane befugt und verpflichtet, den Bürgern die Pflicht einer Tätigkeit aufzuerlegen, die die Normen des materiellen Verwaltungsrechts unbestimmt begrenzen. Die Normen des Zivilprozessrechts werden nur ausnahmsweise dort verwirklicht, wo sich die durch das Zivilrecht zuerkannte Berechtigung des Bürgers nicht ohne einen Eingriff des Staatsorganes selbst durchsetzen kann, und zwar entweder wegen des Widerstandes des Verpflichteten oder wegen anderen besonderen Gründen, für welche der Eingriff des Staatsorganes im Interesse der Gesellschaft als geboten erscheint. In den weiteren Erwägungen dieses Teiles wird dann das Zivilprozessrecht detail charakterisiert.

Das Rechtsverhältnis im Zivilprozess, welches das Thema des dritten Teiles der Arbeit darstellt, wird als einheitliches, wenn auch innerlich differenziertes Verhältnis der Teilnehmer des Verfahrens einerseits und des Gerichtes anderseits aufgefasst, nicht also gleichzeitig als ein gegenseitiges Verhältnis der Teilnehmer, das nur als ein materielles Rechtsverhältnis aufgefasst werden kann. Diese These wird von verschiedenen Gesichtspunkten aus begründet, besonders auch im Rahmen der Bestimmungen der in der Tschechoslowakei gültigen Zivilgerichtsordnung.

Die Partie über das Streitverfahren und das Verfahren ausser Streitsachen, dessen Unterscheidung selbst ein Streitobjekt zwischen den tschechoslowakischen Prozessua-

listen darstellt, versucht den Unterschied zwischen dem Streitverfahren und dem Verfahren ausser Streitsachen anders als die frühere Literatur zu lösen. Es stellt an die Kriterien dieses Unterschiedes folgende Anforderungen:

a) Die Kriterien müssen im Einklang mit den gültigen tschechoslowakischen Zivilprozessbestimmungen stehen; b) sie müssen das Verfahren charakterisieren als ein Geschehen und nicht als einen Schlussakt oder seine Wirkung; c) es müssen sich in ihnen die prozessrechtlichen, sowie auch die bedeutenden materiellrechtlichen Merkmale widerspiegeln; d) es muss für sie gleichgültig sein, ob das Ergebnis des meritoren Verfahrens positiv oder negativ verläuft. Der Autor bezeichnet deshalb folgende Merkmale als für das Streitverfahren entscheidend: a) Eine Bedingung der Einleitung des Verfahrens ist die Eingabe eines Antrages auf Eröffnung; b) zur Eingabe dieses Antrages ist der Teilnehmer, gegebenenfalls der Prokurator oder Volksausschuss legitimiert; c) Entscheidungs- und Verhandlungsobjekt ist so ein zivilrechtliches Verhältnis, mit welchem die Teilnehmer ausserhalb des Prozesses selbst frei disponieren können; d) im Verfahren treten zwei Teilnehmer auf, die gegenseitige Gegner sind. Ein Verfahren ausser Streitsachen stellt dann jedes andere Verfahren dar, d. h. ein Verfahren, dem jedes dieser Merkmale fehlt.

Das im letzten Teil der Studie enthaltene Thema „Die Tatsachen und das Recht im Zivilprozess" wurde schon oft zum Gegenstand von Erörterungen in der zivilprozessualistischen Literatur. Der Autor versucht dieses Problem etwas anders zu sehen, und zwar einerseits dadurch, dass er beachtet, dass die Unterscheidung der Tatsache und des Rechts nicht nur für das Gericht, sondern auch für die Teilnehmer problematisch werden kann, anderseits dadurch, dass er das Verhältnis zwischen den Tatsachen und dem Recht auch in der Beurteilung vom Gesichtspunkt anderer Kriterien sieht, als es bisher — soweit dem Autor bekannt — in der Literatur geschehen ist. Es wird kurz angedeutet, wie dieses Verhältnis eingeschätzt werden kann in Hinsicht auf die Richtigkeit der im Zivilprozess hauptsächlich als Prozesshandlung erscheinenden Tatsachen und in Hinsicht auf ihre Zulässigkeit.